

sociologický časopis

3

ROČNÍK 21

1985

ČSSN 0038-0288

ACADEMIA, NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

Obsah

Tělovýchova, součást života socialistické společnosti ● K základním problémům marxistické sociologie sportu ● Tělesná kultura a socialistický způsob života ● K problematice tělovýchovných a sportovních činností ve způsobu života mladé

generace ● Vnitřní struktura tělovýchovných činností ● Sociologické problémy vrcholového sportu ● Tělesná kultura a sport ve způsobu života obyvatelstva Kuby ● Z empirických výzkumů ● Zprávy a informace

Sociologický časopis

Социологический журнал

Sociological Review

Sociologische Zeitschrift

Revue de Sociologie

3

Vedoucí redaktor:
prof. dr. Karel Rychtařík, DrSc.

Výkonná redaktorka:
dr. Eva Bártová, CSc.

Redakční rada:

doc. ing. Jaroslava Bauerová, CSc.

doc. dr. Vlastislav Bauch, CSc.

dr. Vladimír Dubský, CSc.

dr. Jiří Dvořák, CSc.

dr. Pavel Dvořák

doc. dr. Blanka Filipcová, DrSc.

prof. dr. Rudolf Franěk, CSc.

ing. Ivan Hálek, CSc.

doc. dr. Marie Huláková, DrSc.

doc. dr. František Charvát, DrSc.

doc. dr. Karel Kára, CSc.

člen korespondent Jaroslav Kohout

dr. ing. František Kutta, DrSc.

dr. Jiří Linhart

dr. Antonín Matějovský, CSc.

dr. Přemysl Maydl, CSc.

doc. dr. Jan Sedláček, CSc.

doc. ing. Miroslav Stráchal, CSc.

Věra Urbanová, CSc.

prof. dr. Antonín Vaněk, DrSc.

prof. ing. František Zich, CSc.

Adresa: Praha 1, Jilská 1;

tel.: 24 93 91—5; l. 331, 333

Obsah č. 3/1985

Monotematické číslo k sociologii sportu

STATI

Himl A.: Tělovýchova, součást života socialistické společnosti	226
Čechák V.: K základním problémům marxistické sociologie sportu	231
Stoljarov V. I.: Tělesná kultura a socialistický způsob života	239
Merhautová J. — Joachimsthaler F.: K problematice tělovýchovných a sportovních činností ve způsobu života mladé generace	251
Bárta M. — Nekola J.: Vnitřní struktura tělovýchovných činností	266
Linhart J.: Sociologické problémy vrcholového sportu	277
Urquía Montano P. A.: Tělesná kultura a sport ve způsobu života obyvatelstva Kuby	294

Z EMPIRICKÝCH VÝZKUMŮ

Krawczyk Z.: Sociálně kulturní hodnoty sportu ve světle empirických výzkumů	299
Teplý Z.: Podíl tělesné kultury na pohybovém režimu mladé generace	306
Kábele J. — Dvořáková H.: Vliv rodiny na pohybové činnosti pražských a venkovských dětí předškolního věku	316
Kopecká T.: Okolnosti odchodu sportovců ze Střediska vrcholového sportu	322
Koudelková A.: Využití prostředků rehabilitace a regenerace ve vrcholovém sportu	327
Junger J. — Ščerbová E.: Podíl rodiny na tělovýchovné aktivitě dětí předškolního věku v okrese Trebišov	331

ZPRÁVY A INFORMACE

Merhautová J.: Filozofické a sociologické problémy tělesné kultury	335
Půlpánová J.: Informace o sídlištním experimentu	336
Šaffková Z.: Perspektivy změn tělesné kultury ve způsobu života učňovské mládeže	339
Kábele J.: Sport a volný čas (X. mezinárodní seminář komise CIEPS-UNESCO)	341

Monotematické číslo k sociologii sportu

Tělesná kultura, tělovýchova a sport tvoří nezastupitelnou součást socialistického způsobu života. Vzhledem ke své důležité a mnohostranné funkci v rozvoji socialistické společnosti představuje oblast tělesné kultury bohatou, různorodou a vnitřně značně diferencovanou sféru společenské činnosti, která je pochopitelně předmětem studie řady společenských věd, mezi nimiž zaujímá významné místo i sociologie.

Sociologie tělesné kultury (sociologie sportu) se u nás začala intenzivněji rozvíjet v šedesátých letech. V polovině sedmdesátých let byla ustavena pracovní skupina pro sociologii tělesné kultury při sekci sociologie volného času Československé sociologické společnosti, která se později zformovala v samostatnou sekci. Sdružili se v ní zájemci o sociologické studium tělesné kultury, společenských jevů s ní spojených a částečně i zájemci z příbuzných společenských věd zabývajících se problematikou tělovýchovy.

Sekce sociologie tělesné kultury intenzivně spolupracuje s vědeckou radou ČSTV a s příslušnými vědeckovýzkumnými a vysokoškolskými institucemi. Rozvíjí i mezinárodní spolupráci, zejména v rámci socialistických zemí. Aktivně se podílí na práci RC 27 (Research Committee 27 — Sociology of Sport) ISA a prostřednictvím vědecké rady ČSTV i na práci ICSS (International Committee for Sociology of Sport). Členové sekce publikovali své příspěvky mimo jiné i v mezinárodním časopise věnovaném sociologii sportu (International Review for Sociology of Sport), přednesli řadu referátů, sdělení a informací na mezinárodních seminářích, sympoziích i světových sociologických kongresech.

V roce 1980 připravila sekce sociologie tělesné kultury sociologické společnosti pro Sociologický časopis tematický blok statí věnovaných základním otázkám spojeným s rozvojem sociologie tělesné kultury. Jestliže dnes, při příležitosti Československé spartakiády 1985, v roce 40. výročí osvobození předkládáme čtenářské veřejnosti monotematické číslo obsahující statí, informace a sdělení týkající se problematiky sociologie sportu, chceme přispět nejen k rozvoji vlastní vědní disciplíny, nýbrž poskytnout i méně zasvěcenému čtenáři přehled o současném stavu sociologického poznání tělesné kultury.

Vzrůst společenské funkce i mezinárodně politického významu oblasti tělesné kultury a zejména sportu (především vrcholového) si vyžaduje nejen zintenzivnění poznávacího procesu zaměřeného na tuto problematiku, ale i rozvoj praktického zhodnocení tohoto poznání při ovlivňování a řízení vývoje této sféry. Je-li 40. výročí osvobození naší republiky příležitostí k jistému ohlédnutí i v této oblasti, je na druhé straně i příležitostí k hlubšímu zamyšlení nad perspektivou jejího vývoje. Vedení sekce sociologie tělesné kultury Československé sociologické společnosti a redakční rada Sociologického časopisu se domnívají, že předkládané monotematické číslo bude příspěvkem i ke splnění tohoto úkolu.

Tělovýchova, součást života socialistické společnosti

ANTONÍN HIML
předseda ÚV ČSTV, Praha

Tělesná výchova a sport mají v naší socialistické společnosti významné poslání. Jejich vývoj je úzce spjat s řešením aktuálních i dlouhodobých úkolů ekonomického, kulturního a politického rozvoje společnosti. Nejsou jen neodmyslitelnou součástí komunistické výchovy pracujících a mládeže, jsou rovněž důležitým prostředkem ke sjednocování a aktivizaci širokých vrstev lidu, k jejich organizované činnosti při budování socialismu na pracovištích, v místech bydliště, k jejich zapojování do veřejné a politické činnosti. Proto socialistická společnost klade na rozvoj tělovýchovy a sportu náročné požadavky a vytváří příznivé podmínky pro zpřístupnění jejich rozmanitých druhů a forem.

V rámci organizací sdružených v Národní frontě patří při organizování tělesné výchovy a sportu klíčové místo jednotné tělovýchovné organizaci — Československému svazu tělesné výchovy. Jednotná tělovýchovná organizace je — stejně jako mnohé jiné přednosti socialismu — výsledkem dlouholetých bojů dělnické třídy a jejího předvoje Komunistické strany Československa. Tuto skutečnost si znovu uvědomujeme zvláště v tomto roce, v němž slavíme 40. výročí vyvrcholení národně osvobozenického boje našich národů a osvobození Československa Sovětskou armádou, které mělo rozhodující význam nejen pro samotnou existenci našich národů, ale ukázalo také cestu jejich dalšího svobodného rozvoje.

Po osvobození patřilo k hlavním úkolům tělovýchovného hnutí uskutečňování přeměn vyplývajících z národní a demokratické revoluce. Komunistická strana Československa, která stála v čele národně osvobozenického boje českého a slovenského lidu proti fašismu a po osvobození byla hlavním strůjcem lidově demokratického zřízení a rozšíření moci dělnické třídy, prosadila ideu sjednocení tělovýchovného hnutí, s nímž musela z počátku souhlasit i buržoazie. Společný odpor a boj proti okupantům způsobily, že účastníci tělovýchovného hnutí — bez ohledu na svou organizační příslušnost — dospívali k přesvědčení, že jednotná tělovýchovná organizace je jedinou správnou formou pro nové, pokrokové úkoly tělesné výchovy.

Taková organizace však neměla být samoúčelem. Pokrokové síly pod vedením KSČ si kladly za cíl, aby se plně podílela na politických, ekonomických, sociálních a kulturních přeměnách zakotvených v Košickém vládním programu, na budování lidově demokratické republiky.

V počátečním období po osvobození nešlo o přímou výstavbu socialistického systému tělesné výchovy, ale o uskutečňování úkolů národní a demokratické revoluce v tělovýchovném hnutí. Činnost reakčních sil vedla k tomu, že po roce 1945 nebyly v oblasti tělesné výchovy splněny úkoly národní a demokratické revoluce a že v tělovýchovném hnutí značně přežívaly prvky kapitalistického systému tělesné výchovy, zejména jeho ideová, obsahová a organizační roztržitost. Teprve porážka reakce v únoru 1948 umožnila zahájit výstavbu nového systému tělesné výchovy.

Proto má Vítězný únor historický význam i pro československé tělovýchovné hnutí. Teprve uchopení politické moci dělnickou třídou v roce 1948 umož-

nilo realizovat myšlenky jednotné celostátní společenské tělovýchovné organizace a odstranit dosavadní ideovou a organizační roztržičnost jednotlivých tělovýchovných složek. Smyslem dlouholetého zápasu o sjednocení tělovýchovného hnutí nebylo jen vytvoření organizační jednoty, sloučení všech tělovýchovných a sportovních organizací. Nebyl to jen záměr vytvoření jediné instituce. Rozhodující byl obsah tělesné výchovy, úloha a vymezení funkce tělovýchovného hnutí v příštím společenském vývoji (i když je pravda, že tento obsah by nebylo možné bez jednotné organizace uskutečnit). Šlo o to, zda se stane organickou součástí společenského systému, zda se bude podílet na úkolech socialistické výstavby a rozvíjet se na základě jednotné linie ve prospěch celospolečenských zájmů a potřeb.

Další vývoj československého tělovýchovného hnutí tyto naděje a předpoklady potvrdil, i když cesta výstavby socialistického systému tělesné výchovy byla provázena určitými překážkami. Kromě obtíží, které měly základ ve složitosti úkolů, byla výstavba poznamenána i některými subjektivními chybami. Hromadění problémů v naší společnosti v průběhu šedesátých let se projevilo i v tělovýchovném hnutí. Také příslušníci tělovýchovného hnutí uvítali závěry zasedání ÚV KSČ z ledna 1968. Avšak i zde byly tyto závěry zneužity pravicově oportunistickými a protisocialistickými silami. Internacionální pomoc socialistických zemí v srpnu 1968 a marxisticko-leninský kurs nastoupený v dubnu 1969 novým vedením ÚV KSČ, v čele se s. Gustávem Husákem, vytvořily i v tělovýchovném hnutí základní předpoklady pro politickou porážku pravicových sil a pro jeho konsolidaci. Východiska pro další rozvoj tělesné kultury v ČSSR pak obsahovaly zejména závěry XIV. a XV. sjezdu KSČ.

V činnosti tělovýchovné organizace se důsledně uplatňuje vedoucí úloha KSČ. Hlavním ideovým principem je marxismus-leninismus a politickou základnou jsou programové cíle vedoucí síly společnosti — Komunistické strany Československa. Vnitřní život ČSTV je založen na principech demokratického centralismu, který upevňuje jednotu a kázeň a zároveň vytváří dostatek prostoru k tvůrčí iniciativě. Demokratický centralismus je uplatňován v souladu s leninským řešením národnostní otázky, vyjádřeným v ČSSR federativním uspořádáním státu, které se stalo základem pro upevňování a rozvíjení bratrské jednoty Čechů a Slováků i ostatních národností v podmínkách ČSTV. Základem mezinárodní sportovní politiky ČSTV je socialistický a proletářský internacionalismus, pevné svazky přátelství a všestranné spolupráce se sportovci Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí, jakož i s pokrokovými sportovci a organizacemi kapitalistických a rozvojových zemí.

Tyto zásady činnosti umožňují, aby Československý svaz tělesné výchovy plnil ty společenské funkce, které tělovýchovné organizaci v rozvinuté socialistické společnosti přísluší, aby si kladl stále náročnější cíle v socialistické výchově sportovců, cvičenců a turistů. Jeho hlavním úkolem je organizovat tělesnou výchovu, sport a turistiku v zájmu upevňování zdraví občanů, jejich připravenosti k práci a obraně vlasti, formování socialistického životního způsobu a všestranného harmonického rozvoje člověka. ČSTV vychovává své členy v duchu zásad socialistické morálky a vědeckého světového názoru, k lásce k socialistické vlasti, k proletářskému internacionalismu, k podpoře politiky Komunistické strany Československa, k čestnému a soudružskému jednání a životu v kolektivu. Plní však i úkoly ve vztahu k neorganizovaným občanům, zvláště vůči mládeži, neboť rozvojem tělesné výchovy ovlivňuje život měst, obcí, závodů a pozitivně působí ve sféře životní úrovně, má značný vliv na využívání volného času a v poslední době stále více i na tvorbu život-

ního prostředí. Spolu s ním se na tělovýchovném procesu a zapojování mládeže a dospělých do tělovýchovných aktivit podílejí i ostatní organizace sdružené v Národní frontě, zejména ROH, Svazarm, SSM a orgány státu, především pak MNO, MV, MŠ ČSR a MŠ SSR.

Významným impulsem pro další kvalitativní i kvantitativní rozvoj činnosti v oblasti tělesné výchovy se staly závěry XVI. sjezdu KSČ, který stanovil konkrétní úkoly v zapojování občanů do masové tělesné výchovy, sportu a turistiky i v dalším zkvalitňování výkonnostního a vrcholového sportu, jakož i československé státní reprezentace, a při plnění celospolečenských úkolů. Ve zprávě na XVI. sjezdu KSČ řekl generální tajemník ÚV KSČ s. Gustáv Husák mimo jiné: „V zájmu upevňování zdraví a fyzické zdatnosti člověka, formování jeho morálních, volních a ideových vlastností je třeba dále rozvíjet masovou tělesnou výchovu, sport, brannou činnost a turistiku“.

VI. sjezd ČSTV, který se sešel v listopadu 1983, rozpracoval závěry XVI. sjezdu KSČ pro oblast tělovýchovného hnutí a Československý svaz tělesné výchovy. Sjezd se ve svých závěrech mohl opřít o celkově aktivní bilanci práce organizace. Poslední léta znamenala další rozmach tělesné výchovy, sportu a turistiky. Zvýšilo se množství tělovýchovných, sportovních a turistických akcí, narůstal počet jejich účastníků. Tento kvantitativní posun byl současně provázen růstem kvality tělovýchovných, sportovních a turistických činností. Byla vybudována organizační základna vrcholového sportu a na vyšší úrovni je jeho řízení, což se projevilo ve výsledcích československé reprezentace na olympijských hrách 1980 v Moskvě a zimních olympijských hrách 1984 v Sarajevu a při soutěžích DRUŽBA 1984. Pozitivní vývoj byl umožněn zejména díky stálé péči a podpoře Komunistické strany Československa, orgánů státu, Národní fronty i jednotlivých společenských organizací.

Československý svaz tělesné výchovy se však nezabýval jen svými vnitřními problémy. Jeho členové se zapojovali do plnění národohospodářských úkolů, přispívali ke zvyšování kvality výroby a růstu produktivity práce. Aktivně se podíleli na plnění volebních programů Národní fronty a jejich aktivit, zejména při výstavbě a údržbě tělovýchovných zařízení, přinesla společnosti mnohamiliónové hodnoty. Tyto skutečnosti dokumentují pozitivní vztah členů ČSTV k politice Komunistické strany Československa a k potřebám socialistické společnosti. Považujeme to za významný rys naší politicko-výchovné práce, která je nedílnou součástí tělovýchovného procesu, v němž se nejen upevňuje zdraví, zvyšuje fyzická zdatnost, sportovní výkonnost a branná připravenost jednotlivců, ale v němž se také formují výrazné charakterové rysy a občanské postoje člověka vyspělé socialistické společnosti.

Vrcholový sport zaznamenal v minulých letech na celém světě velký rozmach. Nebývale se zvýšila úroveň sportovního mistrovství a podstatně se rozšířila konkurence. Socialistické, ale i kapitalistické a vyspělé rozvojové země zavádějí účinnější systémy péče o státní sportovní reprezentaci. Tréninková a výcviková práce využívá nových vědeckých a zdravotnických poznatků, což vše neobyčejně zhodnocuje úsilí pedagogických pracovníků a sportovců v tělovýchovném procesu a přispívá k dosahování stále lepších výsledků v evropských i světových soutěžích. Také u nás jsme v oblasti vrcholového sportu dosáhli významných výsledků. Přesto však nemůžeme být zdaleka spokojeni, protože mezi sportovně vyspělými socialistickými státy nezaujímáme zatím místo odpovídající možnostem a tradicím naší tělesné kultury. Přes veškeré pozitivní tendence neodpovídají dosahované výsledky vynakládaným společenským prostředkům. Zejména pokud jde o výběr a přípravu talentů, vědu a výzkum a jejich uplatnění v tréninkovém procesu, jsme několik let opožděni

za sportovně vyspělými státy. Z hlediska uplatnění vědy ve vrcholovém sportu jde zejména o to, zaměřit se na ty oblasti zkoumání, v nichž aplikace výsledků povede k rychlému zvýšení kvality tréninkové práce. Dalším problémem je skloubení poznatků lékařských věd, pedagogiky, sociologie a jejich komplexní použití při výchově a přípravě sportovce. V tomto směru by mnohem větší roli měly sehrát současně vědecké kolektivy. Naším úkolem pak bude lépe formulovat společenskou objednávku na uplatnění vědy a více vtahovat vědecké pracovníky do denních, praktických problémů vrcholového sportu při pochopitelném respektování specifiky vědecké práce.

Československý svaz tělesné výchovy věnuje v souladu se svým posláním rozhodující pozornost masovému rozvoji tělesné výchovy, sportu a turistiky. Posun tělesné výchovy ze zájmové sféry do oblasti společenské potřeby klade na masový rozvoj velmi náročné požadavky. Proto ČSTV ve smyslu závěrů XVI. sjezdu KSČ vypracoval *Program masového rozvoje tělesné výchovy po XVI. sjezdu KSČ*. Jeho hlavní myšlenkou je umožnit všem, kteří o pohybovou aktivitu projevují zájem, uplatnit ji v místě svého bydliště, na pracovišti nebo ve škole. Je třeba podchytit zájem lidí, získávat je a přesvědčovat o významu pravidelné tělesné aktivity.

Dosavadní vývoj potvrzuje zvyšující se zájem veřejnosti o tělesnou výchovu, sport a turistiku. Podařilo se přivést k organizované i spontánní pohybové aktivitě statisíce pracujících, zejména mládeže. Zásahu na tom má i spolupráce ČSTV s dalšími společenskými organizacemi a resorty, příznivější situace ve vybavenosti měst a obcí tělovýchovnými zařízeními a aktivita statisiců dobrovolných funkcionářů. Podařilo se podnítit zájem lidí v rámci hnutí *Pohybem ke zdraví*, organizovali jsme soutěže pracovních kolektivů, brigád socialistické práce a řadu dalších akcí. Ukázala se nutnost reagovat na měnící se zájmy lidí a společenské podmínky a přizpůsobovat jim formy a metody práce. Je třeba ocenit zejména cvičení žen s hudbou a některé masové akce, jako pochod „Praha — Prčice“, nebo lyžařský běh „Po stopách jizerské padesátky“ a mnoho dalších, které získaly ve veřejnosti velkou oblibu. Také *Odznak PPOV*, který přispívá ke zvyšování fyzické připravenosti dětí i dospělých a je měřítkem stupně tělesné zdatnosti, je instituce velké ideové a sportovní hodnoty. Přestože je o plnění jeho podmínek značný zájem je třeba usilovat o to, aby se stal nedílnou součástí tělovýchovného procesu ve všech oddílech a odborech tělovýchovných jednot.

V posledních letech značně vzrostlo množství sportovních soutěží masového charakteru pro neregistrované sportovce. K jejich kvalitě přispívá dobrá spolupráce ČSTV se školami, SSM a jeho PO i organizacemi ROH. Také společné programy masového rozvoje tělesné výchovy v místech a okresech, na jejichž základě se soustřeďují síly národních výborů, organizací Národní fronty a ostatních účastníků tělovýchovného hnutí, pomáhají realizovat úkoly zakotvené ve volebních programech Národní fronty. Jde v nich o to, vycházet vstříc přání lidí a přizpůsobovat tělovýchovný a sportovní život místním podmínkám, aby mládež a pracující mohli cvičit, sportovat a pěstovat turistiku, jak jim to nejlépe vyhovuje a v takových formách, jaké odpovídají jejich zájmům. Tělesná výchova a sport musí také více přispět k tomu, aby se nová městská sídliště stala skutečným domovem jejich obyvatel, a ne pouze noclehárnou, jak je tomu mnohde dosud. Tělovýchovné činnosti jsou neobyčejně vhodným prostředkem vytváření prostoru pro společenský život. Proto je třeba za pomoci stranických a státních orgánů a ostatních společenských organizací najít cesty, jak zde zajistit možnosti tělovýchovného, sportovního a turistického využití. K tomu bude nezbytné vytvářet nejnutnější kádrové a materiální před-

poklady, které na mnoha sídlištích chybí, včetně podmínek pro zakládání tělovýchovných jednot.

V našem tělovýchovném hnutí se již stalo dobrou tradicí, že tak významné výročí naší novodobé historie, jakým je osvobození Československa Sovětskou armádou, oslavujeme pořádáním nejmasovější tělovýchovné akce, Československé spartakiády. Po zkušenostech z příprav minulých spartakiád připravujeme i na letošní rok hromadná tělovýchovná vystoupení v obcích, okresech a vyvrcholení spartakiády v červnu v Praze na Strahově. Můžeme již dnes říci, že spartakiáda 1985 se opět stala významným prostředkem aktivizace pracujících a mládeže pro realizaci úkolů dalšího rozvoje socialistické společnosti a vyvrcholením pětiletého cyklu masového rozvoje tělesné výchovy, sportu a turistiky. Nejde v ní jen o hromadná vystoupení. V jejím rámci probíhá mnoho masových sportovních soutěží a turistických akcí, jichž se až dosud zúčastnilo téměř 3 milióny soutěžících. V tom vidíme její politický význam a mobilizující vliv na tělovýchovné hnutí. Nechápeme spartakiádu jen jako jednorázovou tělovýchovnou akci, ale jako impuls pro aktivní činnost sportovců, cvičenců a turistů, prostředek k získání dalších neorganizovaných občanů k pravidelné tělesné výchově a k oživení tělovýchovného života, který by si měl svou aktivitu, projevenou v přípravě spartakiády, udržet i v pospartakiádním období. Tak se v koncepci Československé spartakiády koncentruje její ideově politický smysl s významnou funkcí, kterou má pro samotný rozvoj tělovýchovného hnutí u nás. Československá spartakiáda 1985 bude opět velkým svátkem tělovýchovy, oslavou 40. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou, příspěvkem k utváření socialistického způsobu života a k plnění závěrů XVI. sjezdu KSČ.

Rozvoj tělesné výchovy, sportu a turistiky se stal organickou součástí budování vyspělé socialistické společnosti, součástí politiky KSČ a našeho socialistického státu. Naše možnosti jsou úzce spjaty s realizací sociálně ekonomického programu strany, s posilováním existenčních jistot, perspektivami šťastného života současné generace. Splnit náročné cíle tělesné výchovy můžeme jen zvyšováním efektivnosti a rozvojem všech činností při využití celospolečenských podmínek a zdrojů, včetně výsledků a uplatnění poznatků tělovýchovné vědy a ostatních vědních oborů, jejichž předmětem zkoumání se stal vrcholový a výkonnostní sport a masový rozvoj tělesné výchovy. Tím také naplníme závěry XVI. sjezdu naší komunistické strany v oblasti rozvoje tělesné výchovy u nás.

Anglické slovo *sport*, jímž začaly být v průběhu devatenáctého století označovány rozličné, především v této době vznikající pohybové hry a soutěživá tělesná cvičení, je odvozeno z latinského slova „disportare“, které překládáme obvykle jako „rozptylovat se, bavit se“. Analogický význam má ostatně i anglické slovo „disport“, z něhož slovo *sport* bezprostředně dekompozicí vzniklo.

Znamená zábavu nebo vyrazení, podobně jako příbuzné anglické slovo „sportability“, které je překládáno jako „žerty, šprýmy, kratochvíle a náklonnost k nim“ [Jung 1947]. Podobně i francouzské slovo „disporter“ znamená bavit se.

Podobně jako v jiných případech je však i v etymologii slova „sport“ skryto více než jen elementární lingvistická informace. Je v ní současně obsažena i dobová představa o společenských funkcích sportu a jeho zakotvení v životním způsobu těch vrstev společnosti (1), které s ním přicházely nejčastěji do kontaktu. popřípadě jeho rozvoj — alespoň po určitou dobu — stimulovaly. A skutečně. V době svého vzniku byl sport převážně „pohybovou hrou, zábavou a měl pouze rekreační charakter“ [Malá encyklopedie 1980 : 266]. V životním způsobu tehdejších vládnoucích a dobře situovaných vrstev splňoval především dvě základní funkce: funkci společenské zábavy a funkci rekreační a relaxační. Byl však současně i převažující náplní jejich způsobu života, výrazem příslušnosti k této třídě a jeho provozování mělo, jak na to přesvědčivě ukázal již Veblen [1899], výrazně prestižní a skupinově identifikační charakter.

Avšak již v této době byl sport pro řadu osob pocházejících vesměs z jiných než majetných a vládnoucích tříd anglické společnosti něčím jiným. Pro profesionální boxery, zápasníky venkovských arén, pouťové siláky, učitele šermu a jízdy na koni, vojenské instruktory tělesných cvičení a další byl již v této době profesí, základním způsobem obživy, činností, která určovala jejich postavení ve společnosti i celý způsob života.

Pro účastníky nejružnějších lidových slavností, jejichž podstatnou součástí se sport poznenáhlu stával, byl pak kontakt se sportem výjimečnou příležitostí k prolomení nudy každodenního života, prostředkem katarze, avšak neméně často i výrazem identifikace s lokální (zejména městskou) společností, profesí, etnickou skupinou či (zejména později) národem. Mnoha dalším pak sport již ve svých počátcích alespoň zprostředkovaně poskytoval obživu, například majitelům zájezdních hostinců, podkoním, krejčím, modistkám, sluhům a posluhům, redaktorům společenských rubrik časopisů apod., neboť již v této době se kolem sportu začal vytvářet systém specifických služeb, který později přerostl v dnes již rozsáhlé odvětví „průmyslu volného času“(2).

(1) Dobové významy slova „sport“ dobře naznačuje překlad tohoto pojmu ve starším Jungově Anglicko-českém slovníku, jehož třetí vydání vyšlo v roce 1947. Podle něj „sport“ znamená „zábavy a vyrazení pod širým nebem, lov, myslivost, všeliký tělocvik a každá hra na volném vzduchu, běh o závod, plavání, dostihy veslařské, plachtění na vodě i na ledě, všeliké hry míčové“ [Jung 1947 : 320].

(2) Pojmem „průmysl volného času“ označujeme systém materiálního zabezpečení a služeb, umožňujících širokým vrstvám obyvatelstva podílet se (za úplatu nebo zdarma) na aktivitách volného času jako účastníci (aktéři) nebo pozorovatelé (diváci).

Sport ostatně nebyl jen produktem devatenáctého století a jen anglické společnosti, byť v Anglii se dotvořil do té podoby, v jaké ho dnes známe, a značná část sportovních odvětví vznikla v anglické společnosti, na anglických středních školách a v prostředí venkovské nižší šlechty. Novodobý sport do sebe zahrnul řadu tělesných cvičení, šlechtických zábav, lidových her a zápasů, jejichž kořeny často sahají až do starověku a středověku a do jiných kultur než evropských. Například lukostřelba či akrobacie mají své začátky již v předhistorické době a podobně i prvky některých dalších sportů (zápasu, boxu, šermu, vzpírání, plavání, jezdeckví, bruslení, lyžování, ale i některých míčových her) jsou známy již několik tisíciletí.

V těchto historických kontextech nebyl sport jen specifickým tělesným cvičením, prověrkou obratnosti, síly a odvahy, ale měl často i řadu dnes již zapomenutých funkcí magických a náboženských, jejichž význam byl pro utváření dobové ideologie často fundamentální. Ostatně ani moderní sport není jen čistě „pohybovou činností založenou na organizovaném závodění, na snaze po nejvyšším výkonu“ [Malá encyklopedie 1980 : 266], ale často i svéráznou životní orientací, specifickým světovým estetickým i etickým názorem, jehož realizace (jako tomu je např. v ideologii neolympismu) byla a je často spojována s výrazně reformními, zpravidla politicky vyhraněnými společenskými cíli.

Sport byl výrazem určitého životního způsobu, určitých hodnot a zájmů i na úrovni jednotlivých tříd a vrstev i jednotlivců. Představoval nejen úsilí o dosažení určité dokonalosti pokud jde o tělesnou zdatnost a výkony, ale byl spojen i s představou zprostředkování nového stylu života a nových životních hodnot. Zejména v určitých sportech (např. v horolezectví) bylo vědomí zcela záměrně pěstovaných subkulturních rysů způsobu života, životních hodnot a orientací i jejich společenská demonstrace trvalou součástí sportovního života. Pro polského předválečného horolezce Zaruského byly například „Vysoké Tatry svatyní, konfesí, otevřenou knihou prapodstaty lidského života, láskou a inspirací, avšak nikdy cirkusovou arénou“; horolezectví pak mystériem „boje se sebou samým, s nebezpečími v přírodě i v sobě“, „školou charakteru, účinným prostředkem proti fyzické i duševní neduživosti“. Z tohoto hlediska pak byly s horolezectvím a vysokohorskou turistikou spojovány výrazné výchovné hodnoty a cíle, neboť „kdo jednou prožil noc nad propastí v Tatrách, vyjde z této situace lepší a krásnější a přiblíží se tímto způsobem ideálu kalokagathie“ [citováno podle Krawczyk 1970 : 146]. Sport v těchto přístupech nejen plnil funkce socializace osobnosti, ale byl i nástrojem celkové společenské změny, proměny celého způsobu života.

Sport se v průběhu staletí stal z okrajového sociálního jevu (často parazitujícího na společenské prestiži, připisované jiným složkám a jevům způsobu života) svěbytným společenským jevem, s vlastní organizací a institucionální základnou činnosti, vlastním (složitě diverzifikovaným) mechanismem kumulace a předávání zkušeností ze sportovní činnosti (sportovní školství, sportovní žurnalistika, věda o sportu apod.), rozsáhlým technickým i ekonomickým zázemím i složitými vazbami na politický, kulturní a sociální systém společnosti. Vydělil se jako ta část tělesné kultury, „jejíž specifickou motivací je soutěž a s ní spojená snaha překonávat hranice lidských schopností“ [Šprygar 1983 : 8] a v současné době je ve své diferencované odvětvové struktuře schopen

Zahrnuje mimo jiné (pokud jde o sport) systém výcviku, ubytovacích služeb, distribuce vstupenek, výroby a prodeje sportovních potřeb a oblečení, upomínkových předmětů, ale i reklamní a propagační činnosti, spojené se sportem i vlastní organizací sportovních a tělovýchovných podniků.

zprostředkovat základní hodnoty tělesné kultury (prožitok vlastní či cizí fyzické a duševní výkonnosti) nejširším vrstvám obyvatelstva.

Již tento krátký exkurs do dějin sportu, který nemůže a ani nechce být vyčerpávajícím zmapováním problémů, ukazuje, že sport jako činnost není jen fyzickou, popřípadě psychofyzickou aktivitou, realizující se na základě zvláštních fyzických či duševních předpokladů, ale je v pravém slova smyslu sociálním a kulturně podmíněným jednáním, které má své sociální důsledky a také s nimi zcela uvědoměle kalkuluje.

Sport ostatně není jen činností, je i společenskou institucí, která plní významné společenské funkce a je nástrojem k dosahování nejen individuálních, ale především skupinových nebo celospolečenských cílů.

Není jen činností, která by uspokojovala ryze osobní potřeby a zájmy, směřovala k rozvoji jen osobnostních stránek života jednotlivce, ale je v plném slova smyslu společenskou činností, která významně formuje způsob života společnosti (být v různých souvislostech a s různou intenzitou) a promítá se i do společenského postavení jednotlivce.

Pochopit sport jako společenský fenomén znamená proto pochopit jej jako společenskou strukturu, která má svou ekonomickou, organizační, výchovnou, ale i ideologickou stránku, která je výrazem kultury dané společnosti a jednou z podstatných vazeb, jimiž se realizují společenské vztahy mezi jedincem a společností.

Základní rysy marxistické sociologie sportu

Skutečnost, že povaha sportu je v první řadě sociální a kulturní, pochopitelně umožňuje, aby se sport a jeho mnohostranné sociální, kulturní i ekonomické souvislosti staly předmětem sociologické analýzy. Sociologie se přitom zabývá jak sociálními vztahy a souvislostmi, které podmiňují sportovní výkon (jak na úrovni života jednotlivce a základních referenčních skupin, v nichž se pohybuje, tak na úrovni sportovních organizací) a uplatnění jedince jako sportovce ve společnosti — v tomto smyslu často hovoříme o sociologii ve sportu (anglicky 'sociology in sport') — tak společenskými vztahy, které se v procesu realizace sportu jakožto sociální instituce utvářejí jako výsledek celospolečenských sociálně ekonomických a kulturních vztahů a definují sport jako specifický sociální a kulturní subsystém společnosti — v tomto případě hovoříme o vlastní sociologii sportu (anglicky 'sociology of sport'). Jestliže sociologie „ve sportu“ má velmi často (být nikoli nutně) charakter aplikované sociologie (většinou s bezprostředními praktickými účinky) a její výsledky jsou obvykle formulovány v rovině konkrétních sociotechnických opatření, sociologie sportu má většinou charakter oborové sociologické disciplíny, úzce související s historickým materialismem, obecnou sociologií a příbuznými sociologickými disciplínami (sociologií volného času, kultury, hromadných sdělovacích prostředků, sociologií organizace, spotřeby, práce a vojenství). Přitom pochopitelně platí, že má-li sociologie 'in sport' plnit své společenské funkce, musí se opírat o dostatečně rozpracovaný systém poznatků o sportu jako takovém. Předpokladem rozvinuté a efektivní aplikované sociologie 've sportu' je tedy do značné míry systematizovaná sociologie sportu, která by měla v optimálním případě propojit poznatky týkající se dynamiky celé společnosti (poznatky o jejím fungování v dané společensko-ekonomické formaci počínaje a vývojovými trendy konče) s poznatky o rozvoji sportu jako specifickém společenském a kulturním subsystému společnosti. Měla by tedy mít charakter oborové sociologické disciplíny s vlastní (být ve srovnání s historickým materialismem a obecnou sociologií méně obecnou) teorií sociálního fungování sportu. Potřeba této teorie

ostatně bezprostředně vyplývá i z nutnosti rozpracovávat nejenom teoretické, ale především prakticky použitelné analýzy sportovní činnosti, umožňující stranickým a státním orgánům i sportovním organizacím (oddílům, jednotám) účinně ovlivňovat sportovní dění a optimalizovat jeho společenské vyústění.

Sport je však, jak již bylo řečeno, složitým společenským a kulturním jevem, jehož analýza výrazně přesahuje možnosti jedné společensko-vědní disciplíny a vyžaduje důsledně interdisciplinární přístup. Proto i sociologové musí nutně kooperovat s řadou specialistů z jiných oborů a spolupodílet se na práci týmů, sestavených především z příslušníků jiných oborů.

Mnohostrannost vazeb, do nichž sociologie sportu vstupuje při zkoumání předmětu své činnosti, nastoluje somozřejmě otázku, v čem spočívá specifická a svébytnost sociologického přístupu ke sportu a k procesům, vznikajícím v rámci sportovní činnosti. Je to současně otázka vymezení sociologie, jejích metod i společenských funkcí. Odpověď na tyto otázky se výrazně liší podle toho, který typ sociologie máme na mysli, neboť jinak na tuto otázku odpoví marxista, jinak strukturální funkcionalista, přívrženec fenomenologické interpretativní sociologie nebo ortodoxní pozitivista. Pro nás je rozhodující odpověď marxistické sociologie.

Pokusíme-li se objasnit, jak základní metodologická východiska marxistické sociologie ovlivňují samu marxistickou sociologii sportu, musíme především zdůraznit princip makrosopečenské determinace sportovních jevů. Sport a sportovní činnost nelze sociologicky pochopit jen zkoumáním sportovních motivací, jednání lidí v malých sportovních skupinách nebo analýzou drah společenského uplatnění či rolí, které lidé ve sportu zastávají, byť analýza těchto jevů je nepochybně sociologicky zajímavým, vděčným a prakticky využitelným tématem. Sport jako společenský jev je třeba sociologicky analyzovat jako produkt zcela konkrétních společensko-ekonomických formací, jejichž charakter rozhodujícím způsobem určuje jak podobu sportu, tak jeho společenské funkce. Změna způsobu výroby jako osa společenské změny zároveň podmiňuje i rozhodující směry transformace sportu jako společenské a kulturní činnosti. Jaká je společensko-ekonomická formace, takový je i společenský a kulturní charakter sportu. Feudální či kapitalistické společnosti odpovídá jiný druh sportu než společnosti socialistické nebo komunistické. Přitom v řadě případů může jít z hlediska vlastní aktivity o totožnou činnost, avšak společenské předpoklady či důsledky činnosti jsou odlišné, výkonem této činnosti se jedinec dostává do zcela odlišných společensko-ekonomických vztahů a i kritéria společenské efektivity v této činnosti jsou podstatně odlišná.

Druhým znakem marxistického sociologického přístupu je princip historické konkrétnosti, z něhož vyplývá, že sport není ani v rámci dané společensko-ekonomické formace statickým jevem, ale naopak společenským fenoménem, který se vyvíjí a mění své funkce i formy, jimiž se prosazuje do života nejširších vrstev společnosti a citlivě odráží i dílčí posuny v dynamice společnosti. Například mezi lety 1900—1980 se sport výrazně proměnil a poznatky platné pro období na přelomu století nelze téměř vůbec aplikovat na současnost. Tato oblast lidské činnosti se výrazně zinstitutionalizovala, stala se náročnější, pevně se včlenila do kulturního dění společnosti (zejména prostřednictvím tisku, rozhlasu, televize), vytvořila si svou vlastní ideologii, prostě stala se podstatně odlišným fenoménem ve srovnání se svými počátky. Sportovec z přelomu devatenáctého a dvacátého století by byl nejenom pokud jde například o plavání nebo atletiku suverénně poražen žáky a dorostenci, ale především by v řadě případů vůbec nechápal, o co dnešním sportovcům jde, nerozuměl by složitým vztahům uvnitř sportovních oddílů, nepoměrně složi-

tějším politickým souvislostem sportovní činnosti apod. Zřejmě by ho překvapilo i samo složení sportovců z hlediska demografického (např. rozvinutý ženský sport) i sociálního a geografického (rozmach sportu v zemích tzv. třetího světa) a řada dalších okolností a souvislostí, například mezi sportem a kulturou (hromadné sdělovací prostředky a jejich vliv na sportovní dění).

Třetím znakem je třídní přístup ke sportovnímu dění, jehož respektování předpokládá nejenom zodpovězení otázky, komu v dané společensko-ekonomické formaci rozvoj sportu slouží, ale i analýzu funkce sportu v různých, třídně diferencovaných způsobech života. Například v životě rentiérských tříd plnil sport zcela odlišné funkce než v životním způsobu dělníků, byť sama sportovní činnost měla často obdobný charakter (nelišila se tedy druhem realizovaného sportu) a v některých případech byli jak rentiér, tak dělník organizováni v témže klubu. Třídní analýza sociálních souvislostí sportovního dění předpokládá též plné pochopení ideologických souvislostí sportu, tedy či ideologie sportovního dění ovládá, k jakému systému hodnot se přiklání, v jakém systému hodnot je sport posuzován a k jakým životním hodnotám sport jako instituce sportovce vede.

Konečně čtvrtým znakem marxistického přístupu ke sportu je subjekt-objektový pohled na sportovní dění. Z marxistického hlediska není sport určen především aktivitou jednotlivců, ale realizuje se ve složitých interakcích jednotlivce (jako nezbytného a nezastupitelného aktéra sportovního dění) se společenským systémem a subsystémem sportu a tělesné výchovy, přičemž struktura pozic a rolí, do nichž sportovec v rámci sportovního dění vstupuje, vůči němu vystupuje jako do určité míry vnější sociální skutečnost, jejíž zákonitosti a mechanismy si sportovec musí osvojit v procesu socializace. Sportovec nezajímá proto sociologa jako konkrétní jedinec se svými neopakovatelnými fyzickými vlastnostmi a vysoce individualizovanou psychikou (což zajímá především psychologa, antropologa, lékaře a přirozeně trenéra), ale jako reprezentant určitého společenského typu osobnosti. Otázka pro sociologa především zní: jakým společenským typem osobnosti se musí sportovec stát, jaké zvyky, normy, hodnoty a obyčeje si musí sportovec osvojit a ve svém chování vyjadřovat, aby v systému sportu obstál. A zároveň jaký společenský typ osobnosti současný sport ke svému optimálnímu fungování potřebuje. Pro sociologa je samozřejmé, že jedinec, byť sebelepší a sebevýkonnější, sport nevytváří a ani není schopen sám o sobě, ze svého individuálního rozhodnutí měnit společenský charakter sportu. Naopak, sport jako složitý společenský subsystém, složitá sociální instituce, vytváří jedince, přizpůsobuje si jej „ke svému obrazu“ a snaží se jej společensky integrovat.

V rámci této základní a určující tendence přirozeně existuje řada nuancí. Špičkový sportovec, který svými výkony mění ustálené představy o sportovní výkonnosti a jejích normách, je z tohoto hlediska v jiné situaci než běžný sportovec, jehož výkony se pohybují „v mezích normálu“. Jestliže sportovní svět koneckonců vzal na vědomí představy B. Fishera o tom, jaké mají být odměny profesionálního hráče šachu za vystoupení na turnaji a s určitým sebezapřením i některé jeho další, osobnostně podmíněné nároky, analogické požadavky průměrných sportovců by se jistě nesetkaly s pochopením a byly by odkázány do patřičných mezí.

Dějiny sportu ovšem nejsou jen dějinami sportovních výkonů, ale též dějinami zápasů o sociální postavení sportovce, o sociální a ekonomické podmínky jeho činnosti. A je symptomatické, že tento zápas obvykle nevedou sportovci jako jednotlivci (i když se pochopitelně jako jednotlivci angažují nebo také nikoli), ale jako příslušníci určitých sociálních skupin, určitých institucí

apod., jako členové odborů, politických stran a koneckonců i jako členové sportovních a tělovýchovných organizací. Má-li se sport rozvíjet jako individualizovaná činnost, musí pro to být vytvořeny institucionální a organizační předpoklady; sport jako činnost musí být společensky aprobován, jeho hodnoty musí být oficiálně uznány a prosazovány do společenské praxe, a to nejenom živelně, ale s plným využitím všech společenských, často především politických institucí.

A konečně poslední princip marxistického sociologického přístupu ke sportu a sportovní činnosti souvisí s principem neredukovatelnosti sociologického pohledu na pouhou sociální determinaci sportovní činnosti. Z materialistického pohledu na společnost bezprostředně vyplývá, že dějiny mají charakter přírodně historického procesu a ani sociální jednání není determinováno jen ryze „sociálními“ předpoklady a příčinami, ale realizuje se „v součinnosti“ s přírodou, biologickou stránkou člověka. Neboť ani člověk není jen společenskou bytostí, ale především složitým produktem biologické evoluce, jehož sociální jednání je nutně spoludeterminováno i biologii člověka, vztahy k vnějšímu okolí apod. Právě sociologie sportu se musí teoreticky i prakticky vyrovnat s otázkou, kde jsou hranice ryze biologického vysvětlení a podmínění sportovní výkonnosti na jedné straně a kde jsou meze sociální intervence do sportovní činnosti na straně druhé. I když se v dosavadních dějinách obvykle rychle ukázalo, že předpokládané „meze lidské výkonnosti“ jsou vývojem sportu poměrně snadno překonávány, je nesporné, že možnosti člověka nejsou neohrazené. Otázka mezi lidské výkonnosti je současně otázkou historickou, neboť platí vždy jen po určité historické a sociální etapě. Nejen příklady anabolik naznačují, že ve sportu nemáme co činit s běžným, statisticky průměrným člověkem, ale často s člověkem výrazně selektovaným a často i biologicky pečlivě „upravovaným“. Biologická stránka výkonu sice zůstává zachována, avšak její realizace má natolik kulturní, historicky vzniklou formu (neoddělitelnou od existence rozvinutých technických, biologických a lékařských vědeckých a klinických disciplín), že z hlediska teoretického je obtížné stanovit hranici, kde končí biologické a začíná kulturní a společenské.

Sociologie zkoumá moderní sport v plném rozsahu jeho struktury, přičemž (a toto pravidlo je pro marxistickou sociologii závazné) nelze jednoduše generalizovat výsledky získané analýzou jedné úrovně na celý sport. Například znalosti o sportovním kolektivu, o tom, jak se v něm utvářejí momenty dominance, moci a jak se formulují pravidla rozhodování, nelze generalizovat na všechna sportovní odvětví a všechny úrovně. Sociologie přistupuje ke sportu jako k uspořádanému systému různých úrovní, které zejména zahrnují:

- a) institucionální základnu sportu ve světovém a národním měřítku, systém jeho ekonomických a společenských vazeb v rámci globálních společností;
- b) lokální sportovní struktury (například v rámci kraje či okresu) se specifickým propojením celospolečenských a místních, regionálních nebo dokonce profesně organizovaných sportovních organizací a institucí; specifický subsystém z tohoto hlediska tvoří například mládežnický nebo odborářský sport;
- c) úroveň jednotlivých tělovýchovných jednot, sportovních oddílů a týmů, které fungují v rámci různých nadřazených struktur a společensko-ekonomických vztahů;
- d) úroveň neformálních sociálních skupin, které nemají většinou žádné napojení na oficiální strukturu sportu a realizují sportovní činnost víceméně pravidelně ve volném čase, v oblíbených formách sociální interakce, zvyků a obyčejů;

e) úroveň individualizovaného vztahu ke sportu, který se promítá sice do chování a jednání lidí, ale nevede k vytvoření ani dočasných významnějších schémat interakce s ostatními účastníky sportovních činností.

Tak například sportovec hrající výkonnostně basketbal patří do úrovně c) a některými svými činnostmi, popřípadě rolemi se účastní na fungování úrovně a) a b), stabilní parta hrající na plovárně volejbal vytváří úroveň d) a jedinec, který po večerech běhá v parku (často tak, aby ho nikdo nepozoroval) nebo čas od času navštíví sportovní utkání, se pohybuje systematicky na úrovni e). V průběhu života může jedinec procházet různými úrovněmi a podílet se tak na rozvoji sportu a reprodukci jeho základních sociálních a ekonomických určení různorodým způsobem. Ze sociologického hlediska je ovšem podstatné, že funkce a sociální mechanismy sportu a sportovní činnosti, které jsou rozvinuty například na úrovni rekreačního sportu — úrovně d) a e) — nelze vůbec generalizovat na vyšší úroveň například výkonnostního nebo vrcholového sportu, a naopak sociální zákonitosti ovládající vrcholový a výkonnostní sport jsou jen obtížně přenosné do sportu rekreačního, plnicího vesměs relaxační a sociálně interakční, komunikační funkce.

Přitom sociologický pohled na sport musí respektovat jednotu lidského života a tedy i skutečnost, že sportovec se může podílet na sportovní činnosti na různých úrovních (například jako člen oddílu vrcholové kopané, jako člen party hrající po večerech šachy nebo kuželky „o pivo“, popřípadě jako člen voleného tělovýchovného orgánu nebo trenér mládeže, a sport se do jeho života promítá rozporným způsobem: různorodé povinnosti, které z jeho rolí ve sportu vyplývají, mají často kontraverzní polohu, jsou zdrojem tenzí a napětí, které sportovec sám často jen obtížně zvládá. Sociologický pohled na sport dokonce nemůže ani abstrahovat od dalších společenských rolí, které sportovec plní, například v zaměstnání, v rodině, ve škole. Sociologický pohled na sport tedy nutně (a to na všech výše uvedených úrovních) musí respektovat dialektiku sportu a společnosti, začlenění sportovní činnosti do komplexu způsobu života jak společnosti, tak jednotlivců. Neboť, a to je pro sociologický přístup příznačné, společenské funkce sportu nejsou jednou provždy dány, ale utvářejí se v procesu realizace sportovní činnosti, v mnohostranných vazbách mezi sportem a způsobem života.

Pokusíme-li se shrnout dosavadní charakteristiky sociologického přístupu ke sportu, musíme především upozornit na jeho dominantu, již je úsilí pochopit vzájemnou korespondenci mezi společností a jejím sociálním systémem. Během svého rozvoje se „sport stává takovým, jakým je svět společnosti, která jej utváří. Proto také v jeho institucionální struktuře, v jeho funkcích, ... vzorech jednání, postojích i sociálních rolích, v jeho celkovém stavu můžeme zobrazit ... stav celé společnosti, její vnitřní konflikty i integrační procesy, aspirace i usilování jednotlivých tříd a vrstev, její slabost i sílu, obdobně jako v kapce vody se zrcadlí struktura i stav světa přírody“ [Wohl 1976 : 156]. Proto také nelze přeceňovat sociálně přetvářející a reformní funkce sportu. Sport je sice důležitým prostředkem šíření (difúze) kulturních a společenských hodnot (a jako jedna z nich je také šířen), nástrojem akulturace [Krawczyk 1973], a to v rozměru jak individuálním, tak společenském, nemůže se však stát nástrojem celkové přestavby společnosti. I když nepochybně sport může přispět k tomu, že se některé normy sportovního jednání (například rytířskost vedení zápasu, úcta k soupeři i protivníkovi) mohou stát alespoň v některých kruzích společnosti internacionalizovanou a plně akceptovanou normou chování, těžko se stanou všeobecně rozšířeným modelem jednání ve společnostech, které (jako je tomu ve společnosti kapitalistické) na první místo ve společen-

ských hodnotách povýšily hon za ziskem a společenským úspěchem. V této společnosti je spíše pravidlem, že normy rytířskosti jsou odsunuty do pozadí a nahrazeny bezohledným soupeřením, které se (v extrémních případech) nezastavuje „před ničím“. Ve společnosti, která je ovládána principem zisku a rozložena ve svých základech hlubokým sociálně třídním antagonismem, nemůže být sport prostředkem nápravy a nositelem myšlenky sociálního konsensu; spíše je pravidlem, že se sám stane arénou, v níž se základní hluboké společenské rozpory a konflikty manifestují a obnažují, byť ve specifické a často jen symbolické nebo náznakové formě. Ve společnostech s výrazně rozvinutou dělbou práce, se nakonec i sport stává jen „určitým druhem specializované činnosti“, jejíž výkon nutně musí být kompenzován. Princip kalokagathie se tak ve sportu nerealizuje samozřejmě, ale jen za určitých podmínek. Pokud nejsou splněny, pak i ve sportu (a to i ve sportu rekreačním) vzniká riziko jednostranného rozvoje člověka, jeho fyzických i duševních schopností a potencí.

Literatura

- Choutka, M.: *Sport a společnost*. Praha, Olympia 1978.
- Jung, O.: *Anglicko-český slovník*. Praha, Borový 1947.
- Krawczyk, Z.: *Natura, Kultura, Sport. Kontrowersje teoretyczne w Polsce*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1970.
- Krawczyk, Z.: *Sport w społeczeństwie współczesnym*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1973.
- Lüschen, G. — Weiss, K.: *Soziologie des Sports*. Darmstadt, Luchterhand 1976.
- Malá encyklopedie sportu*. Praha, Mladá fronta 1980.
- Martens, R.: (1971) *Socialnaja psihologija i sport*. Moskva, Fizkultura i sport 1979.
- Marx, K.: *Ekonomicko-filozofické rukopisy*. Praha, SNPL 1957.
- Merhautová, J. a kol.: *Tělesná kultura — významná sféra společenské činnosti a její teoretická reflexe*. In: Sborník z celostátní konference „Tělesná kultura — společnost — osobnost“. Praha, ÚV ČSTV 1982.
- Olivová, O.: *Lidé a hry*. Praha, Olympia 1979.
- Osipov, G. V.: *Sociologie*. Praha, Svoboda 1972.
- Ponomarjov, N. I.: (1974) *Sociální funkce tělesné kultury*. Praha, Olympia 1979.
- Šprynar, Z.: *Teorie tělesné kultury*. Praha, Univerzita Karlova 1983.
- Veblen, T.: (1899) *Teoria klasy próżniacej*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1971.
- Wohl, A.: *Spoleczno historyczne podloze sportu*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1961.
- Wohl, A.: *Wpływ rewolucji naukowo-technicznej na współczesny kształt sportu i perspektywy jego rozwoju*. In: Krawczyk, Z.: *Kultura fizyczna i społeczeństwo*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1978.
- Zich, F.: *Sociologický výzkum*. Praha, Svoboda 1976.

V posledním období upoutávají pozornost vědců a veřejnosti zvláštnosti způsobu života člověka a různých sociálních skupin v rozličných sociálních podmínkách a především charakteristiky socialistického a kapitalistického způsobu života. Týká se to hlavních forem činnosti, chování a komunikace lidí, které se staly nedílnou součástí každodenního života za socialismu a za kapitalismu; dále toho, v jakých podmínkách probíhá tento život; jaké jsou přitom cíle, zájmy, potřeby a hodnotové orientace lidí; jak to souvisí s ekonomickými vztahy a ideologií dané společnosti, jejími zvyky a tradicemi, úrovní rozvoje, přírodními podmínkami apod. [Arnoldov 1976; Butenko 1978; Gordon, Onikov 1977; Tolstych 1975 aj.].

Zájem o problémy způsobu života je podmíněn spíše praktickými než teoretickými zájmy. V podmínkách rozvíjející se vědeckotechnické revoluce s jejími rozmanitými a složitými sociálními důsledky a v podmínkách mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením vstoupilo zápolení dvou protikladných sociálně ekonomických systémů — socialismu a kapitalismu — do nové etapy. Do popředí se dostává schopnost společenského zřízení zabezpečit lidem současné epochy způsob života důstojný člověka.

Kromě toho se v současné etapě rozvoje socialistických zemí aktualizuje dlouhodobé a komplexní plánování všech stránek a komponentů života v jejich nerozborné jednotě. To si vyžádalo rovněž rozpracování teoretických představ o způsobu života obecně a jeho zvláštnostech za socialismu a o cestách rozvoje socialistického způsobu života zvláště.

Značná pozornost byla těmto otázkám věnována na XXV. a XXVI. sjezdu KSSS a na sjezdech komunistických a dělnických stran v ostatních socialistických zemích. V usnesení sjezdů byla zdůrazněna nutnost rozšířeného zkoumání a propagace socialistického způsobu života, jeho předností před kapitalistickým způsobem života.

Socialistický způsob života je souhrn forem činností typických pro člověka socialistické společnosti v oblasti práce, soukromého života a volného času, jež jsou zaměřeny na realizaci základních hodnot socialistické společnosti a podmíněny jejími ekonomickými vztahy a ideologií.

Socialismus je společnost reálného humanismu. Jeho hlavní hodnotou je sám člověk, jeho hmotné zabezpečení a jeho všestranný a harmonický rozvoj. „Všechno pro blaho člověka, ve jménu člověka je nejhlubší smysl nového socialistického způsobu života“ zdůrazňuje Usnesení ÚV KSSS k 60. výročí Velké Říjnové socialistické revoluce. V souladu s tím jsou pro socialistický způsob života typické: tvůrčí charakter procesu práce, různé druhy společensko-politické činnosti, společenské aktivity, umělecké činnosti, studium pro získání vzdělání a jiné formy činnosti, jež zabezpečují blahobyt lidí a slouží jejich všestrannému a harmonickému rozvoji. Charakteristickými rysy socialistického způsobu života jsou dále kolektivismus, vzájemná pomoc lidí, družba všech národů a národností, vlastenectví a internacionalismus, „morální zdraví“ (vysoké mravní hodnoty) aj. Tyto nejtypičtější rysy socialistického způsobu života se nestávají v podmínkách socialismu ihned vlastní všem sociálně demografickým skupinám obyvatelstva, či dokonce každému jednotlivci.

V širokém okruhu problémů, jež se týkají socialistického způsobu života, patří důležité místo otázce postavení tělesné kultury ve struktuře způsobu života. V poslední době se tato otázka stále více diskutuje v literatuře [Adamson 1982; Vizitej 1980; Stoljarov 1979 aj.]. Aktuálnost je podmíněna především tím, že současná vědeckotechnická revoluce zostrila problém vzájemného vztahu duchovních a tělesných vlastností a schopností člověka, a tedy i člověka socialistické společnosti. Význam uvedené otázky souvisí s tím, že se v současné době na celém světě prosazuje intenzivní rozvoj tělovýchovně sportovní činnosti. Milióny lidí se zapojují do aktivního cvičení a účastní se sportovních soutěží. Rychlým tempem se rozvíjí vrcholový sport. Značně se rozšiřují různé formy tělovýchovné aktivity (včetně kondičního běhu, běhu na lyžích, plavání, turistiky apod.) a masově sportovní soutěže.

Analýza problému postavení tělesné kultury ve struktuře socialistického způsobu života závisí samozřejmě v podstatné míře na chápání tělesné kultury samé. V literatuře bohužel chybí jednotná obecně uznávaná interpretace tohoto důležitého sociálního jevu; existuje velké množství různých definic tělesné kultury [Jevstafjev 1980].

V souvislosti s posuzovanou otázkou je třeba vyčlenit dva v podstatě různorodé přístupy v chápání tělesné kultury, jež se dosud nejčastěji vyskytovaly v literatuře. V prvním přístupu se tělesnou kulturou rozumí tělesná cvičení jako specifické („neutilitární“) formy pohybové aktivity, jež jsou schopny působit jak na tělesné, tak na duchovní vlastnosti a schopnosti člověka; v tomto případě by bylo vhodnější používat termín „tělovýchovná (tělovýchovně sportovní) aktivita“.

V druhém přístupu je pod pojem tělesná kultura zahrnován souhrn prostředků, které se využívají k záměrným změnám tělesných vlastností a pohybových schopností člověka, jeho těla, dále výsledky působení těchto prostředků, jakož i samotný vztah člověka k této činnosti a jejím výsledkům.

V prvním případě vystupuje do popředí zvláštní forma pohybové aktivity člověka působící na jeho fyzické a duchovní vlastnosti, v druhém případě pak činnost zaměřená pouze na tělesné zdokonalování člověka (v tomto smyslu je oddělována od činnosti orientované na záměrné změny duchovních vlastností a schopností člověka.) Z tohoto hlediska je uvedená činnost již tělovýchovně sportovní. Současně však je tato činnost v uvedeném vztahu širší než první, neboť v sobě zahrnuje nejen určité formy pohybové aktivity, ale také jiné prostředky, jako jsou využití přirozených sil přírody, racionální režim práce, odpočinku, výživy apod.

V této stati soustředíme hlavní pozornost na analýzu otázky postavení tělovýchovně sportovní činnosti ve struktuře socialistického způsobu života. Dotkneme se rovněž některých jiných aspektů řešené tematiky. Účelným bude posoudit otázku, zda a proč je tělovýchovně sportovní činnost v rámci socialistického způsobu života potřebná.

Tato otázka je v dostatečné míře analyzována v marxistické literatuře. Proto uvedeme pouze několik, podle našeho názoru nejdůležitějších momentů.

Role a význam tělovýchovných a sportovních aktivit ve struktuře způsobu života jsou určeny tím, že zde vystupují jako faktor všestranného a harmonického rozvoje člověka. Jedná se o to, že tyto aktivity působí při správné organizaci nejen na tělesné zdokonalování člověka a upevnění jeho zdraví, ale mohou mít podstatný vliv také na duchovní svět člověka, svět jeho emocí, estetický vkus, psychické vlastnosti, morální a světonázorové představy, na jeho tvůrčí společenskou aktivitu apod. v souladu s normami a ideály socialistického způsobu života.

Reprezentativní výzkum Ústavu sociologických výzkumů AV SSSR, který byl proveden v r. 1981 v rozsáhlém regioně SSSR, ukázal, že například mezi lidmi, kteří provozují tělovýchovné a sportovní aktivity, je 4x více studujících na večerní škole, 7x více studujících v kurzech pro přípravu k přijetí na vysoké školy, 2x více studentů večerního a dálkového studia na vysokých školách, studujících na průmyslovkách a navštěvujících aprobační kursy. Různorodé zájmy cvičenců činí jejich volný čas bohatějším a obsažnějším. Je mezi nimi 3x více osob navštěvujících filmová představení, 5x více osob navštěvujících divadelní představení a koncerty, 2x více čtenářů umělecké literatury, 4x více čtenářů odborné literatury, 3x více účastníků různých přednášek, jakož i lekcí v systému politického a ekonomického vzdělávání, 7x více hráčů na hudební nástroj a 3x více jich je zapojeno do dobrovolné společenské činnosti. Mezi cvičenci je daleko více osob, jež se zajímají o mezinárodní život, otázky ekonomiky, problémy výchovy a etiky. Většinou vedou zdravý způsob života, neopíjejí se, těší se úctě mezi kolegy v práci, jakož i mezi přáteli a známými.

Jak prokazují výsledky výzkumů, tělesná výchova a sport patří mezi ty druhy činnosti, jež působí na skutečně lidské „neformální“ vztahy mezi lidmi, založené na úctě jednoho k druhému a proniknuté duchem přátelství a kolektivismu v rámci socialistického způsobu života.

Jednou ze základních hodnot socialistického způsobu života je stále se rozšiřující objem volného času, neboť podle K. Marxe „volný čas je prostorem pro rozvoj osobnosti“. Například v Sovětském svazu byl jenom za léta 1958—65 přírůstek volného času v průměru 400 hodin na jednoho pracovníka. Každý člověk se snaží naplnit volný čas takovou činností, jež u něho vyvolává kladné emoce, regeneruje síly spotřebované v pracovním procesu, uspokojuje jeho různé duchovní a kulturní zájmy. Na druhé straně je z hlediska zájmu společnosti důležité, aby volný čas byl tráven dostatečně cílevědomě, aby nebyl naplněn prvky antikultury, jako jsou opilství, hazardní hry apod.

Tělesná výchova a sport jako prostředek všestranného a harmonického rozvoje člověka, udržení a upevnění jeho zdraví, regenerace sil, vytváření dobrého sociálně psychologického klimatu v kolektivu — mají důležitý ekonomický význam ve struktuře socialistického způsobu života. Výzkumy provedené v SSSR ukazují, že například produktivita práce je u sportujících ve srovnání s nesportujícími v průměru o 5—10 % vyšší. Pravidelný trénink, turistické pochody, cvičení ve skupinách základní a rekreační tělesné výchovy přispívají k tomu, že u lidí jak duševně, tak fyzicky pracujících je stupeň únavy v průměru 2—3krát nižší než u těch, kteří nejsou zapojeni do tělesné výchovy a sportu. Pracovní absence způsobené nemocnostmi jsou u cvičenců ve srovnání s ostatními nižší o 25—75 %. Zapojení do tělesné výchovy a sportu zvyšuje také společenskou aktivitu a zájem o záležitosti pracovního kolektivu. Podle údajů Ústavu sociálních výzkumů Akademie věd SSSR (1981) je mezi cvičícími 3x více osob, jež se zúčastňují zlepšovatelského a vynálezeckého hnutí, a podíl těch, kteří projevují zvýšenou pracovní iniciativu, snaží se odvádět práci na vysoké kvalitativní úrovni apod., je vyšší o 15—20 %.

Je obecně známo, že tělesná výchova a sport působí na upevňování přátelských vztahů mezi cvičenci a sportovci různých zemí, na upevnění míru a vzájemného porozumění národů. Plní důležitou roli v přípravě lidí k obraně socialismu, socialistického způsobu života.

Uvedené není zcela úplným výčtem všech společenských funkcí tělovýchovné a sportovní činnosti ve způsobu života lidí v socialistické společnosti.

Nutno zdůraznit, že tělovýchovná a sportovní činnost nejsou jen důležité,

potřebné a užitečné prvky socialistického způsobu života, ale jsou naprosto nenahraditelné. Například tělesná práce nebo obvyklá pohybová aktivita v běžném životě je nemůže nahradit v jejich funkci tělesného zdokonalování. Jak je známo, vědeckotechnická revoluce, mechanizace a automatizace výroby vedou ke značnému snížení tělesného zatížení organismu v pracovním procesu i běžném životě. Nejvýznamnější však je to, že tělovýchovné a sportovní činnosti umožňují — na rozdíl od pohybové aktivity v pracovním procesu a běžném životě — účelně a efektivně formovat tělesné vlastnosti a pohybové schopnosti lidí v potřebném směru.

V současné době nemáme k dispozici jiné prostředky uchování a upevnění zdraví, jež by se mohly srovnávat s tělovýchovnou a sportovní činností.

Rozvoj sportu v posledních desetiletích prokázal, že sport je rovněž jedinečnou podívanou schopnou uspokojit potřeby milionů lidí.

Neopakovatelnost a nezaměnitelnost tělovýchovné a sportovní činnosti jako prvků socialistického způsobu života souvisí i s komplexním charakterem jejich působení na tělesný a duševní rozvoj člověka.

Je nutné vidět i to, že v důsledku uvedených zvláštností patří tělovýchovná činnost mezi ty málo početné druhy činnosti, jež mohou a musí být součástí způsobu života každého člověka nezávisle na pohlaví, profesi, národnosti, zájmech a názorech, a to v libovolném období jeho života, počínaje nejranějším věkem až do hlubokého stáří.

Ze všech těchto důvodů je v socialistických zemích věnována tělovýchovné a sportovní činnosti, především pak jejímu masovému rozvoji, velká pozornost. Úspěchy, jež dosáhly socialistické země v tomto směru, jsou obecně známy. Stačí poukázat například na to, že za něco více než 60 let (v historickém rozsahu nepatrná doba) se počet osob zapojených v sovětské tělovýchově zvýšil více než 1000krát. Takové tempo rozvoje masového tělovýchovného hnutí historie nezná, což svědčí o nesmírných přednostech socialistického způsobu života.

V současné době je v socialistických zemích vytyčen a úspěšně realizován rozsáhlý a složitý úkol: přetvořit tělovýchovné hnutí ve skutečně masové, všelidové a tělesnou kulturu a sport učinit nedílnou součástí způsobu života každého člověka.

Jaké jsou vědecké cesty řešení tohoto úkolu?

Bylo období, kdy za nejdůležitější bylo považováno vytvoření pevné materiální základny pro systematické provozování tělovýchovy a sportovních činností. Zdálo se, že když budou podmínky pro cvičení, všichni půjdou na první zavolání na stadióny, sportovní hřiště, do areálů odpočinku. To se však nestalo.

Ve všech socialistických státech bylo v oblasti materiálně technické základny pro tělesnou výchovu, sport a turistiku hodně vykonáno. Byla vybudována početná sportovní zařízení, připraveni kvalifikovaní odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu apod. Přitom sportoviště, sportovní náradí a služby kvalifikovaných odborníků mohou využívat pracující v socialistických zemích prakticky zdarma; v tom se projevují přednosti socialistického způsobu života. Přesto, že jsou vytvořeny všechny materiální podmínky pro tělovýchovné a sportovní činnosti, lidé je v mnoha případech nevyužívají.

Mezi objektivní příčiny, jež brání provozování tělovýchovných a sportovních činností, je obvykle zařazován nedostatek času. V určitém období se v sociologické literatuře autoři odvolávali na výsledky dotazníků, z nichž vyplývalo, že hlavní a jediná příčina bránící širokému pronikání tělesné kultury a sportu do každodenního života je nedostatek volného času. Tento faktor se skutečně

často záporně projevuje ve vztahu k tělesné kultuře a sportu. Zvláště se to týká žen, jež — jak ukazují sociologické výzkumy — věnují ve srovnání s muži 2—3krát více času domácím pracím a péči o děti.

Nedostatkem volného času (či pouze jím) nelze ovšem vysvětlit pasivní vztah značné části obyvatelstva k tělesné kultuře a sportu. Podle sociologických výzkumů a časových snímků, jež provedly statistické orgány, je celkový objem volného času dospělého obyvatelstva Sovětského svazu v průměru 3—4 hodiny v průběhu dne. Tento objem volného času plně dovoluje každému člověku věnovat se alespoň několikrát týdně tělovýchovným činnostem. V současné době pracující v SSSR, jakož i ostatních socialistických zemích, mají v průměru nejméně 100—120 volných dní za rok. Kdyby každý občan věnoval tělovýchovné činnosti v těchto dnech alespoň 1—2 hodiny, splnil by roční normu pohybové aktivity, jež podle výpočtu vědců činí přibližně 200 hodin. Přitom se nejedná o něco neobvyklého, ale o záměnu pasivního odpočinku za aktivní, jenž by obsahoval určité formy tělovýchovné a sportovní činnosti.

Je iluzorní domnívat se, že se lidé budou automaticky, souběžně s rozšiřováním volného času, věnovat aktivně sportu. Je nutno mít na zřeteli, že například již nyní, podle výpočtů sociologů, věnuje dospělé obyvatelstvo denně sledování televizních pořadů 4—5 hodin a děti i více. Existují však i jiné oblasti zájmové činnosti, které naplňují volný čas (styky s přáteli, sběratelství, zájem o hudbu aj.).

Jak lze v této složité situaci, jež se stává stále složitější, podnítit lidi, aby nezapomínali na tělovýchovné a sportovní činnosti?

Hlavní cesta k řešení tohoto problému v rámci socialistického způsobu života spočívá v tom, aby se u lidí vzbudila potřeba systematického zájmu o tělovýchovné a sportovní aktivity.

Tento úkol je velmi složitý. K jeho realizaci je v první řadě zapotřebí, aby si obyvatelstvo uvědomilo důležitost, význam a hodnotu těchto činností.

Jak vyplývá ze sociologických výzkumů, díky propagační a osvětové práci, jež byla provedena vědci, novináři, pedagogy, rozhlasem a televizí, většina obyvatelstva socialistických zemí je v současné době přesvědčena o důležitosti a významu tělovýchovných činností. Zbytečně se však neříká, že od poznání toho, co je dobré a co špatné, k rozumnému a vysoce morálnímu jednání je značně daleko. To se plně projevuje i v přístupu k tělovýchovným a sportovním činnostem. Mnoho lidí — i když si uvědomuje význam a užitečnost těchto činností — dává ve volném čase přednost jiným činnostem. V čem je příčina?

Mnohé vyjasní, když si uvědomíme, jak je pojímán význam tělovýchovných a sportovních činností.

Za první nejsou řídké případy, kdy konkrétní člověk uznává celospolečenskou důležitost, společenský význam určité činnosti, pro sebe ji však nepovažuje za zvláště důležitou. Ve značné míře na tom má vinu propagační a osvětová práce, která ne dosti jasně a přesvědčivě ukazuje nejen sociální funkce tělesné kultury a sportu, ale i jejich hodnotu pro každého člověka.

Druhým neméně důležitým momentem je to, v čem spatřují lidé hodnotu a užitečnost tělesné kultury. Jak vyplývá ze sociologických výzkumů, je většina lidí dosud přesvědčena, že tělovýchovné a sportovní činnosti působí kladně pouze na tělesný, a ne na duševní rozvoj člověka. Studium veřejného mínění značného počtu obyvatel SSSR ukázalo, že zatímco 60 % respondentů je přesvědčeno o zdravotním významu tělesné kultury a sportu, pouze 3,2 % se domnívá, že přispívají k všestrannému rozvoji osobnosti, 1,2 % k rozvoji tvůrčí aktivity a zhruba stejný počet je považuje za prostředky morální a ideově politické výchovy.

Zajímavá je otázka, proč se ve veřejném mínění vytvořil takový názor na význam tělovýchovných a sportovních činností. Určitý vliv na formování tohoto názoru měly bezesporu informace o negativním působení sportu na intelektuální a morální vlastnosti lidí, které se objevily jako důsledek podcenění výchovné práce se sportovci (ze strany trenérů) nebo nesprávné organizace tělovýchovného procesu apod. Nemalou roli sehrála také nesprávná propagace tělesné kultury a sportu, když všemi možnými způsoby zdůrazňovala pouze jejich funkci v rozvoji tělesné zdatnosti a schopností a často akcentovala jejich negativní vliv na duševní a mravní vlastnosti apod.

Tak se u lidí utvořilo uvedené mínění, jež podstatně ovlivňuje jejich vztah k tělovýchovným a sportovním činnostem.

Podstata spočívá v tom, že tělesné vlastnosti a schopnosti, které jsou rozvíjeny tělovýchovnými a sportovními činnostmi, mnohé lidi buď vůbec nezajímají (jak ukazují sociologické výzkumy), nebo nejsou považovány (alespoň v určitém období života) za nejdůležitější. S čím to souvisí?

Většina populace totiž považuje stav svého tělesného rozvoje, konstituce, zdraví za zcela uspokojivý (dokonce i tehdy, když to neodpovídá objektivním údajům). Například výzkum provedený ve 30 regionech RSFSR (1981) ukázal, že 24,8 % respondentů je přesvědčeno, že je zcela zdravo, 44,3 % že jejich zdravotní stav je dobrý a pouze 23,6 % uvedlo, že má určité obtíže, a 4,6 % špatný zdravotní stav.

Rovněž v případech, kdy lidé kriticky hodnotí úroveň svého tělesného rozvoje, konstituce i zdravotního stavu, vyskytuje se, zvláště mezi některými sociálními skupinami obyvatelstva (především mezi inteligencí), mnohdy názor, že tyto vlastnosti a schopnosti i hodnoty tělesné kultury vůbec, jsou méně důležité než například intelektuální vlastnosti, široké znalosti, „profesionální mistrovství“ a jiné.

Dosud je velmi zakořeněn názor, že hodnoty duchovní kultury jsou mnohem vyšší než hodnoty tělesné kultury, že důležitá je vysoká úroveň profesionální, mravní a politické (nikoli však tělesné) kultury (1).

Máme-li toto všechno na zřeteli, nemůžeme se divit, že přestože značný počet obyvatelstva přiznává určitý význam tělesné kultuře a sportu, redukuje jejich přínos převážně na tělesné zdokonalování a upevnění zdraví, jež se nejeví tak důležité (v daném období života) jako jiné formy činnosti, například získání vzdělání, hudební výuka atd. Výše uvedený výzkum ukázal, že i když pouze 24,5 % respondentů se považuje za zcela zdravo, jen 5 % z nich sportuje nebo cvičí v oddílech základní tělesné výchovy. Přitom každý třetí z respondentů nepovažuje za důležité, aby cvičil nebo sportoval v dané etapě své životní dráhy. 31,6 % žen uvedlo, že by chtěly cvičit, ale nemají čas. To vše vyvolává celou řadu nejen teoretických, ale i praktických problémů. Kde je východisko z této situace? Jaké jsou cesty překonání pasivního vztahu značné

(1) Například člověk, který pije, kouří, nesportuje, barbarsky se chová ke svému zdraví, má neustále v důsledku své nízké úrovně tělesné kultury častou pracovní neschopnost. Jiný, jenž systematicky sportuje, otužuje se, téměř nezná chuť vína a tabáku, tj. má vysokou úroveň tělesné kultury, je nemocen jen zřídka. Co se stává? Když závodní výbor dává poukazy na rekreaci, první je dostane dříve než druhý. Vždyť není absentér, byl nemocen, měl pracovní neschopnost a má vážný důvod k léčení. A druhý? Je přece zdravý. Navíc ten, kdo v důsledku nízké úrovně tělesné kultury pohřbívá své zdraví, nemá zpravidla ve svém okolí nikoho, kdo by jej morálně odsoudil. Naopak, společenské mínění dříve odsoudí „egoistu“, který pečuje o své zdraví, než přítelíčka, který přenechává plně péči o své zdraví humánní společnosti.

části obyvatelstva k tělovýchovným a sportovním činnostem, jenž se utvořil na základě uvedených příčin?

Někdy se předpokládá, že je nutné podstatně přeorientovat vědomí, představy o vlastním těle a tělesné kultuře. Je nutno přestavět celkový systém hodnotových orientací mladého pokolení, aby byly hodnoty zdraví a tělesné kultury uznány za tak důležité jako hodnoty intelektuální, psychické a morální. Pro formování „zdravého způsobu života“, založeného na racionálním využití všech prostředků tělesné kultury, je nutná podstatná přestavba celého systému hodnotových orientací obyvatelstva, charakteru propagandy apod., tak aby se pozvedla prestiž hodnot tělesné kultury. Konkrétně je třeba přesvědčivěji vysvětlovat obyvatelstvu, že tělesná kultura je nedílnou součástí kultury osobnosti, jež má důležité místo v celkovém systému kultury; není to prostě jen rozcvička, běh atd. Dále je třeba vystupňovat morální a možná i materiální podněty k povzbuzení lidí, kteří jsou úspěšní ve svém fyzickém zdokonalování. Současně s tím je asi vhodné přísněji volat k odpovědnosti toho, kdo — v důsledku ingorantského vztahu k prostředkům tělesné kultury — má špatné zdraví a nedostatečnou tělesnou zdatnost. Vždyť zdraví lidí není osobní záležitostí jednotlivého člověka. Má velmi důležitý společenský význam.

Rozvoj propagandy a povzbuzování ke zdravému způsobu života a k uznávání hodnot tělesné kultury však neznamená popření ostatních stránek socialistického způsobu života. Nemá-li člověk kromě vysoké tělesné kultury nic jiného, sotva to odpovídá zájmu společnosti, a dokonce jeho samého.

Hlavní cíl socialismu je výchova všestranně rozvinutého člověka. Proto musí tělovýchovné a sportovní organizace podporovat nejen ty, kteří dosáhli nejlepších výsledků ve svém tělesném zdokonalování, ale ty, u nichž je tělesná a „sportovní“ kultura harmonicky propojena s vysokou úrovní vzdělání, vysokou morálkou, estetickou a politickou kulturou, kteří dosáhli vysokých výkonů nejen v oblasti tělovýchovy a sportu, ale i v jiných sférách lidské činnosti.

Taková iniciativa by mohla být pravděpodobně rozvinuta především v rámci olympijského hnutí jako hnutí zaměřeného na realizaci humanistických hodnot prostřednictvím sportu, a to včetně takových hodnot, jako je všestranný a harmonický rozvoj člověka. Také socialistické země, a především Sovětský svaz, kde jsou vytvořeny všechny podmínky pro realizaci ideálu všestranného a harmonického rozvoje člověka, by mohly být v tomto směru příkladem.

Je ovšem třeba podotknout, že i když je zvýšení prestiže hodnot tělesné kultury velmi důležitým prostředkem ke změně pasivního vztahu lidí k tělovýchovným a sportovním činnostem (většina z nich, jak bylo uvedeno, vidí význam této činnosti v působení na tělesné vlastnosti a schopnosti), je to prostředek, jenž má určité omezené možnosti. Současně je však třeba přesvědčit lidi o tom, že tělesná kultura a sport jsou schopny ve stejné míře působit jak na tělesné vlastnosti a schopnosti, tak na morální vlastnosti, estetickou kulturu, psychické schopnosti, mezilidské vztahy a jiné hodnoty lidské kultury.

Je přirozené, že problém nelze řešit jen samotnou propagandou. Všichni odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu musí dosáhnout takové úrovně organizace práce, která zajistí, aby tělovýchovná a sportovní činnost působila také na duchovní stránku, morální vlastnosti, estetické schopnosti cvičenců, sportovců, diváků atd.

V socialistických státech nikdy nebyly fungování a rozvoj tělovýchovných a sportovních činností považovány za samostatný, izolovaný proces, ale za důležitou součást formování a zdokonalování socialistického způsobu života a socialistické kultury. Není náhoda, že Ústava SSSR obsahuje hlavní ustanovení týkající se kultury a sportu v kapitole *Sociální rozvoj a kultura*. Jde při-

tom nejen o co nejširší rozvoj tělesné kultury a sportu, ale o takový rozvoj, který organicky prolíná socialistickým způsobem života a přispívá k realizaci jeho hlavních ideálů a hodnot.

Například je známo, že v socialistických zemích dosáhly širokého rozvoje takové sporty, jako je například krasobruslení a umělecká gymnastika, v nichž je nejvýraznější a nejplněji vyjádřena estetická stránka sportu. Zároveň však nejsou rozšiřovány takové „druhy sportu“, které se objevují v kapitalistických zemích, jako jsou zápas a box žen, americká kopaná aj., rozvíjející nízké instinkty a ohroublý vkus diváků.

Pozornost věnovaná estetickému obsahu tělovýchovné a sportovní činnosti v socialistických zemích není náhodná. Je to podmíněno úsilím o co možná nejširší využití při rozvoji estetické kultury cvičenců, sportovců a diváků. Jako příklad lze uvést snahu předního sovětského pedagoga Suchomlinského, který při sportovních soutěžích ve škole organizoval rozhodování takovým způsobem, že vítězství se hodnotilo nejen na základě sportovního výkonu, ale také krásy pohybu a krásy jednání [Žoldak 1979].

Nad těmito pedagogickými zkušenostmi je nutno se zamyslet a pokusit se uplatnit je v určité formě také ve sportu „dospělých“ či v olympijském sportu, který je povolán působit na harmonický i všestranný rozvoj osobnosti, a tedy i na její estetické zdokonalování (2).

Mnoho bylo učiněno také pro to, aby sféra tělovýchovné a sportovní činnosti byla těsně sladěna s normami socialistického způsobu života a komunistickou morálkou. Zůstávají však ještě některé nevyřešené problémy. Někteří trenéři a sportovci nekriticky uplatňují buržoazní způsob myšlení a hodnoty buržoazního způsobu života, což vede k pronikání spotřebitelské psychologie do vrcholového sportu, k porušování morálních norem a principů při přestupu z jedné sportovní organizace (jednoty) do jiné, k úsilí jednotlivých sportovců a trenérů dosáhnout vítězství za každou cenu apod.

Bezesporu mají pravdu ti, kteří žádají přísnější tresty za nedodržování norem komunistické morálky v tělovýchovné a sportovní činnosti. Současně je však nutné hledat nové formy povzbuzování těch, kteří v tělovýchovné a sportovní činnosti projeví vynikající morální vlastnosti. Například Národní olympijské výbory v socialistických zemích by měly každoročně odměňovat ty sportovce, kteří jsou vzorem vysoce morálního jednání ve sportu.

V souvislosti s posuzovanou problematikou je velmi aktuální také otázka osobnosti a kulturnosti tělovýchovných odborníků. Není tajemstvím, že někteří rodiče se bojí posílat své děti do sportovních oddílů, neboť se bojí špatného působení trenérů a pedagogů na děti. Proto je velmi důležité, aby všichni odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu měli nejen hluboké profesionální znalosti, ale také vysokou úroveň mravní a duchovní kultury, uvědomovali si svou vysokou společenskou odpovědnost za rozvoj tělesné kultury a sportu a za to, že jejich rozvoj přispívá k formování a zdokonalování socialistického způsobu života, k realizaci jeho základních ideálů a hodnot.

Důležité je, aby ve struktuře socialistického způsobu života byly obsaženy různorodé formy tělovýchovné a sportovní činnosti odpovídající zájmům, věku,

(2) Je to samozřejmě diskusní otázka, ale není nová. Například již staří olympijští rozhodčí (hellánodikové) nejdříve posuzovali postavu, konstituci, fyzickou dokonalost atletů; vycházeli z názoru, že krásná postava je nejen záruka sportovního vítězství, ale je třeba ji vysoko hodnotit. V informacích, jež se nám zachovaly, jsou nejen údaje o rekordních výkonech olympioniků, ale také o estetických charakteristikách jejich vítězství. Například v historických dokumentech se vzpomíná letícího běhu sprintéra, harmonie proporcí diskaře atd.

pohlaví, profesi, vzdělání, úrovni kultury, zvláštnosti způsobu života různých sociálně demografických skupin obyvatelstva.

V této souvislosti vzniká konkrétní otázka, v jakém poměru mají být všechny tyto činnosti obsaženy ve struktuře socialistického způsobu života.

Zvláště ostře z tohoto hlediska vyniká otázka poměru masového a vrcholového sportu. Teoretické i praktické řešení této otázky, jak je na to mnohokrát poukazováno ve vědecké literatuře, ve stranických a vládních dokumentech a konkrétně v Usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR z 11. září 1981 *O dalším rozvoji masové tělesné kultury a sportu* nepřipouští, aby byl hlavní důraz kladen na vrcholový sport na úkor rozvoje masových forem tělovýchovné a sportovní činnosti. V rámci socialistického způsobu života je nejpodstatnější rozvoj masového sportu, různých forem tělovýchovné zdravotní péče, aktivního odpočinku, turistiky. Do oblasti vrcholového sportu se dostane poměrně nepatrná část celkového počtu sportovců (asi kolem 1 %). Socialistická společnost nemá zájem o neomezené zvyšování počtu sportovců, kteří veškeré své úsilí zaměřují na zcela limitní sportovní výkony.

Rovněž však není vhodný takový přístup k vrcholovému sportu, kdy se na základě kritiky určitých negativních jevů (jež se v něm za určitých podmínek projevují) zcela zamítá jeho rozvoj v podmínkách socialistické společnosti, nebo se pro něj vymezuje druhořadá role. Vrcholový sport, jak je dostatečně prokazatelně uvedeno v řadě prací, plní za socialismu důležité společenské funkce: kulturní podívané; prestižní; v mezinárodních stycích upevnění míru a porozumění mezi národy; je to sféra lidské činnosti, v níž se projevují hranice lidských možností, „rezervní kapacita“ atd. [Vizitej 1980; Stoljarov 1979; Ponomarjov 1981 aj.].

Nejsprávnější je harmonické propojení masového a vrcholového sportu ve struktuře socialistického způsobu života. Určení jejich vzájemného poměru, způsobu organizačního zajištění apod. je otázkou, jež vyžaduje ještě hlubší vědecký výzkum.

Velmi zajímavá a důležitá je také otázka vzájemného poměru organizovaných a neorganizovaných forem tělovýchovné a sportovní činnosti v celkovém systému různých forem tělovýchovné a sportovní činnosti jako součásti socialistického způsobu života. Výzkumy provedené sociology Sovětského svazu a jiných socialistických zemí ukazují, že narůstá touha lidí různého stáří a profese po individuálních tělovýchovných a sportovních aktivitách bez přísného řádu a organizačních forem. V největší míře těmto požadavkům odpovídají centra sportu a odpočinku, jež jsou velmi populární u obyvatel Berlína a Lipska, Erfurtu a Karl Marx-Stadtu, Budapešti a rovněž tělovýchovné zdravotní kombináty v Bělorusku a jiných republikách Sovětského svazu.

Výzkum sovětských sociologů prokázal také zcela kladný vztah různých skupin obyvatelstva ke klubovým formám organizace tělovýchovné činnosti, jako kluby typu milovníků běhu, turistiky, odbíjené a jiné, jež existují v různých městech Sovětského svazu (například v SSSR měly v r. 1980 kluby milovníků kondičního běhu 8 miliónů lidí, kteří trénují převážně samostatně).

Přitažlivost těchto klubů nespočívá jen ve zdravotním efektu provozovaných tělovýchovných činností, ale i v psychické spokojenosti a možnosti komunikace s lidmi. V klubové formě se přenáší většina organizačních funkcí na samotné cvičence. Jak ukazují sociologické výzkumy, nikterak je to nezatěžuje. Spíše se bojí přeorganizovanosti a nadměrného počtu akcí. Jak ukazují zkušenosti, je klubová forma organizace tělovýchovné a sportovní činnosti přitažlivá také v práci s dětmi.

Existuje ještě celá řada jiných aspektů posuzované problematiky. Pozornost

zasluhuje například také otázka poměru tělovýchovné a sportovní činnosti v rámci tělesné kultury. V současné době jsou stále naléhavější i další momenty tělesné kultury v každodenním životě lidí, například společenská a osobní hygiena, racionální režim práce, odpočinek, výživa, využití přírodních sil apod. Pouze souhrn všech těchto prostředků tělesné kultury může konkrétně zabezpečit „zdravý způsob života“ jako důležitý aspekt socialistického způsobu života. Co může poskytnout tělesné cvičení nebo sportovní trénink, když není řešen problém racionální organizace práce, odpočinku a výživy, když není vyloučena možnost výrazné negativního působení vnějšího prostředí na organismus člověka apod.? V této souvislosti vystupuje otázka zesílení vztahu mezi organizacemi a lidmi odpovědnými za rozvoj tělesné kultury a sportu a těmi, kteří „spravují“ jiné výše uvedené prostředky tělesné kultury.

Velmi důležitá je také otázka vzájemného vztahu mezi tělovýchovnými a sportovními činnostmi a jinými druhy činnosti ve struktuře socialistického způsobu života. Abychom osvětlili podstatu problému, stačí si představit člověka, který pracuje ledabyle, odmítá plnit společenské úkoly, zanedbává čtení, divadlo a celý svůj volný čas a síly věnuje tělovýchově a plně se soustřeďuje na upevňování svého zdraví. To je samozřejmě hypotetický příklad, ale dovoluje zaostřit pozornost na to, že za socialismu se způsob života nemůže redukovat na tělovýchovné a sportovní aktivity. Život musí být naplněn i jiným obsahem.

Sociologické výzkumy umožňují určit význam a poměr různých forem lidské činnosti ve způsobu života, ve struktuře volného času u konkrétního člověka, sociálně demografické skupiny, určité země, regionu apod. Výzkumy provedené v Sovětském svazu a jiných socialistických zemích umožnily konkrétně zjistit, že ve volném čase obyvatelstva převládají druhy činnosti, jež přispívají intelektuálnímu rozvoji. Podle údajů sociologických výzkumů provedených v mnoha krajích a oblastech RSFSR, na Ukrajině, v Arménii, Kazachstánu a v jiných svazových republikách, věnují pracující Sovětského svazu 70 % z volného času na vzdělání a sebevzdělání, čtení knih a novin, sledování televizních přenosů, návštěvě kina, divadla a koncertů. Srovnání výsledků mezinárodního výzkumu objemu volného času ukázalo, že v Sovětském svazu je 4–6krát vyšší počet těch, kteří si zvyšují všeobecné i speciální vzdělání než v USA, NSR a Francii. Na zvýšení úrovně všeobecného a profesionálního vzdělání bez přerušení zaměstnání věnují pracující SSSR 7krát více času než obyvatelstvo uvedených zemí.

Podstatná je přitom skutečnost, že v posledních desetiletích se v SSSR stále více rozšiřují poměrně složité formy spotřeby kultury. Sovětské lidi se aktivně zapojují do umělecké tvorby. Kolem 15 miliónů lidí navštěvuje kroužky nebo kolektivy umělecké tvořivosti, jichž je více než 800 tisíc (do počtu není započítáno 10 miliónů žáků všeobecně vzdělávacích škol).

Široký rozvoj činnosti, v níž se člověk dostává za rámec odpočinku, zábavy a prostého osvojení si běžné informace, je vynikající rys socialistického způsobu života. Empirický sociologický výzkum však nedokáže odpovědět na otázku, jaký je nejefektivnější, nejrationálnější vzájemný poměr různých forem činnosti v jeho rámci. Samozřejmě nejde o to, aby bylo vypracováno doporučení pro všechny: z čeho se má skládat volný čas, kolik hodin má člověk věnovat čtení knih a novin, televizním pořadům, návštěvě různých kulturních programů, pěstování různých druhů sportu, výletům, přátelským setkáním apod. Každý vychází ze svých potřeb, zálib, sklonů, podmínek a také ze zájmů těch, s nimiž je ve styku, pracuje, přátelí se, k nimž má určité závazky, povinnosti.

Přesto věda a praxe již nyní klade otázku optimálního poměru základních forem činnosti v životě člověka (z hlediska všestranného rozvoje osobnosti), ve struktuře jeho volného času: Jak cílevědoměji využít tento čas a v jakých proporcích v něm mají být obsaženy určité druhy činnosti (samozřejmě s ohledem na pohlaví, věk, profesi, místo bydliště, osobní zájmy, sklony dovednosti apod.). Například jaký má být ideální poměr tělovýchovných a sportovních činností a vzdělávání ve struktuře času u různých skupin obyvatelstva, nebo jaká má být spotřeba času věnovaného prostředkům masové komunikace a tělovýchovným a sportovním aktivitám.

Tyto otázky se v souvislosti s přechodem od řízení jednotlivých komponentů sféry volného času a odpočinku pracujících ke komplexnímu řízení celé této sféry stávají stále naléhavější.

K jejich řešení můžeme dojít pouze na základě komplexního přístupu prostřednictvím odpovídajících výzkumů v rámci celé řady vědeckých disciplín — sociologie, sociální psychologie, komplexu lékařsko-biologických disciplín atd.

Za prvé je to problém optimálního objemu pohybové aktivity v různých životních obdobích u různých sociálně demografických skupin obyvatelstva. V současné době se objevují pokusy určit objem pohybové aktivity pro osoby různého pohlaví, věku a profese na den, týden, měsíc a rok, jenž by nejen udržoval potřebnou úroveň funkčního stavu organismu, tělesného rozvoje a průběžnosti, ale zvyšoval také rezistenci organismu, zpomaloval procesy stárnutí, zabezpečoval tělesné zdokonalování člověka [Žoldak 1979; Nifontova 1977].

Tato práce však vyžaduje, aby se upřesnily kritéria a samotný pojem tělesného zdokonalování člověka, jež mají konkrétně historický charakter a mění se společně s vývojem společnosti [Višněvskij 1975; Čikin 1976], odpovídají reálným požadavkům a podmínkám života společnosti v té které etapě jejího historického vývoje. V současné době je před teorií tělesné výchovy a příbuznými vědami důležitý úkol — určit objektivní požadavky na tělesný rozvoj člověka, a to nejen vzhledem k potřebám současné společnosti, ale také společenského pokroku v budoucnosti. Důležité je osvětlit, jaké momenty (v celkové struktuře osobnosti a v biologických zvláštěnostech všestranně harmonicky rozvinutého člověka) charakterizují tělesnou vyspělost, a upřesnit jaké tělesné vlastnosti, pohybové schopnosti, návyky a dovednosti má mít člověk v současné době a blízké budoucnosti, aby byl plně hodnotnou osobností, jakož i vymezit prostředky, jejichž pomocí mohou být tyto vlastnosti zformovány [Merhautová 1975].

Při určování místa tělovýchovných a sportovních činností člověka v systému jiných forem životní činnosti a optimální spotřeby času na tělovýchovné a sportovní aktivity se nelze omezit na analýzu jejich působení na fungování organismu a zdravotní stav člověka. Významný je komplexní výzkum charakteru podmínek a mechanismů působení sportu na osobnost člověka, komunikaci a vzájemné vztahy mezi lidmi. V této souvislosti vyvolávají pozornost specifické kulturní hodnoty vznikající v oblasti tělovýchovné a sportovní činnosti, jejich vzájemný vztah s jinými sociálními hodnotami, jež tvoří oblast lidské kultury. V současné době pozorujeme stále se zvyšující zájem o tyto problémy.

V závěru je nutné zdůraznit tyto momenty: Práce zaměřené na rozvoj tělovýchovné a sportovní činnosti jako důležitého komponentu socialistického způsobu života, na formování správného vztahu různých sociálně demografických skupin obyvatelstva k tělesné kultuře nemohou v podmínkách so-

cialismu probíhat živelně, cestou orientace podle pouhé intuice a představy každodenního vědomí. Je nutné hluboce vědecky zdůvodnit celý komplex působení na základě důkladných filozofických a sociologických výzkumů problémů tělesné kultury a sportu.

Proto vědci socialistických zemí — BLR, MLR, NDR, ČSSR a SSSR — přistoupili v r. 1981 ke společnému výzkumu okruhu filozofických a sociologických problémů, jež se týkají postavení tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života. V průběhu tohoto výzkumu vyvíjejí společné úsilí při vypracování konkrétního teoretického modelu role a postavení tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života. Kromě toho jsou v některých zemích — podle jednotného projektu a metodiky — organizovány empirické sociologické výzkumy tělovýchovných a sportovních činností ve struktuře volného času u různých sociálně demografických skupin obyvatelstva, vztahu těchto skupin ke kulturně výchovným hodnotám různých forem pohybové aktivity a sportovních odvětví a faktorů, jež podmiňují zapojení mas do tělovýchovného hnutí. Byly získány určité předběžné výsledky, jež se již využívají při rozpracování plánů sociálně ekonomického rozvoje různých měst, okresů, závodů ke správnému prognózování a plánování dalšího rozvoje tělovýchovné a sportovní činnosti jako významného komponentu socialistického způsobu života.

Další společné výzkumy mohou bezesporu přispět k nalezení správných teoretických a praktických řešení širokého okruhu složitých otázek, jež se týkají místa tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života.

Přeložila Jarmila Merhautová

Literatura

- Adamson, K. V. — Titma, M. Ch. a kol.: *Fizičeskaja kultura i sovětskij obraz žizni*. Moskva, FiS 1982.
- Arnoldov, A. I.: *Socialističeskij obraz žizni i kultura*. Moskva, Mysl 1976.
- Butenko, A. I.: *Socialističeskij obraz žizni. Problemy i suždenija*. Moskva, Nauka 1978.
- Čikin, S. J.: *Fizičeskoje sovrěšenstvovanije čelověka*. Moskva, FiS 1976.
- Gordon, L. A. — Klopov, E. V. — Onikov, L. A.: *Čerty socialističeskogo obraza žizni: byt gorodskich rabočich včera, segodnja, zavtra*. Moskva, Znaniye 1977.
- Jevstafjev, B. V.: *Fizičeskaja kultura v mirovoj literatüre. Analiz osnovnyh vzgljadov na suščnost fizičeskoj kultury za period s 1890 po 1979 gg.* Leningrad, Mir 1980.
- Kozma, F.: *Jólét szocialista módon. (A szocialista életmód kérdésehez)*. Budapešť, Kossuth 1976.
- Matvejev, L. P.: *Vvedenije v teoriju fizičeskoj kultury*. Moskva, FiS 1983.
- Merhautová, J.: *Funkcii fizičeskoj kultury, obuslovlennyje izmenenijami soděržanija truda i žizněnnoj sredi v uslovijach naučno techničeskoj revolucii. (Dissertace)*. Moskva, GCILIFK 1975.
- Nifontova, L. N.: *O někotorych voprosach metodologii poiska norm dvigatělnoj aktivnosti trudjaščichsja*. Teor. Prakt. fiz. Kult., 1977, č. 11.
- Ponomarjov, N. I.: *Sport and Society*. Moskva, Progress 1981.
- Stoljarov, V. I. — Krawczyk, Z.: *Sport i obraz žizni*. Moskva, FiS 1979.
- Suchomlinskij, V. A.: *O vospitanii*. Moskva 1973.
- Stoljarov, V. I.: *Sport and Way of Life (Methodological Aspects)*. Moskva, AN USSR 1980.
- Tolstych V. I.: *Obraz žizni. Ponjatie. Realnost. Problemy*. Moskva, Politizdat 1975.
- Vizitej, N. N.: *Obraz žizni. Sport. Ličnosť*. Kišiněv, Štiinca 1980.
- Višněvskij, I. B.: *Socializm i fizičeskoje sovrěšenstvovanije čelověka*. Moskva, FiS 1975.
- Žoldak, V. — Kolkutin, A.: *Racionalnyj dvigatěl'nyj režim trudjaščichsja. Ust — Kamenogorsk 1979.*

**K problematice tělovýchovných
a sportovních činností
ve způsobu života mladé generace**

**JARMILA MERHAUTOVÁ
FRANTIŠEK JOACHIMSTHALER**
Výzkumný ústav tělovýchovný UK,
Praha

Naše socialistická společnost se důsledně snaží zajistit šťastnou budoucnost mladé generace vytvářením podmínek pro zdravý vývoj v dětství a pro formování všestranně rozvinuté osobnosti, harmonicky v sobě spojující duchovní bohatství, morální čistotu a tělesnou vyspělost. Soustavným rozšiřováním potenciálu ekonomických, sociálních a kulturních hodnot usiluje o zabezpečování skutečné právní, materiální, sociální a organizační rovnosti v získávání plnohodnotného vzdělání, dostupnosti vědy, kultury, tělesné kultury a sportu pro mladé pokolení.

Pro řešení mnoha úkolů společenské praxe v různých sférách života společnosti jsou nezbytné vědecké poznatky z komplexního zkoumání člověka (jeho vlastností, potenci, zákonitostí vývoje), jeho činností, potřeb, zájmů i podmínek pro harmonický rozvoj jeho osobnosti od nejranějšího dětství. Organickou součástí tohoto syntetického zkoumání je i studium zákonitosti tělesného vývoje a vlivu faktorů působících na tělesné zdokonalování člověka v ontogenezi. V člověku jako biosociálním systému se neoddělitelně prolíná vzájemné působení přírodního a sociálního. Jedinečnost člověka je v tom, jak poukazuje Dubinin [1971], že „na rozdíl od ostatních živočichů má tento druh vedle genetického programu i druhý program, determinující jeho rozvoj v každém následném pokolení. Je to program sociálního přejímání. Člověk jako konkrétní osobnost je tedy produktem sociálního prostředí — společnosti“. Uvedený teoreticko-metodologický přístup k člověku nám umožňuje chápat *tělesný vývoj* jako jednotný proces podřízený vzájemnému působení vnitřních biologických a vnějších sociálních a přírodních zákonitostí. Již v prenatálním období je ontogeneze individua ovlivňována nejen genetickými faktory, ale i faktory vnějšího prostředí, a to jak přírodního, tak sociálního charakteru. Působení sociálních faktorů se dále značně zesiluje v postnatálním období od prvních dní života dítěte. Proto při studiu perspektivních požadavků na optimální tělesný vývoj dětí a při rozpracovávání efektivních způsobů regulace rozvíjení a zdokonalování pohybových schopností a fyzických potenci dětí a mládeže je nutno vycházet ze zákonitosti interakce člověka s okolním prostředím.

V rámci této interakce hraje významnou roli *pohybová aktivita*. Jejím prostřednictvím se nejvýrazněji uskutečňuje interakce člověka s prostředím — přizpůsobení se k němu a jeho ovládnutí. Pohybová aktivita je na jedné straně odrazem celkové funkční aktivity organismu, na druhé straně vystupuje jako faktor stimulující rozvoj a funkční aktivitu různých orgánů a systémů. Stimulující vliv pohybové aktivity na fyzický a psychický vývoj a zvýšená citlivost organismu k jejímu nedostatku se projevuje obzvláště výrazně v nejranějších stadiích ontogeneze [Koch 1972; Pařízková 1975, 1983; aj.]. Řada sledovaných dětí a dospělých [Gapon 1972; Kučera 1979; aj.] současně ukazuje na tendenci k udržení poměrně stále pohybové aktivity v určitém časovém úseku, na denní a sezónní změny, věkové a individuální zvláštnosti ve spontánní pohybové aktivitě.

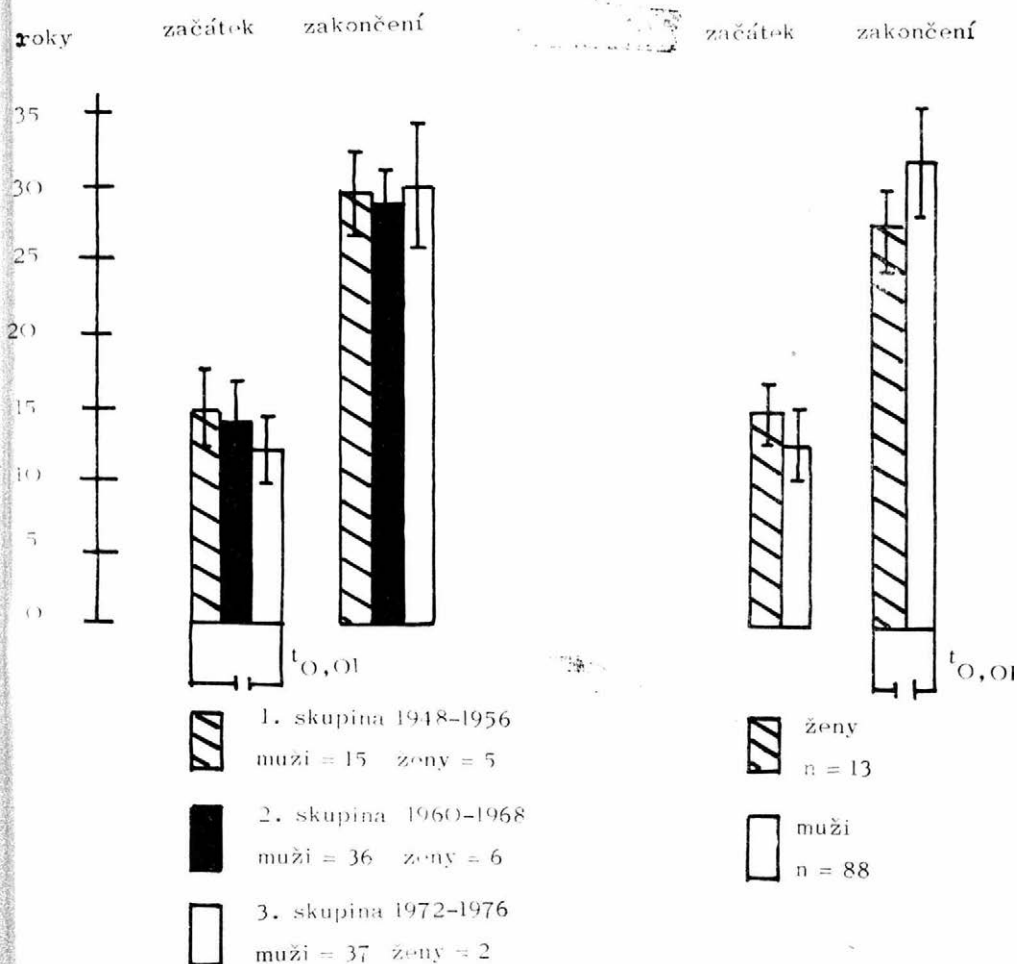
Mnohostranné faktory životního prostředí působí na harmonii vývoje dítěte protichůdně. Některé, jako například zlepšující se sociální podmínky a výživa, mají stimulační účinek na tělesný vývoj dětí. K pozitivním faktorům rovněž patří zlepšování zdravotní a preventivní péče o těhotnou ženu, děti a dospívající mládež, rozšiřování a zkvalitňování podmínek pro tělesnou výchovu, sport a rekreaci, prohlubování poznatků o působení tělesných cvičení a sportovního tréninku na dětský organismus apod. Některé faktory však působí i nežádoucím směrem na harmonický rozvoj dítěte. Zvyšující se nároky na vzdělání, intenzifikace vyučovacího procesu a pronikání techniky do běžného života omezují stále větší měrou možnosti spontánní pohybové aktivity dětí a mládeže. Zostření rozporu mezi potřebou pohybové aktivity pro zdravý a harmonický vývoj dítěte a podmínkami pohybového režimu lze do značné míry předejít využitím vhodných forem a optimální doby pro tělesnou výchovu ve škole, pro tělovýchovné, sportovní a turistické činnosti v denním způsobu života v mimoškolním a volném čase. Aktuálnost a sociální význam organického včlenění těchto činností do způsobu života dětí jsou vyvolány nejen potřebou stimulovat tělesný vývoj v ontogenezi člověka, ale i potřebou výchovně působit na děti, formovat u nich praktické návyky, morálně volní vlastnosti, prvky zdravého způsobu života, připravovat je k plnění budoucích pracovních a společenských funkcí a poskytovat jim emocionálně pozitivní prožitky v soudružském kolektivu vrstevníků.

Obzvláště přitažlivou formou řízené pohybové aktivity je pro děti a dospívající mládež *sport*, a to zejména pro svůj soutěživý charakter. Je současně i nejúčinnější formou pohybové aktivity ovlivňující rozvoj pohybových schopností, tělesných vlastností, dovedností, celkové funkční kapacity a zdokonalování koordinace funkcí organismu. Trénink a soutěžení ve sportu mají rovněž vysokou hodnotu ze sociologického, pedagogického a psychologického hlediska. V souvislosti se správným uplatněním sportu ve způsobu života dětí a dospívající mládeže vyvstává však i řada aktuálních problémů. Je to otázka sladění zájmů, adekvátních podmínek pro sportovní činnost, doby počátku tréninku a soutěžení, jejich náplně a zaměření, intenzity zátěže apod. Pokusíme se některé z těchto problémů alespoň rámcově analyzovat.

Permanentní zvyšování světových sportovních výkonů a narůstající konkurence ve sportovním soutěžení kladou nové nároky na přípravu sportovců. Ve sportovní praxi se to řeší přechodem k rané sportovní specializaci a zvýšením objemu a intenzity tréninku již v počáteční etapě. Dokladem toho jsou jak věkové údaje olympioniků, tak údaje o tréninkové zátěži sportovně talentovaných dětí. Věk olympijských vítězů a dalších držitelů medailí se například v plavání mužů i žen a v gymnastice žen pohybuje mezi 14—22 lety. Přitom, jak ukazují sledování Kantelona [1980], děti ve věku 8—14 let ve sportovní gymnastice trénují 6 hodin denně, v plavání ve věku 6—12 let 3—5 hodin (za tu dobu naplavou 13—15 km) a v krasobruslení dokonce 8—10 hodin denně. Rozvíjení těchto tendencí by znamenalo řešit přípravu sportovců na úkor zdraví, za cenu psychoemocionálního přepětí, omezení možností jejich kulturního rozvoje za cenu ztráty perspektivy dosažení maximálního výkonu odpovídajícího rozvinutým schopnostem a tělesným vlastnostem individua, a tedy i zkrácení doby vrcholné výkonnosti. Tato tendence by vedla k zostření rozporu mezi sportovní praxí a hodnotovou orientací socialistického způsobu života na všestranný harmonický rozvoj osobnosti. Proto věda zabývající se oblastí tělesné kultury začala v posledním období intenzivněji a komplexněji (z aspektů pedagogického, biologického a psychologického) řešit problémy řízení sportovní přípravy dětí, výběru sportovních talentů

Obr. 1. Věkové charakteristiky bývalých olympioniků

(na začátku specializovaného tréninku a při ukončení)

a sportovní orientace mládeže jako podstatných etap dlouhodobého procesu přípravy vrcholových sportovců [Choutková 1982; Havlíček 1982; Kučera 1981; Máček 1980; aj.]. V posledním období se projevuje snaha řešit tyto problémy také z pohledu sociologického, ve smyslu uplatnění sportovní činnosti jako významného komponentu zdravého způsobu života dětí, mládeže i dospělých a jejího vlivu na sociální profil a aktivitu mladých lidí.

Ve shodě s Filinem [1974], Földesiovou [1981] a dalšími vycházíme z názoru, že *talent* je ve sportu pouze potenciálním předpokladem pro dosažení vrcholného sportovního výkonu. Aby se mohl sportovní talent vůbec projevit a pak dále ve speciální přípravě rozvíjet v souladu s požadavky harmonického rozvoje člověka, je nutno věnovat pozornost pohybové aktivitě dítěte již v raném věku a přejít ke sportovní specializaci až v příhodném období opti-

málního rozvoje biologických a psychických předpokladů pro zvolený druh sportu.

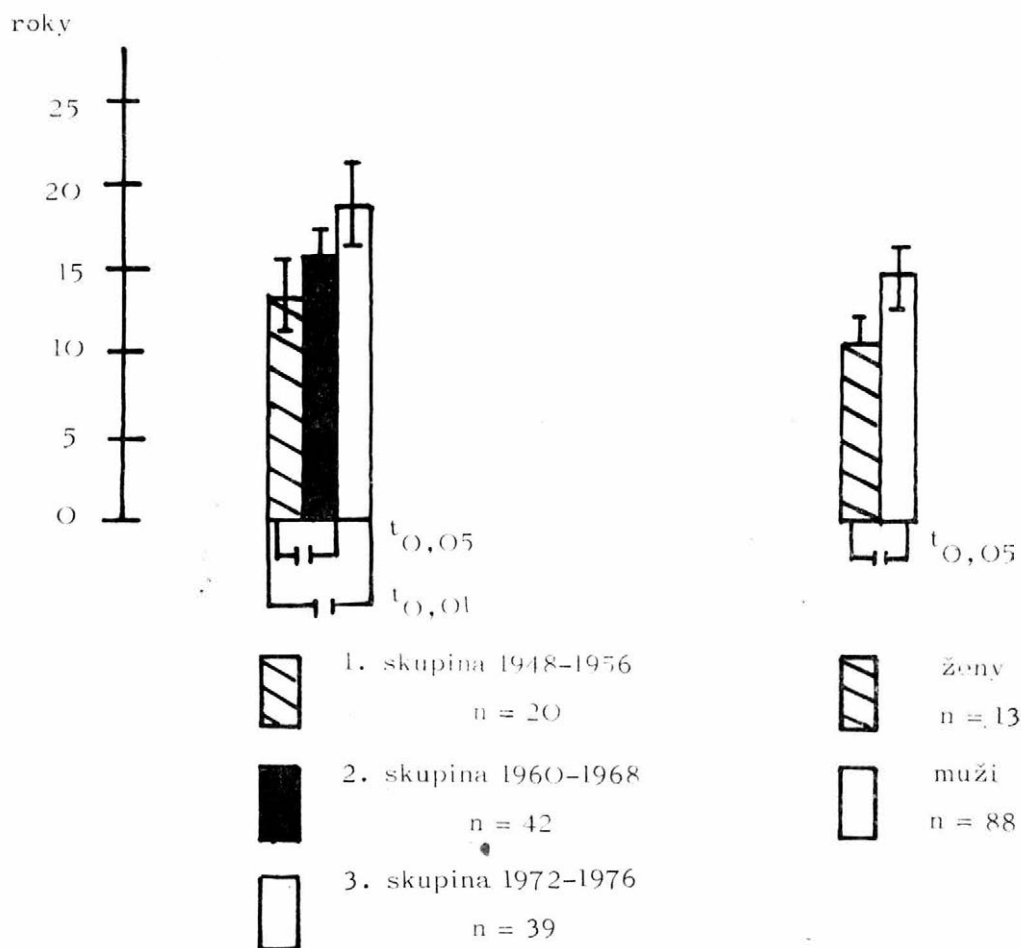
Výsledky našeho sledování olympioniků ČSSR, kteří se na letních i zimních Olympijských hrách v letech 1948—76 umístili na 1.—6. místě ($n = 101$) ukazují, že doba speciálního tréninku pro dosažení vrcholného výkonu byla v průměru u žen 11 let 5 měsíců a u mužů 15 let. Ženy se v průměru začaly věnovat specializovanému tréninku ve 13,8 letech, muži ve 13,1 letech. Obdobná jsou i zjištění Milštejna a Kulinkoviče [1979 : 142], kteří uvádějí, že sovětsí olympionici nejčastěji volí sportovní specializaci ve věku 12—15 let a dosahují olympijského úspěchu ve věku 21—25 let. V podstatě shodné výsledky zjišťuje i Földesiová s Krawczykem [1981] u maďarských olympioniků. Přitom optimální doba stáže v reprezentačním sportovním družstvu je podle těchto výzkumů 7—8 let. Srovnání věkových charakteristik u našich olympioniků, rozdělených do skupin podle 3 časových etap (obr. 1), ukazuje na posun počátku jejich sportovní specializace k nižší věkové hranici. Přitom však doba ukončení stáže vrcholového sportovce zůstává přibližně na stejné věkové hranici (obr. 2). To svědčí o tendenci k prodlužování celkové doby, kdy sportovní činnost zvětšuje svůj objem v celkovém obsahu činností ve způsobu života sportovce. U žen je tato doba kratší, neboť ve srovnání s muži dříve končí s vrcholovým sportem.

Včasná a racionální volba *pohybových činností* je jednou ze základních podmínek pro optimální realizaci genetického programu v ontogenezi individua, pro rozvinutí a uplatnění jeho fyzických potencií. Současně je i podmínkou pro vytvoření základu k pozdější specializaci ve zvoleném druhu sportu, resp. sportovní disciplíně. Na základě zkoumání *spontánní* pohybové aktivity u dětí ve věku 4—14 let uvádí Kučera [1980; 1981], že dítě předškolního věku by mělo mít možnost provádět pohybovou aktivitu minimálně 6 hodin, dítě mladšího školního věku 5,5 hodiny, dítě 11—12 leté 5 hodin a dítě pubertální 4,5 hodiny denně. Tyto údaje byly podloženy výsledky kvalitativní analýzy činností dětí pomocí telemetrického záznamu fyziologických změn. Výzkum prokázal pestrost a symetrické rozložení zvolených pohybových činností u dětí mladší věkové kategorie a jednoznačnou tendenci k volbě některých sportovních činností u nejstarší skupiny sledovaných dětí (obr. 3). Výsledky výzkumu tělesného vývoje dětí [Merhautová, Pařízková 1973] ukázaly, že děti, které mají omezené možnosti spontánní pohybové aktivity jsou charakterizovány nižší úrovní ukazatelů funkčního stavu a rozvoje tělesných vlastností. Dokonce ani 5 hodin školní tělesné výchovy týdně nevyrovnalo u dětí ve věku 11—13 let deficit v pohybovém režimu. Pouze intenzivnější sportovní trénink se projevil jako účinný faktor dosažení synchronie v rozvoji morfologických a funkčních ukazatelů tělesného vývoje dětí tohoto věku a rozvoje jejich pohybových schopností a tělesné výkonnosti.

Ve vztahu k celkové přípravě sportovce považujeme tedy etapu předcházející počátku sportovní specializace za velmi závažnou z hlediska formování základních předpokladů pro sportovní činnost. Současně se ukazuje, že využití prvků sportovní činnosti v pohybovém režimu dětí vystupuje jako pozitivní faktor tělesného vývoje a rozvoje pohybových schopností a dovedností dítěte.

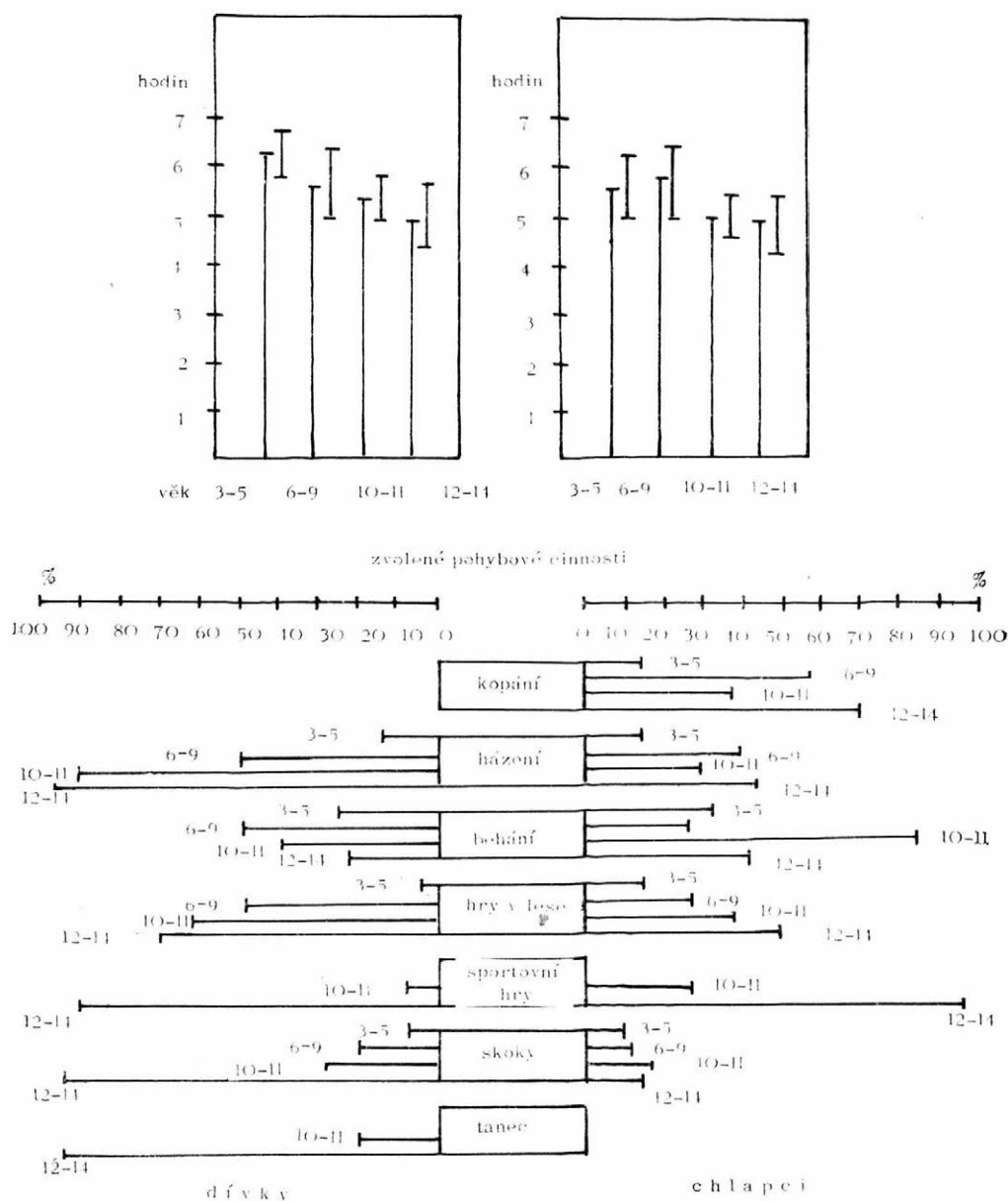
Výsledky výzkumů z oblasti tělesné kultury svědčí o tom, že v naší společnosti již neexistují třídní bariéry v její dostupnosti, avšak přetrvávají bariéry kapacitní (časové, místní, materiálně technického a kádrového zabezpečení), organizační (disproporce v řízení) a individuální (zdravotní, někdy i psychické a vzdělanostní) ve využívání forem tělesné kultury ve způsobu

Obr. 2. Celková doba specializovaného tréninku bývalých
olympioniků před dosažením maximálního výkonu
($n = 101$)

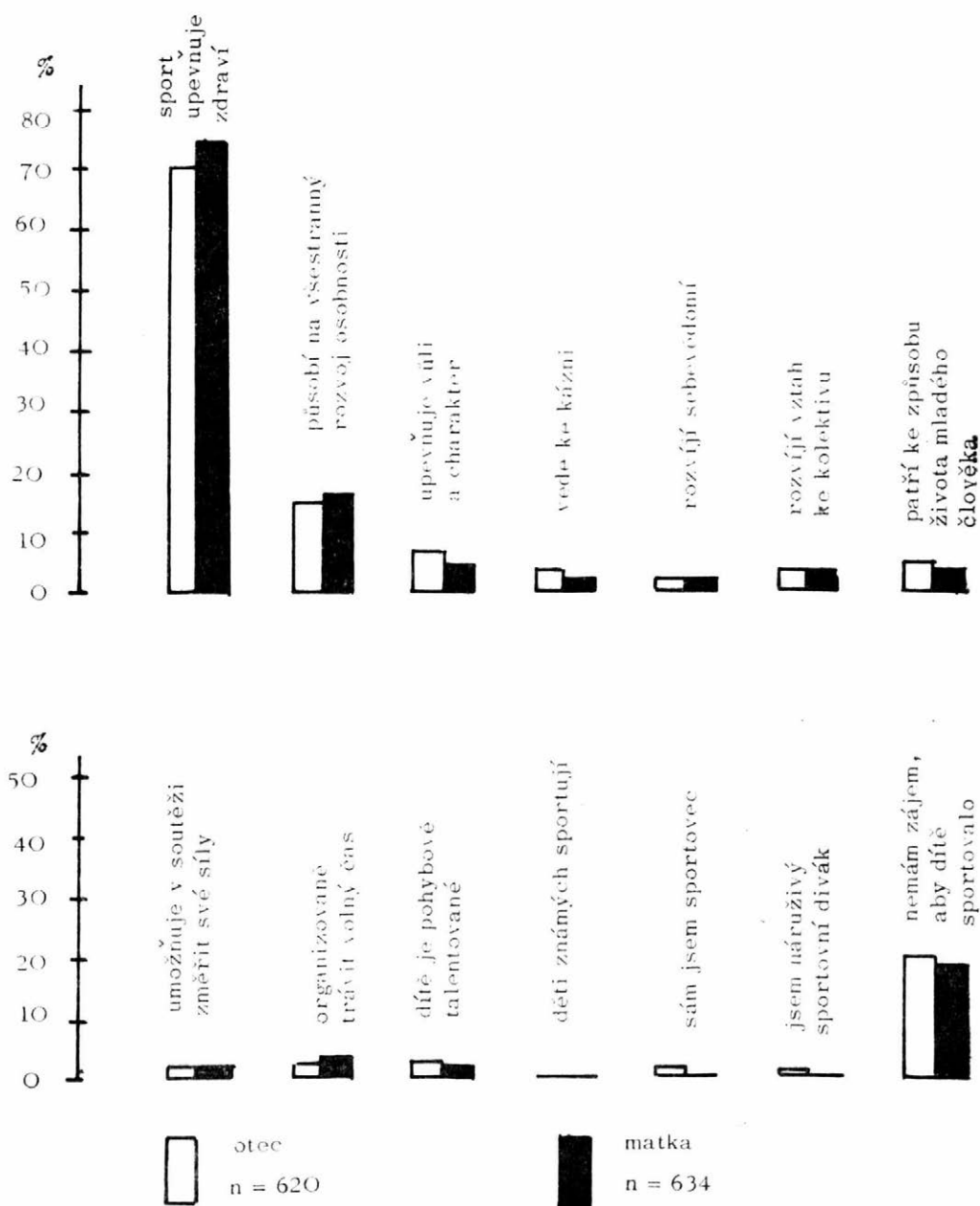
života individuů [Teplý 1982; Šprynar 1984]. Toto zjištění potvrzují i výsledky našeho výzkumu [Joachimsthaler, Merhautová 1984] učňovské mládeže ($n = 756$), středoškoláků ($n = 711$) ve věku 15—18 let, skupiny dělníků ($n = 131$) a zaměstnanců se středoškolským a vysokoškolským vzděláním ($n = 223$). Mezi příčinami, jež brání aktivně provozovat tělovýchovné a sportovní činnosti, jsou nejčastěji na prvním místě uváděny: nedostatek času, zdravotní stav, jiné záliby, nedostatek vůle a u mladistvých také studijní povinnosti. Rovněž výzkum rodin [Kábele 1983], kde 5—7 leté děti aktivně sportují ($n = 123$) a rodiny dětí nenavštěvujících organizované formy tělovýchovné činnosti ($n = 765$) ukázal, že rozhodujícím faktorem pro zapojení dětí do aktivní tělovýchovné a sportovní činnosti je zájem rodičů o správnou výchovu a zdravý vývoj dítěte. Přitom takový faktor, jako je sociálně třídní příslušnost a pracovní zařazení rodičů, neměl podstatný význam. Také vý-

pohybová aktivita v době od 8 do 18 hodin

sledky sledování sociálního statusu olympioniků ($n=101$) potvrzují rys demokratičnosti našeho tělovýchovného hnutí a fakt, že v něm neexistují sociálně třídní bariéry pro rozvoj sportovního talentu. Zabezpečení harmonie individuálních zájmů s potřebami socialistické společnosti vyžaduje i v oblasti tělesné kultury působit na vědomí lidí, a to na základě konkrétních poznatků o názorech, postojích a tělovýchovných činnostech různých sociálně

Obr. 4. Důvody uváděné rodiči předškolních dětí na 1. místě,
pro něž chtějí, aby jejich dítě v budoucnu sportovalo

demografických skupin obyvatelstva i o podmínkách pro tyto činnosti a jejich přínosu pro společnost a jednotlivce.

Výsledky uvedeného výzkumu svědčí o tom, že v populaci převažují správ-

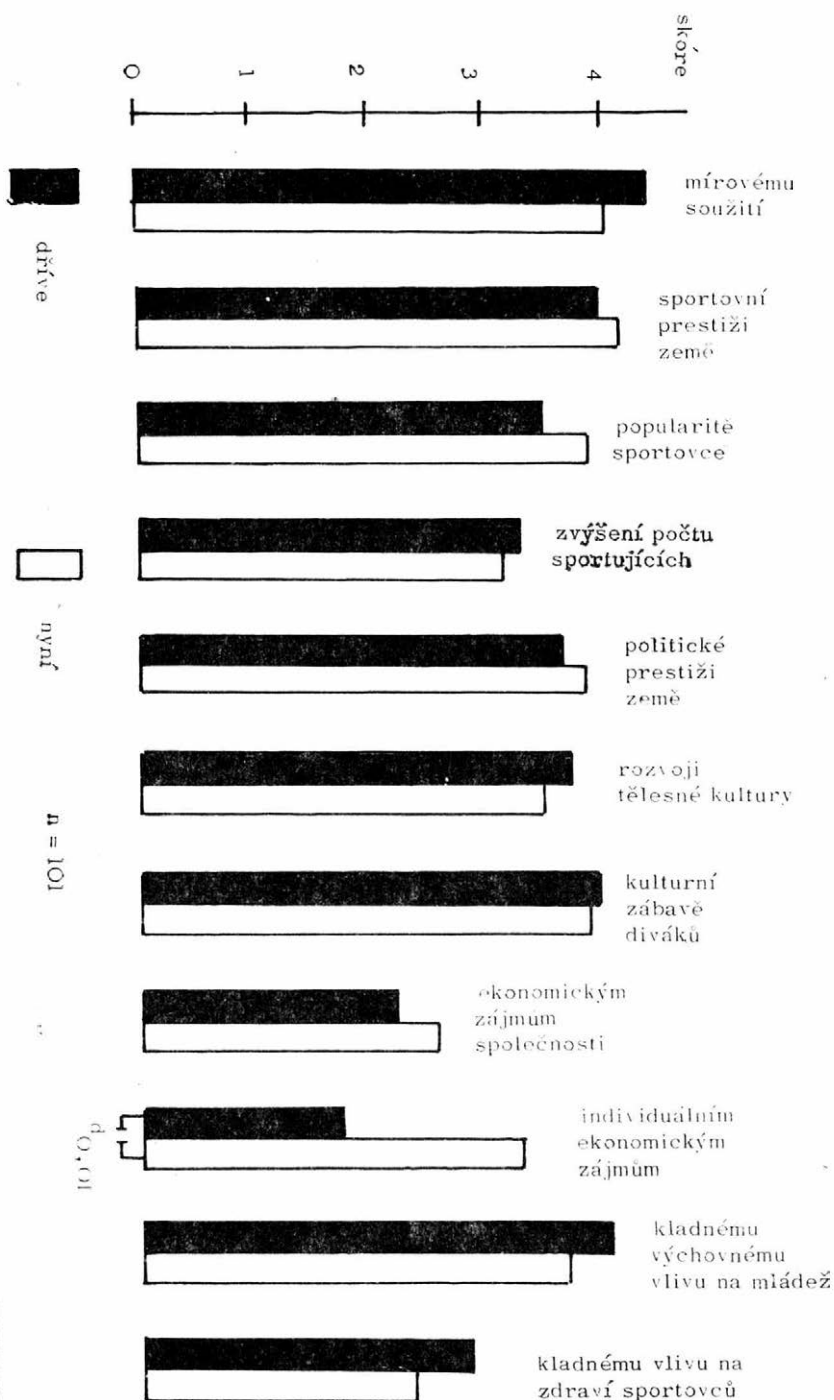
né názory na společenskou roli tělesné kultury, resp. jejich složek. Nejvyšší hodnota je připisována sportu jako faktoru ovlivňujícímu zdraví občanů, formování zdravého způsobu života, zvyšování pracovní a branné zdatnosti a jeho přínosu k mírovému soužití. S názorem na společenský význam sportu jako zdravotního faktoru koresponduje i jejich názor na jeho roli v životě jedince (obr. 4). Kromě zdravotního přínosu zvýrazňují i jeho výchovný význam z hlediska rozvíjení kolektivismu, upevňování vůle a charakteru. Zajímavé jsou názory bývalých olympioniků: jednak hodnotí zdravotní přínos vrcholového sportu nízko, jednak soudí, že vrcholový sport se významně změnil v tom smyslu, že v porovnání s obdobím, kdy oni sportovali, více slouží individuálním materiálním zájmům (obr. 5).

U značného počtu respondentů je patrný rozpor mezi názory na význam tělovýchovných a sportovních aktivit v životě společnosti i jedince a jejich vlastní aktivitou v tomto směru. Svědčí o tom skutečnost, že více než 30 % ze skupiny mladistvých se zajímá o sport pouze pasivně (jako divák). U skupiny dětí, které se nevěnují organizované tělovýchovné a sportovní činnosti, se pouze 18 % otců a 22 % matek zabývá pohybovou aktivitou dítěte, 31 % otců a 13 % matek se nezajímá o poznatky o správné výchově dítěte a 13 % otců a 12 % matek nemá zájem, aby se jejich dítě v budoucnu věnovalo těmto formám tělovýchovné a sportovní činnosti. Většina rodin má dobré podmínky pro aktivní odpočinek v přírodě o víkendů a dovolené (20 % má auto i chatu, 52 % auto, 7 % chatu nebo zahradu). Přitom lépe využívají tyto podmínky rodiny, kde rodiče mají zájem o sport a turistiku. Dále se ukázalo, že značný počet rodičů nevyužívá místní podmínky pro organizovanou tělovýchovnou a sportovní aktivitu dětí, a dokonce ani vlastní materiální podmínky pro turistiku a rekreaci rodiny o víkendech a dovolených. Víkend tráví ve městě v létě 16 % a v zimě 43 % dětí; 24 % zůstává přes letní období v městském prostředí.

Význam sociálních faktorů v působení na tělesný a pohybový rozvoj dětí v období předcházejícímu sportovní specializaci potvrzují i další sociologické výzkumy [Seppänen 1981; Schiller 1981; Balsevič 1981; aj.]. Jsou uváděny především takové faktory, jako sportovní tradice rodiny, sportovní aktivita rodičů, podmínky pro pohybové aktivity v místě bydliště, demografické faktory, stupeň organizovanosti pohybového režimu v předškolních zařízeních, ve škole i v rodině.

Průřezovými a longitudinálními výzkumy [Máček 1980; Motyljanskaja 1979; Pařízková 1983; aj.] zaměřenými na zkoumání vlivu pohybové aktivity a sportu na dětský organismus byl získán empirický materiál svědčící o tom, že vhodným tréninkem lze rozvíjet tělesné předpoklady a že základ budoucí zdatnosti a výkonnosti je utvářen již v dětství. Je samozřejmé, že v této počáteční etapě musí mít trénink dětí všestranný charakter, musí být zaměřen na utváření a zdokonalování širokého rozsahu pohybových dovedností a na rozvoj základních tělesných vlastností. Nelze opomíjet ani psychoemocionální faktory, a to především z hlediska rozvíjení a upevňování trvalého zájmu dětí o tělovýchovnou a sportovní činnosti. Proto se doporučuje, aby se v této přípravné etapě v tréninku dětí v co největší míře uplatňovaly pohybové hry, krátkodobé intenzivnější zátěže se střídaly s krátkými odpočinkovými intervaly a aby se zařazovaly také soutěživé formy pro kontrolu osvojených dovedností. U dětí mladšího školního věku je nutno zdůraznit také potřebu těsnější návaznosti tělesné výchovy jako povinného předmětu ve škole na tělovýchovnou a sportovní činnost dětí ve volném čase. Prozatím je zde většinou značná disproporce mezi nízkou intenzitou zatížení v hodinách

Obr. 5. Názory bývalých olympioniků na přínos vrcholového sportu v období jejich účasti na OH a v současnosti

povinné tělesné výchovy malým využíváním sportovních prvků v jejím obsahu na jedné straně a potřebami tělesného a pohybového rozvoje dítěte na straně druhé. Jednota sportu ve škole (jako povinného předmětu) a sportu ve volném čase je, jak uvádí Gertner [1980], základním znakem dětského sportu v NDR. Tím se vytváří základ pro sportovní zdokonalování ve vybraném druhu sportu.

Vlastní specializovaná příprava sportovce je většinou členěna do tří etap [Matvejev, Molčínkov 1979; Choutková 1982; Topčijan 1980; aj.]. Jsou to:

1. etapa počátku sportovní specializace, v níž se vytváří základ pro budoucí sportovní výkon ve zvolené disciplíně či druhu sportu;

2. etapa prohloubené přípravy a zdokonalování ve vybraném druhu sportu či disciplíně;

3. etapa vrcholné výkonnosti, kdy sportovec vykonává pohybovou aktivitu v pásmu limitního psychického napětí a funkční kapacity.

V současné době věnuje věda v oblasti tělesné kultury zvýšenou pozornost principům regulace objemu a intenzity tréninku v etapě počátku sportovní specializace a vyjasnění základních kritérií a požadavků souvisejících s přechodem do etapy prohloubené specializované přípravy. Orientace výzkumu na tuto problematiku je aktualizována perspektivou potřeby všestranného rozvoje osobnosti mladého člověka, současně však i některými nežádoucími momenty projevujícími se ve sportovní praxi. Je to jednak dosti častý výskyt předčasného zanechání sportu, většinou ve věku 16—19 let, i nárůst některých onemocnění a úrazů u mladých vrcholových sportovců. Bulgaková [1980] na základě dlouhodobého sledování plavců zjistila tyto nejčastější příčiny předčasného zanechání sportovní činnosti: 1. nezvyšování výkonů; 2. obtíže spojení náročného tréninku s výukou ve škole a 3. monotónnost tréninku a neúspěch v soutěžích. U námi sledovaných bývalých olympioniků ČSSR [Pilipenko 1982] byly nejčastější příčiny zanechání vrcholového sportu tyto: věk (39 %), zdravotní potíže (19 %), obtíže spojení sportu s pracovními povinnostmi; dosažení sportovního cíle (11 %), psychická únava (8 %) a jiné příčiny (především záležitosti týkající se mezilidských vztahů).

Základním požadavkem sportovního tréninku u dětí a mládeže je, aby vedl k upevňování *zdraví*. Jeho vliv na zdraví a tělesný vývoj dospívajícího jedince se při dodržení adekvátních podmínek a základního požadavku souladu obsahu a intenzity tréninkové zátěže s věkovými zvláštnostmi dětského organismu projevuje těmito pozitivními změnami: zlepšením regulace fyziologických systémů, zvýšením imunobiologických vlastností a celkové rezistence organismu vůči nepříznivým vlivům vnějšího prostředí; rozvíjením morfologických a funkčních změn, zvyšujících spolehlivost a ekonomičnost funkcí jednotlivých systémů a orgánů, prohloubením sladění fyziologických a psychických funkcí při tělesné zátěži [Máček 1980; Motyljanskaja 1979; Vávra 1980; aj.].

Se sportovním tréninkem ovšem na druhé straně souvisí i některá častější poranění a častější výskyt onemocnění, především horních cest dýchacích. Například dlouhodobá sledování Motyljanské ukazují, že u mladých vrcholových sportovců se časově kryje zostření chronických zánětlivých ložisek nebo akutní infekční onemocnění (nosohltanu, ucha, horních cest dýchacích) s tréninkovými cykly (často s hraniční zátěží) nebo s obdobím značného psychoemocionálního a fyzického vypětí souvisejícího se sportovní soutěží (především v neobvyklých geografických a klimatických podmínkách). Obdobné jevy byly pozorovány také u některých, na fyzickou zátěž nedostatečně adaptovaných dětí a dospívajících sportovců při přechodu na denní dvoufázový trénink. Nedodržení návaznosti a správného normování zátěže se v některých případech projevilo narušením regulace oběhového systému, poruchami srdečního rytmu, především u dorostenců, kteří trénovali na vytrvalost s velkými objemovými dávkami.

Převážná většina autorů se shoduje v tom, že hlavní příčina zjištěných zdravotních poruch spočívá ve špatném řízení tréninku. Při rané specializaci

nezřídka dochází k velké a časté fyzické a psychoemocionální zátěži. Mnohdy se také v nedostatečné míře uplatňují poznatky o věkových a individuálních zvláštěnostech vývoje fyzických a psychických předpokladů mladého sportovce a poznatky o jeho způsobu života.

Častá hraniční nebo dlouhodobější jednostranná a nepřiměřená zátěž v tréninku dětí a dospívající mládeže může vyvolat některé nežádoucí změny v pohybovém systému. Dokumentují to některá zjištění z longitudinálního sledování dětí, které začaly se sportovní specializací v raném věku a u nichž tréninková zátěž i soutěžení nebyly důsledně podřízeny individuálním možnostem a zvláštnostem vyvíjejícího se organismu a jeho pohybového systému [Máčková 1981; Máček, Kučera 1979; Volkov, Mironova 1978; Minajeva, Ljasevič 1979; aj.]. Dochází například k nízkému tempu růstu hlavních parametrů postavy a k nerovnoměrnému rozložení svaloviny u gymnastek ve věku 9—11 let (ve srovnání s jejich vrstevnicemi). Dále je častý výskyt mikrotraumat, především poranění menisků kolenního kloubu, patologické změny na páteři u dětí ve věku 9—12 let s různou sportovní specializací. Vyskytuje se i řada entesopatií, zejména v úponech velkých svalů a šlach, i komplikací ve formě Scheuermannovy choroby jako důsledku neúměrné zátěže v tréninku, obzvláště při posilování.

Požadavek správné regulace zátěže ve sportovní činnosti dětí a dospívající mládeže je aktuální nejen ze zdravotního hlediska, ale také z hlediska psychologického a sociálně psychologického. Sportovní činnost, a především vlastní soutěž, kladou značné nároky na psychiku sportovce a jeho osobnostní vlastnosti. Specifické nároky kladou takové požadavky, jako jsou rychlost reakce, koncentrace, prostorová orientace, psychická odolnost, percepční pohotovost, motorická citlivost apod. Rovněž na volní vlastnosti jsou kladeny vysoké požadavky. V závislosti na obsahu, trvání a intenzitě sportovního výkonu vyžaduje dosažení předpokládaného výsledku buď krátkodobou maximální mobilizaci potřebných psychických a fyziologických procesů, nebo časté střídání této maximální mobilizace s uvědomělým uvolněním, či koncentrací na vysoké úrovni po delší dobu [Schellenberg 1980; Džangarov 1979; aj.]. Od sportovce se vyžaduje, aby přizpůsobil svůj způsob života a denní režim požadavkům sportovní přípravy, dokázal podřídit svůj temperament, charakterové a volní vlastnosti nárokům mnohaletého tréninku. Nerespektování věkových a individuálních zvláštností vývoje psychiky mladého sportovce, fyzické a psychické přetěžování, nedostatečná emocionálnost a nejasnost perspektivního cíle tréninku mohou způsobit nejen snížení stability psychiky a sportovní výkonnosti, ale i snížení zájmu, a dokonce předčasné zanechání sportovní činnosti.

V socialistické společnosti musí být tělovýchovné a sportovní činnosti začleněny do způsobu života mladé generace tak, aby co nejefektivněji plnily své specifické poslání v zabezpečování jednoty sociálního a biologického. Tyto činnosti jako prvky socialistického způsobu života musí účinně přispívat k formování společenského vědomí, angažovaných sociálních postojů, ke kulturnímu chování a aktivnímu začlenění a uplatnění sportovce v životě společnosti. O významu a poslání sportu z hlediska sociálního působení na sportovce jsou přesvědčeni i bývalí olympionici. V 96 % případů jsou toho názoru, že je potřebné, aby se trenéři a funkcionáři zabývali ideově politickou výchovou sportovců. Současně poukazují na to, že v období, kdy sami byli aktivní, trenéři pečovali o formování jejich ideově politického profilu: u 46 % sportovců důsledně; u 46 % částečně; u 8 % vůbec ne. Výraznou pozornost věnovali trenéři způsobu života sportovců ve 43 % případů, částečnou u 44 %

a u 13 % žádnou. V 74 % případů jsou olympionici přesvědčeni o tom, že jejich politické uvědomění jim pomáhalo v odpovědném plnění úkolů reprezentanta a k dosažení vysokých sportovních výkonů na Olympijských hrách. V 54 % případů uvádějí, že vrcholový sport zcela a ve 44 % částečně ovlivnil jejich život v kladném směru. Ve 2 % jsou toho názoru, že neměl vliv na jejich život. Nevyskytl se však žádný případ poukazující na záporný vliv. Cestu vrcholového sportovce by znovu chtělo projít 38 % bývalých olympioniků stejným způsobem; 55 % odlišným způsobem; 7 % by ji znovu absolvovat nechtělo. Záporné stanovisko vyjádřili sportovci, kteří neměli dobré vzta-
hy k trenérovi.

Potřebu věnovat zvýšenou pozornost formování socialistického způsobu života již u začínajících sportovců od první etapy sportovní specializace aktualizuje skutečnost narůstajícího objemu a frekvence sportovního tréninku. Jednostranné zaměření na sportovní činnost, či dokonce její nadřazení nad pracovní činnost či vzdělávání, by mohlo zostřit vnitřní rozpory ve způsobu života z hlediska realizace potřeb harmonického rozvoje osobnosti. Záporné důsledky by se pak mohly projevit vyhrcovenou problémovou situací v životě sportovce, a to zvláště z hlediska jeho pracovního a společenského uplatnění po skončení aktivní účasti ve vrcholovém sportu. V případě obsahové disharmonie ve způsobu života musí sportovec dodatečně vyrovnávat disproporce vzniklé v období jeho vrcholové sportovní dráhy, chce-li se pracovní a společensky uplatnit jako jeho vrstevníci. To potvrzují také výsledky našeho výzkumu. Ze sledovaných olympioniků si po skončení sportovní činnosti doplnilo dělnickou kvalifikaci 6 %, kvalifikaci trenéra z povolání 20 %, střední školu absolvovalo 12 % a vysokou školu 9 %. Tedy celkem 47 % si muselo dodatečně doplnit kvalifikaci a vzdělání. Na protikladnost důsledků (zdravotních, psychických, sociálních) vrcholové sportovní činnosti, projevujících se ve způsobu života sportovců po zanechání sportovní reprezentace, poukazují i jiní autoři [Milštejn, Kulinkovič 1979; Pilipenko 1982; aj.].

Prudkost změny dominující činnosti ve způsobu života vrcholového sportovce by nemusela být tak výrazná, kdyby byl úspěšně řešen rozpor mezi zaměřeností úsilí na maximální sportovní výkon na jedné straně a na všestranný rozvoj osobnosti v průběhu celé sportovní činnosti na straně druhé. Cesta k tomu vede jednak přes regulaci objektivních podmínek způsobu života sportovce, jednak přes působení na jednotlivé stránky jeho osobnosti, na jeho potřeby, zájmy, hodnotové orientace, motivace. Přes aktuálnost uvedených problémů je dosud ze sociologického hlediska problematika způsobu života a jeho regulace u sportovců řešena pouze okrajově. Teprve v posledním období se objevují pokusy o vypracování výchozího teoreticko-metodologického modelu pro výzkum reálných mechanismů, tendencí a zvláštností utváření a fungování způsobu života sportovců [Pilipenko 1982].

Poukázali jsme na některé pozitivní i negativní momenty specializované sportovní přípravy. Uvedené negativní jevy považujeme za důsledek nedostatků v řízení sportovní přípravy, a proto se neztotožňujeme s extrémním názorem, že u dětí a dospívající mládeže má být vyloučena intenzivnější sportovní zátěž nebo sportovní soutěže. Důležitý však je racionální režim a adekvátní zvyšování zátěže. To předpokládá důkladnou přípravu dlouhodobých plánů tréninkové přípravy, upřesnění sumace a návaznosti zátěže v mikro, mezo a makrocyclech tréninku v souladu s individuálním stavem a fyzickými i psychickými předpoklady dospívajícího sportovce. Nelze opomenout ani vytváření takových podmínek, jako jsou odpovídající celkový denní režim a výživa, použití zotavných prostředků a pravidelný lékařský

a pedagogický dohled nad sportovní přípravou dětí a dospívající mládeže. Při začlenění sportovní činnosti do způsobu života dětí a mládeže je nutno předejít dvěma krajnostem: Na jedné straně využívání sportovní činnosti pouze jako kompenzačního faktoru nedostatku pohybové aktivity, na druhé straně její nadřazení nad ostatní činnosti ve způsobu života. V souladu s cílem a zaměřeností socialistického způsobu života musí sportovní činnost dětí a mládeže především a v celém rozsahu plnit funkci faktoru zabezpečujícího tělesné zdokonalování v rámci všestranného rozvoje osobnosti.

Závěry

Z ontogenetického pohledu přísluší tělovýchovné a sportovní činnosti řada funkcí jak z hlediska působení na výchovu a tělesný vývoj mladé generace, tak z hlediska vytváření fyzického fondu a rezerv přispívajících ke snadnějšímu překonávání uzlových momentů v životě člověka. Jsou to momenty, které mohou být spojeny s biologickým zráním až involučními procesy v organismu, nebo se změnami ve společenském uplatnění (profesionální příprava, prezenční vojenská služba, vstup do zaměstnání, plnění zvýšených pracovních úkolů, rekvalifikace apod.), nebo se změnami životních podmínek a prostředí. Zejména sport významně ovlivňuje výchovu dětí a dospívající mládeže. Přispívá nejen k tělesnému vývoji, ale také k formování norem chování, návyků zdravého způsobu života a rozvíjení potřeby pohybové aktivity. Sport odvádí děti od bezúčelného plýtvání volným časem a vede je k jeho radostnému prožívání v organizovaném kolektivu. Stává se tedy prostředkem prevence takových projevů chování, jež jsou v rozporu se společenskými normami. Sportovní činnost však má i svá specifika; pokusíme se je charakterizovat:

1. Ve sportu dětí a dospívající mládeže nesmí být úsilí o sportovní úspěch dominantní cílovou orientací, ale součástí harmonického rozvoje osobnosti. *Cesta k vrcholné sportovní výkonnosti tedy musí procházet přes všestranný rozvoj osobnosti dítěte.* To považujeme za základní princip sportovní přípravy dětí a mládeže.

2. Sportovní přípravu dětí a dospívající mládeže je nutno chápat jako součást *dlouholeté přípravy* sportovce na dosažení vrcholného výkonu. Je nutno kategoricky odmítnout takové tréninkové postupy, kdy při úsilí o rychlý úspěch jsou v tréninkové přípravě dětí používány pouze specifické prostředky sportovní specializace a podceňuje se všestranná příprava. Je již dokázáno, že předčasná a jednostranná specializace dětí má za následek epizodické a krátkodobé sportovní úspěchy a předčasné zkrácení období vrcholné sportovní aktivity.

3. Sportovní trénink a soutěžení nutno chápat jako *pedagogický proces*, v jehož řízení jsou komplexně uplatněny sociologické, pedagogické, psychologické, biologické a medicínské vědecké poznatky o všestranném rozvoji osobnosti a tělesném a sportovním zdokonalování. Nedostatečná aplikace vědeckých poznatků v organizaci a metodice sportovní přípravy dětí a dospívající mládeže může vést k tomu, že na jedné straně nebudou využity příhodná doba a věkové zvláštnosti při rozvíjení sportovní výkonnosti, na druhé straně dojde k fyzickému a psychickému přetížení dospívajícího jedince, popřípadě ke ztrátě zájmu o sport.

4. Zvláštní význam pro rozvoj osobnosti mají *sportovní soutěže*. Jsou charakterizovány vysokým stupněm aktivity a uvědomělým vztahem sportovce ke kolektivu, trenérovi, soupeřům, divákům apod. Vedou děti k tomu, aby změřily své síly v otevřeném, čestném a rovném sportovním zápole. Sportovní soutěž obohacuje vztah dětí ke kolektivu, je prověrkou a stimulem

jejich sportovní činnosti. Proto i děti méně trénované a méně pohybově talentované by měly mít možnost prožít radost ze soutěžení.

5. Z hlediska formování stabilních zájmů a potřeb je důležité, aby u dětí a dospívající mládeže *byl obsah sportovního tréninku pestrý*, obsahoval herní formy pro uvolnění a zábavu, současně však i kontrolu nad rozvojem pohybových dovedností a tělesných vlastností. Podcenění těchto požadavků má často za následek snížení aktivity a zájmu dětí o sport.

6. Každý sportovní výkon je *výsledným projevem osobnosti*. Je nejen výsledkem úrovně tělesných vlastností, koordinačních a taktických schopností, poznatků a návyků, ale i výrazem morálních hodnot, sociální motivace a psychologického stavu sportovce. Dokonale provedený sportovní výkon vyvolává estetické prožitky. Proto při sportovní přípravě je nutno vychovávat děti ke správnému chápání krásy v pohybové činnosti a chování sportovce a aktivnímu boji proti jakýmkoli nešvarům a vulgárnostem ve sportu. Sportovní příprava musí rozvíjet estetické cítění, vést k čestnému a slušnému jednání a formovat aktivní životní pozice.

7. Pro zajištění dalšího *doplňování základní tělesné přípravy* ještě všestrannějším rozvíjením pohybových schopností i rozvíjením specifických tělesných vlastností a dovedností je nutná těsnější obsahová a metodická návaznost mezi systémem školní tělesné výchovy a systémem mimoškolní sportovní přípravy. Širší uplatnění tělovýchovných a sportovních činností ve způsobu života dětí a mládeže předpokládá další rozšíření empirických výzkumů k získání údajů o rozvoji tělesné zdatnosti a výkonnosti z hlediska věku, pohlaví a sportovní specializace.

8. Sportovní příprava bezesporu znamená pozitivní přínos pro zdraví, tělesný rozvoj a výchovu mladé generace. Proto je nezbytné, aby se nejen škola, ale i *rodiče stali aktivními účastníky tělesné a sportovní výchovy dětí*. Již od dětství mají rodiče působit na to, aby se potřeba systematické pohybové aktivity stala dlouhodobou motivační orientací formování zdravého způsobu života jejich dětí. Nelze totiž opomíjet ten fakt, že vlivy nedostatečné pohybové aktivity a stimulace k ní se mohou projevit se značnou latencí až v době dospělosti a odrazit se i na zdravotním stavu a nízké úrovni tělesné a branné zdatnosti.

Literatura

- Balsevič, V. K.: *Fenomen fyzickéj aktivnosti kak socialno-biologičeskaja problema*. Voprosy filosofii 1981, č. 8, s. 78—89.
- Bulgaková, N. Ž.: *Těoretičeskije osnovy otbora i podgotovki sportivnogo rezerva v plavaní*. Teória i praktika fyzickéj kultury 1980, č. 12, s. 33—35.
- Dubinín, N. P.: *Biologičeskije i socialnyje faktory v rozvitii čelověka*. Voprosy filosofii 1977, č. 2, s. 46—57.
- Džangarov, T.: *Struktura psichičeskich kačestv u predstaviteľej različnych vidov sporta*. In: Sport v sovremennom obščestve. Moskva, FiS 1974, s. 184.
- Filin, V. P.: *Vospitanija fizičeskich kačestv u junyh sportsmenov*. Moskva, FiS 1974, s. 128—189.
- Földesi, T. — Krawczyk, Z.: *The Social Role of Sports Events in Poland and Hungary. Transformation of the Social Role of Sports Events*. In: VII. International Symposium ICSS Halle/Saale 1981. Lipsko; DHFK 1981, č. 2, s. 96—112.
- Gapon, A. J.: *Issledovanija povsedněvnojoj dvigatělnoj aktivnosti u lic umstvennogo truda*. In: Dvigatělnaja aktivnosť čelověka i gipokinezia. Novosibirsk, AN SSSR, s. 46—47.
- Gertner, H.: *O suščestvennych priznakach dětskogo i junošeskogo sporta*. In: Sport v sovremennom obščestve. II. Vsem. kongr. CIEPS Tbilisi. Lipsko, DHFK 1980, s. 12—16.
- Havlíček, I.: *Výber a příprava športovo talentovanej mládeže*. Sborník VR ÚV CSTV. Bratislava, Šport 1983.

- Choutková, B.: *Výchova a sociální problémy sportovně talentované mládeže ve speciálních organizačních formách sportovní přípravy*. In: Sborník celostátní vědecké konference „Tělesná kultura—společnost—osobnost.“ Praha, ÚV ČSTV 1982, s. 375—378.
- Kábel, J. — Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *K výzkumu role rodiny v péči o tělesný rozvoj předškolních dětí*. In: Kolektiv a osobnost. Praha, ČsSS při ČSAV 1981, s. 180—191.
- Kantelon, Ch.: *Vysokije režimy sportivnych trenirovok sredi junych kanadskych sportsmenov*. In: Sport v sovremennom obščestve. II. Vsem. kongr. CIEPS Tbilisi. Moskva, FiS 1980, s. 74—75.
- Kučera, M.: *Význam spontánní pohybové aktivity pro určování potřeby pohybu pro děti předškolního věku*. In: Sborník VR ÚV ČSTV. Bratislava, Sport 1981, č. 12, s. 85—90.
- Kučera, M.: *Adekvátní pohybový režim dětí*. In: Lékař a tělesná výchova. Praha, Olympia 1981, č. 4, s. 22—31.
- Kučera, M.: *Pohybová aktivita dítěte ve vztahu k věku*. In: Lékař a tělesná výchova. Praha, Olympia 1981, č. 3, s. 16—19.
- Koch, J.: *Vliv rané pohybové stimulace na psychický vývoj kojence*. Čs. pediatrie 1972, č. 11, s. 528—530.
- Máček, M.: *Zdorovije, sport i vozrast*. In: II. Vsem. kongr. CIEPS Tbilisi. Moskva, FiS 1980, s. 35.
- Máček, M.: *Pohybová aktivita v dětském věku*. In: Lékař a tělesná výchova. Praha, Olympia 1980, č. 4, s. 7—9.
- Máček, M. — Kučera, M.: *Lékařská hlediska při hodnocení tělesné výchovy a sportu dětí a mládeže*. In: Sborník VR ÚV ČSTV. Bratislava, Sport 1981, č. 12, s. 37—40.
- Máčková, J. a kol.: *Tělesný a funkční rozvoj mládeže v tréninkových střediscích mládeže*. In: Sborník VR ÚV ČSTV. Bratislava, Sport 1981, č. 12, s. 293—298.
- Matvejev, L. P. — Molčnikov, K. G.: *O zakonomernostjach načalnoj sportivnoj specializacii*. Teória i praktika fizičeskoj kultury 1979, č. 1, s. 32—36.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Sociální aspekty tělesné kultury ve volném čase*. In: Sport a volný čas. Praha, ÚV ČSTV 1984, s. 46—64.
- Milštejn, O. A. — Kulinkovič, K. A.: *Sovětskij olimpijec — socialnyj portret*. Moskva, FiS 1979.
- Minajeva, N. A. — Ljasevič, S. I.: *Průzkum morfologicko funkcionálních zvláštností a tělesné zdatnosti mladých sportovců v souvislosti se zpracováním problematiky výběru talentů ve sportu*. In: Lékař a tělesná výchova. Praha, Olympia 1979, č. 1, s. 4—7.
- Motyljanskaja, R. E.: *Sport i zdorovije vozrastajuščego pokolenija*. Teória i praktika fizičeskoj kultury 1979, č. 11, s. 27—29.
- Motyljanskaja, R. E.: *Značeniye modelnyh charakteristik sportsmenov vysokogo klassa dlja sportivnogo otbora i upravlenija trenirovočnym processom*. Teória i praktika fizičeskoj kultury 1979, č. 4, s. 21—24.
- Pařízková, J. — Berdychová, J.: *Rozvoj a tělesná výchova předškolních dětí*. In: Sborník VR ÚV ČSTV. Praha, Olympia 1983, č. 13, s. 7—43.
- Pařízková, J.: *Energy intake, antropometric and functional data in various age groups*. In: Energy expenditure under field Conditions. Praha, UK 1984, s. 84—91.
- Pařízková, J. a kol.: *Growth, Fitness and Nutrition in Preschool Children*. Praha, UK 1984.
- Schellenberg, B.: *Trebovanija k psichičeskoj regulacii sportivnoj dějatelnosti kak ischodnyj punkt dlja psichologičeskoj raboty v bolšom sportě*. In: Sport v sovremennom obščestve. Lipsko, DHFK 1980, s. 18—24.
- Schiller, J.: *Die Rolle der Familie bei der Herausbildung der Sportlichen Tätigkeit der Jugendlichen*. In: VII. International Symposium ICSS Halle/Salle 1981. Lipsko, DHFK 1981, č. 1, s. 204—205.
- Šprynar, Z.: *Optimalizace podmínek pro masový sport a rekreaci na úrovni základního regionu*. In: Sport a volný čas. Praha, ÚV ČSTV 1984, s. 324—326.
- Teplý, Z. — Adamec, Č.: *Tělesná výchova, sport a pohybová rekreace v životě občanů ČSR*. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1978.
- Teplý, Z.: *Tělovýchovná aktivita dospělé populace ČSR a její determinace některými biosociálními faktory*. In: Sborník z celostátní vědecké konference „Tělesná kultura—společnost—osobnost“. Praha, ÚV ČSTV 1982, s. 296—304.
- Topčijan, V. S.: *Pastroženije mnogoletnej trenirovki bėgunov na korotkie distancii*. In: II. vsem. kongr. CIEPS Tbilisi. Moskva, FiS 1980, s. 95—96.
- Volkov, M. — Mironova, Z.: *Aktualnyje voprosy sportivnogo traumatizma*. In: Sport v sovremennom obščestve. I. Vsem. kong. CIEPS Moskva. Moskva, FiS 1978, s. 237—238.

V poválečných letech prošla československá tělesná kultura dynamickým, mnohostranným a někdy i vnitřně rozporným vývojem. Odrážely se v něm hluboké proměny naší společnosti, vytvářející kvalitativně nový základ pro dynamiku tělesné kultury, i civilizační trendy, spjaté zejména s rozvojem vědy a techniky i se změnami charakteru pracovních činností. Na tělesnou kulturu působily rovněž přeměny ve způsobu života a v hodnotových orientacích společenských tříd, vrstev a skupin, přeměny, v nichž se složitým způsobem promítaly zmíněné společensko-kulturní i civilizační procesy. Tělesná kultura, formovaná těmito tlaky a sama se aktivně podílející na společenských proměnách, se kvantitativně i kvalitativně rozvíjela. Měnil se její tělocvičný obsah i účinnost tělovýchovného procesu, rozvíjely se diferenciační i integrační pochody vertikálním i horizontálním směrem a přetvářely se společenské funkce tělesné kultury. Jedním z nejdůležitějších výsledků tohoto vývoje je postupná přeměna tělesné kultury v relativně jednotný a do značné míry uspořádaný celek. v bohatě členěný sociokulturní systém, spojený sítí oboustranných vazeb se všemi základními systémy naší společnosti.

Složitost vnitřní strukturace tohoto systému, jeho determinací i funkčního působení klade značné nároky na jeho rozbor a teoretické uchopení. Jeho studium má v našich společenských vědách dlouhodobou tradici [Šprynar 1981; Merhautová, Joachimsthaler, Čechák 1982; Choutka 1971]. V pětiletí 1981—85 je výzkum struktury tělovýchovných činností a jejich funkcí řešen v rámci hlavního úkolu Státního programu ekonomického výzkumu *Rozvoj odvětví tělesná kultura* (1).

Práce výzkumného týmu je charakterizována úsilím o syntézu rozhodujících vědních oborů zabývajících se studiem tělesné kultury a o uplatnění široké škály vzájemně se doplňujících procedur, metod a pracovních postupů. (Členy týmu jsou sociologové, teoretik tělesné kultury, psycholog, lékař, estetik, historik, ekonom; je zajištěna spolupráce s dalšími znalci, včetně odborníků tělovýchovné praxe z řady sportovních odvětví a turistiky).

Podstatou teoretických východisek výzkumu je pokus pochopit tělesnou kulturu jako nedílnou součást celkové kultury socialistické společnosti. V souladu s tím se používá pojmový aparát vyvinutý v sedmdesátých letech obecnou teorií kultury a teorií tělesných cvičení [Kožíšek 1982; Kožíšek, Bosák 1983; Nekola 1984]. V popředí zájmu je analýza vlastních tělovýchovných činností (jako ústředního subsystému tělesné kultury), jejich skladby a struktury jejich funkcí.

Při studiu této skladby se klade důraz na odvětvové členění, tj. na věcné rozruznění tělovýchovných aktivit, avšak nezanedbávají se ani ostatní stránky jejich vnitřní strukturace.

Při takto obsáhlém předmětu výzkumu bylo nezbytné provést jeho redukci. Typologickými metodami bylo vybráno deset odvětví (jejichž organizovaný

(1) Problematikou struktury a funkcí tělovýchovných činností se zabývá dílčí úkol 05 uvedeného hlavního úkolu. Předkládaný článek vychází z výsledků výzkumu, které se týkají vnitřní struktury tělovýchovných činností, tedy jen části problematiky řešené v tomto dílčím úkolu.

rozvoj má těžiště v ČSTV), které reprezentují klíčové skupiny tělovýchovných odvětví. Dosud byl ukončen výzkum prvních pěti vybraných odvětví — volejbalu, lyžování, jachtingu, zápasu a turistiky. V současné době probíhají interpretační práce, jejichž základem je srovnání výsledků výzkumu všech deseti odvětví. Pomocí údajů o dalších početnějších odvětvích má být v blízké budoucnosti provedeno zobecnění na skupiny odvětví a na celou tělesnou kulturu.

Pokud běží o metodologii, byly uplatněny kvantitativní i kvalitativní postupy, výběrová šetření reprezentativní povahy i sondáže a pozorování, která tento ráz neměla. Poznatky získané objektivním měřením byly konfrontovány se subjektivně zabarvenými údaji. K základním procedurám patřily: a) typologický expertizní popis vybraných tělovýchovných odvětví a na něj navazující zařazení odvětví do skupin, b) dotazníkové šetření 2000 příslušníků pěti svazů ČSTV na základě několikastupňového záměrného a kvótního výběru, které zjišťovalo postoje i objektivní charakteristiky chování, c) psychologický, estetický a tělocvičný test, fyziologické vyšetření a zjištění tělovýchovné a zdravotní anamnézy 250 osob z výběrového souboru, d) sekundární analýza statistických údajů ČSTV z let 1957—1981, e) kvalitativní sondy, jež vyústily do zpráv o rozhovorech se znalci a do série studií o dějinách, ekonomických problémech, estetice, organizaci a řízení, věcných problémech z hlediska teorie kultury a tělesných cvičení a o některých dalších otázkách zkoumaných odvětví, f) šetření mínění skupiny odborníků a informovaných laiků o funkcích tělovýchovných odvětví, g) interpretace poznatků získaných uvedenými postupy s důrazem na komparaci zkoumaných odvětví.

Analýza hlavních stránek nebo rovin reálné strukturace tělovýchovného systému vyčlenila relativně stejnorodé subsystémy, které jsou podstatné pro jeho vývoj a fungování. Tři první se vážou na základní věcné členění rozhodujících činností probíhajících v systému tělesné kultury. Z nich subsystém vlastních tělovýchovných činností zahrnuje tělesná cvičení, tj. vlastní tělesnou a na ni navazující duchovní i sociální kultivaci člověka, nositele těchto aktivit, jejich efekty, hodnotové aspekty i institucionální formy. Obdobně chápáný subsystém zabezpečovacích aktivit tvoří činnosti, které pedagogicky a vůbec kádrově, dále materiálně technicky, ekonomicky i po dalších stránkách zabezpečují tělovýchovný proces. Konečně subsystém reflexe je tvořen aktivitami, které tělovýchovnou činnost odrážejí, tedy sportovním diváctvím a činnostmi, jež zájem o tělesnou kulturu zprostředkovávají (tělovýchovné novinařství).

Jinou rovinu strukturace systému tělesné kultury představuje odlišení věcného obsahu vlastních tělovýchovných činností — tedy odvětvová struktura tělesné kultury, která bývá označována jako horizontální členění. Diferenciace v úrovni provádění vlastních tělovýchovných činností, tj. členění podle vertikály systému tělesné kultury, je pak základem jeho úrovně funkční struktury. Další významnou charakteristikou tohoto systému je demografická struktura cvičící a sportující populace. Tělesná cvičení jsou totiž zakotvena ve fyziologických a psychologických určeních cvičících a váží se i k jejich určení sociálním a kulturním. Jako významný organizační a institucionální diferencující faktor se do tělesné výchovy promítá územní organizace společnosti a státu. Odlišení federální, republikové, krajské, okresní a místní tělesné výchovy je organickou stránkou jejího systému a musí být při jeho studiu respektováno stejně jako vzájemné vertikální vazby mezi těmito stupni a horizontální vazby území stejné úrovně. Posléze další rovinu strukturace tělovýchovného systému vytváří jeho členění organizačně institucionální, jež

přibližně a jen do určité míry odpovídá současnému stavu systému a jeho vývojovým tendencím.

Uvedené vnitřní uspořádání nevychází z přijímaného členění tělesné kultury na tělesnou výchovu, sport a turistiku. Výzkumný tým dospěl totiž při rozboru bohatého empirického materiálu k závěru, že uvedená triáda není pro svou obecnost vhodným vodítkem při analýze vnitřní struktury tělovýchovných aktivit. Důvody jsou implicitně obsaženy v dalším textu, který se soustřeďuje na dvě klíčové otázky této struktury, totiž na *odvětvové a úrovně* členění tělovýchovných aktivit a jejich vzájemné vztahy.

Odvětvové členění tělovýchovných činností

Proces formování tělesných cvičení do ucelených pohybových struktur, tělovýchovných odvětví, trval různě dlouhou dobu a vyvíjel se typickým způsobem pro různé kulturně společenské oblasti. Po dlouhou dobu tak zrály charakteristické národní tradice, jež sehrály významnou úlohu v oblíbenosti a rozšíření jednotlivých odvětví [Olivová 1979; Bosák 1969; Reitmayer 1978]. Šíření civilizačních procesů a sblížování kulturních vzorů působily i na určitou změnu pozic jednotlivých odvětví, zejména pak v poslední době vlivem rozšíření mezinárodních styků ve vrcholovém sportu. Tento proces významně ovlivnil i formování tělovýchovných odvětví u nás, v němž z hlediska uplatnění celospolečenských potřeb a zájmů sehrálo zásadní roli sjednocení tělovýchovy a její další výstavba na socialistických principech. I přes to je formování a vytváření pozice každého odvětví v celku tělesné kultury procesem otevřeným, který poměrně živě reaguje v první řadě na vnitrosociální přeměny uspokojování potřeb tělesného pohybu, vývoj ekonomiky země, životního prostředí a celé řady dalších vnějších podmínek. Zanedbat však nelze ani vlivy vývoje struktury odvětví ve světě a přenášení jejich vzorů do našich podmínek. Ve všech zmíněných faktorech hledáme klíč k odpovědi na takové zásadní otázky, jako je místo jednotlivých odvětví v národní tělesné kultuře a v zájmových aktivitách populace.

V historickém procesu vývoje tělesné kultury u nás se ustálilo 46 druhů tělovýchovných aktivit (2), které můžeme interpretovat jako soubor sportů, základní a rekreační tělesné výchovy a turistiky, z nichž mnohá jsou dále bohatě strukturovaná na subodvětví a disciplíny (atletika, lyžování, kanoistika), což diferenciací momenty ještě zvýrazňuje.

Základním určujícím hlediskem odlišnosti tělovýchovných odvětví je věcná povaha vlastní tělovýchovné aktivity, daná charakterem tělesných cvičení, v níž se současně kumulují specifické kulturně historické tradice. Vzhledem k požadavku kategorizace tělovýchovných odvětví byla pro tuto oblast v úvodním projektu výzkumu stanovena následující kritéria:

— *Zdroj sportovního pohybu* (je jím pouze vlastní tělo, nebo k výkonu dopomáhá technický prostředek — a to buď nástroj, mechanizovaný prostředek nebo stroj).

— *Cíl sportovního pohybu* (je jím přímé nebo zprostředkované překonání soupeře, zdolání umělé překážky nebo ovládnutí sportovního nářadí, náčiní či stroje).

— *Typ sportovního výkonu* (liší se podle převládajícího zapojení fyzických

(2) Máme tím na mysli soubory činností, které jsou v současné době organizované pěstovány v rámci ČSTV. Kromě toho se ve Svazarmu provozují branná a branně technická sportovní odvětví, k nimž počítáme sportovní střelbu, automobilový a motocyklový sport, biatlon, letectví a parašutismus, potápění a branné vodáctví.

a psychických sil člověka; výkon založený převážně na síle, rychlosti, vytrvalosti, na technice a estetice provedení, na senzomotorické koordinaci, na ovládnutí nástroje, náčiní nebo stroje apod.).

— *Způsob měření výkonu* (výkon se měří v jednotkách měr, hmotnosti nebo času, hodnotí se počtem dosažených branek, setů apod. anebo se vyjadřuje body podle předem dané stupnice).

— *Způsob zapojení jedince* (je buď kolektivní, tj. k realizaci výkonu je třeba kooperující, popř. soupeřící skupiny, nebo individuální, kde k výkonu není třeba ani soupeře).

— *Diferencovanost vnitřní struktury* (odvětví se dělí na vnitřně heterogenní, skládající se z disciplín, popř. pododvětví, a na vnitřně homogenní).

— *Charakter výkonové motivace* (určuje rozšířenost odvětví v populaci od úzce výkonnostně specializovaných až po masově rozšířená).

Diferenciace tělovýchovných odvětví v důsledku specifiky obsahu a způsobu její realizace určuje i sekundární rozlišení tělovýchovných odvětví, které vyjadřujeme následujícími kritérii:

— *Biologicko-zdravotními*, včetně demografických, určených náročností jednotlivých odvětví na fyzické a psychické předpoklady, optimálním věkovým rozmezením, převažující maskulinitou či femininitou. Radíme sem rovněž výsledné efekty v podobě fyziologické účinnosti, zdatnosti a výkonnosti participantů a zdravotních dopadů.

— *Psychologickými*, tj. mírou a charakterem uplatnění různých stránek psychické struktury lidské osobnosti, převažujícími druhy prožitku z tělocvičné činnosti a na nich závislým charakterem motivace, typickými psychologickými efekty (až po vliv na duševní stabilitu jednotlivce, rozvoj volního úsilí a morálních hodnotových orientací).

— *Kulturně společenskými*, k nimž počítáme zejména postavení dané tělovýchovné aktivity (odvětví) mezi ostatními aktivitami volného času, její vliv na formování způsobu života, její rozšířenost v populaci a úlohu v životním cyklu jedince.

— *Sociálními a sociálně psychologickými*, mezi něž řadíme vlivy odvětví na procesy socializace a sociální adaptace jedince, význam formálních a neformálních skupin v různých odvětvích, pozici jedince ve skupině, specifický význam kolektivu a kolektivního pojetí odvětví, typ součinnosti jedinců, intenzitu mezilidských kontaktů, stupeň iniciativy a tvořivosti jedince.

— *Ekonomickými*, u nichž významným faktorem je materiálně technická náročnost, která limituje možnosti provozování některých odvětví a promítá se do společenské a individuální nákladnosti. Významným momentem je také citlivost odvětví na technické inovace promítající se do oblasti výroby i hospodaření s pracovními silami a vliv odvětví na reprodukci pracovní síly, kompenzaci pracovní jednostrannosti apod.

— *Organizačně institucionálními*, tj. specifickou organizačně institucionálního uspořádání a forem řízení, včetně vazeb na organizačně politickou strukturu společnosti.

Výsledkem klasifikace tělovýchovných odvětví pomocí typologické metody, která operacionalizovala uvedená kritéria a řadu dalších do téměř 100 proměnných ordinální povahy, bylo stanovení 10 skupin odvětví, (3) pro něž

(3) Zpracovaná typologie, při níž spolupracoval dr. J. Lauber z katedry ekonomie VŠE v Praze, zahrnovala tyto kroky:

- výběr proměnných pro popis odvětví,
- popis odvětví v soustavě 99 proměnných,
- výběr rozhodujících kritérií s využitím korelační matice a faktorové analýzy (jako kritéria byla vybrána: masovost v ČSTV, intenzita mezinárodních kontak-

v zásadě platilo, že v rámci zvolených kritérií zahrnují vzájemně si nejvíce podobná odvětví a současně se odlišují od skupin ostatních:

1. Velké sportovní hry (volejbal, házená, basketbal, lední hokej, do jisté míry tenis a stolní tenis), pro něž je typické soupeření kolektivů (skupin), silné rekreační zázemí, výrazná vrcholová složka, značná divácká atraktivita a zpravidla i možnost nenáročného provozování. Vybraným zástupcem je volejbal.
2. Velké vnitřně diferencované individuální sporty (cyklistika, atletika, lyžování, plavecké sporty) s výraznou vytrvalostní složkou, vnitřní členitostí, provozované v přírodě, s významnou vrcholovou složkou i silným rekreačním zázemím. Vybraným zástupcem je lyžování.
3. Menší individuální sálové sporty (krasobruslení, moderní gymnastika, sportovní gymnastika) orientované převážně výkonnostně, bez rekreačního zázemí, založené na individuálním výkonu a pro své estetické rysy i dosti divácky atraktivní. Vybraným zástupcem je moderní gymnastika.
4. Úpolové sporty (zápas, judo, karate, box, šerm) charakterizované úpolovým typem součinnosti, rychlostně silovým druhem výkonu, provozované v sálech, výkonnostně orientované, s úzkým rekreačním zázemím. Vybraným zástupcem je zápas.
5. Malé sportovní hry (badminton, nohejbal, národní házená, pozemní hokej, ragby, soft- a baseball) vyznačující se malou rozšířeností, nízkým podílem nebo absencí vrcholové složky a nižší diváckou popularitou. Vybraným zástupcem je badminton.
6. Malé přírodně technické sporty (boby — saně, jachting, kanoistika, jezdectví, golf, lukostřelba, moderní pětiboj, rychlobruslení, skiboby, veslování, vodní lyžování, vodní motorismus) zaměřené na ovládání technického prostředku, výkonově orientované, s nevelkou rekreační složkou (mimo jachting) i vrcholovou složkou, méně divácky atraktivní. Vybraným zástupcem je jachting.
7. Malé individuální sálové sporty (kuželky, vzpírání, kulturistika, kulečnick) převážně výkonnostně orientované, s nižším rekreačním zázemím, mající sálový charakter. Vybraným zástupcem jsou kuželky.
8. Přírodně orientovaná odvětví (horolezectví, orientační běh, turistika) představují především masový proud turistických aktivit s dvěma výkonovými složkami (orientační běh a horolezectví), mající individuální i kolektivní charakter, dostupné širokému okruhu zájemců. Vybraným zástupcem je turistika.
9. Fotbal jako nejmasovější a současně vrcholová, divácky nejatraktivnější kolektivní hra s výraznou specifikou a velkou tradicí.
10. Základní a rekreační tělesná výchova představující vnitřně různorodou skupinu tělovýchovných aktivit masově rozšířených a prakticky bez omezení dostupných všem vrstvám populace, lišících se od sportů svými funkčními efekty a potlačením až absencí výkonnostní složky.

I když typologické skupiny odvětví nejsou vždy ve všech parametrech homogenní, je jejich seskupení pokaždé charakterizováno alespoň několika společnými znaky.

tů, pohyb počtu participantů za posledních 20 let, mnohotvárnost tělocvičné činnosti, estetičnost výkonu, míra součinnosti, vytrvalostní ráz, přírodnost prostředí, zajištění trenéry a cvičiteli, citlivost na materiálně technické zajištění, věkové složení v ČSTV, složení dle pohlaví v ČSTV, městské/venkovské prostředí, technická vybavenost a rychlostně silový typ výkonu),

— taxonomická klasifikace v soustavě zvolených kritérií a její interpretace,

— ověření výsledků taxonomické analýzy q-metodou faktorové analýzy.

Postup zpracování je podrobně vysvětlen a zdůvodněn ve studii Kožíška, V.: *Vstupní typologie tělovýchovných odvětví pro výzkum odvětvové struktury a funkcí československé tělovýchovy*. Praha 1978, která je jedním z materiálů výzkumu.

Úrovňová struktura tělovýchovných činností

Současná úrovňová struktura tělovýchovných činností je výsledkem dějinného vývoje, který během několika desetiletí dokázal původně relativně stejnorodé soubory činností, tj. jednotlivá tělovýchovná odvětví, vnitřně rozrůznit do řady variant. Z hlediska teorie tělesné kultury je výchozím kritériem jejich rozlišení výkonnostní úroveň, na níž se v praxi provozují, daná intenzitou, rozsahem a tím i kvalitou provádění. Každá z uvedených variant vstupovala v průběhu svého rozvoje do bohaté sítě společenských souvislostí, které z ní postupně vytvářely specifický komplex nikoli jen tělocvičné, nýbrž sociokulturní povahy. Podmínku tohoto strukturotvorného procesu musíme hledat v povaze tělovýchovných činností samých, v jejich schopnosti rozvoje, schopnosti uspokojovat různorodé potřeby a nabývat tak nových funkcí. Příčinu pak v charakteru společnosti, v její struktuře a v ekonomických, sociálních a kulturních přeměnách, jimiž v posledních desetiletích prošla. Konečným výsledkem uvedeného procesu je přeměna tělovýchovných odvětví a tělesné kultury jako celku v bohatou a v základě hierarchicky uspořádanou vertikální strukturu funkcí celků, spjatých vzájemnými vazbami, v nichž kulturní a společenské momenty mnohdy potlačují a deformují původní rozlišení výkonnostní úrovně, a které více nebo méně odpovídají různorodým společenským potřebám. S ohledem na odlišnou výkonnostní úroveň, jež je východiskem popsané diferenciaci, označujeme toto členění jako úrovňovou strukturu.

Její hierarchicky nejvyšším a zároveň historicky nejmladším článkem je *vrcholový sport*. Tvoří relativně samostatnou, výlučnou a silně institucionalizovanou oblast tělesné kultury, specifickou především svými obsahy a funkcemi. V souladu s tím, že soupeření na hřištích dnes v rostoucí míře symbolizuje rivalitu národů, států a politických zřízení, k nim v první řadě patří sportovní reprezentace naší země i obhajování prestiže její socialistické tělesné kultury, tvorba kulturního vzoru pro ostatní tělovýchovné subsystémy a spoluúčast při utváření náplně volného času diváků a zájemců o sport. Váha vrcholového sportu v systému tělesné kultury je zcela nesouměřitelná s počtem vrcholových sportovců, který řádově nepřesahuje několik tisíc osob a představuje tedy zlomek procenta sportujících a cvičících populace. Výzkum struktury a funkcí tělovýchovných činností se problematikou vrcholového sportu zabýval jen nepřímo.

Nejbližší nižší, dějinně však značně starší subsystém představuje *výkonnostní sport*. Vyznačuje se preferencí výkonnosti (na úkor momentů zábavy a oddechu) a tomu odpovídajícím pravidelně organizovaným tělovýchovným procesem. Je omezen na poměrně úzký okruh talentovaných jedinců převážně z mladé generace. V ČSTV zahrnuje 270.000 osob, (4) včetně žactva, tedy necelých 15 % členstva této organizace, jimž umožňuje uspokojování sportovních zájmů i snahy po vysokých výkonech. Vnitřně se člení na subsystémy výkonnostního sportu v ČSTV a výkonnostního sportu ve Svazarmu, jež se liší institucionálně, vztahem k brannosti a k armádě i charakterem sportovních odvětví, která se v nich pěstují. Výzkum prokázal mylnost koncepcí vztahujících pojem výkonnostní sport na všechny příslušníky sportovních svazů ČSTV. Z analýzy tělocvičných, demografických, ekonomických, sociálních a psychologických souvislostí, do nichž vstupuje jednak výkonnostní, jednak organizovaný masový sport je zřejmé, že hranice mezi nimi neprobí-

(4) Propočítal autor na základě údajů zveřejněných v ročence *Statistika ČSTV 1983*. Praha 1984.

há podél institucionálních mezí, nýbrž uvnitř sportovních svazů ČSTV. Obecně můžeme říci, že účastníci okresních sportovních soutěží jsou obvykle účastnity organizovaného masového sportu a že teprve účastníky vyšších soutěží je možno považovat za výkonnostní sportovce. Při bližším pohledu se ukáže, že v některých odvětvích, v závislosti na jejich tělocvičné povaze a také na počtu příslušníků daného svazu, probíhá hranice mezi výkonnostním a masovým sportem poněkud odlišně. (5) Při soudobé podpoře masového rozvoje tělesné výchovy a jistém omezování výkonnostního sportu má uvedený závěr výzkumu nejen teoretický charakter.

Setření pěti svazů ČSTV shromáždilo mimo jiné údaje o souvztažnostech výkonnostního členění jejich příslušníků. Vyplyvá z nich, že účast v jednotlivých typech soutěží zvláště těsně souvisí s fázemi životního cyklu (6). Diferenciace účastníků výkonnostního a masového sportu dále souvisí s časovými charakteristikami, které vyjadřují rozsah tělocvičné činnosti v průběhu týdne i z dlouhodobého hlediska. Výkonnostní sport vyžaduje více času v průběhu týdne — u velké většiny sportovců nejméně 9 hodin — je však výrazně omezen jen na určitý, nepříliš dlouhý časový úsek jejich života (ve většině případů na 6—12 let). Od organizovaného masového sportu se dále liší vyšší kvalitou tělovýchovného procesu a také tím, že desetina až třetina jeho účastníků je v zájmu své tělocvičné činnosti pravidelně uvolňována ze zaměstnání. Práce, jedna z čelných hodnot naší společnosti, v praxi dost často ustupuje před požadavky vznášenými výkonnostními sportovci. Odlišnost výkonnostního a masového sportu lze konečně prokázat nejen objektivně měřitelnými parametry, nýbrž i rozdíly v oblasti postojů, satisfakcí a motivací.

Příznačné je, že u účastníků masových soutěží vyvolává uspokojení samo provádění daného sportu a jeho prostředí — například u lyžařů pobyt na horách, krása přírody, pocit zvládnutého terénu, u jachtařů romantika spojená s pobytem na vodě a u vody, u zápasníků dobrý fyzický stav a fyzická

(5) V každém případě se odvětví vzájemně liší velikostí podílu obou skupin, jak je patrné z tabulky:

Podíl účastníků okresních a vyšších soutěží ČSTV z celkového počtu účastníků soutěží

Odvětví	Soutěže	
	okresní	vyšší
volejbal	65,9	34,1
lyžování	66,6	33,4
jachting	33,0	67,0
zápas	21,6	78,4
turistika	88,3	11,7

Pramen: *Statistika ČSTV 1983*. Praha 1984 (výpočet autora).

(6) Dokládá to tento údaj:

Vztah výkonnostního členění a fází životního cyklu

	Odvětví				
	volejbal	lyžování	jachting	zápas	turistika
Hodnota CN	0,362	0,539	0,535	0,409	0,376

V konkrétní rovině se uvedená souvztažnost projevuje zejména tím, že vstup do manželství, v první řadě pro ženy, je vážnou překážkou jejich závodní činnosti. Např. podíl vdáných žen na lyžařských mistrovských soutěžích jakéhokoli stupně, včetně okresních, činí 1,2 % všech startujících.

náročnost zápasu. Výkonnostní sportovci naproti tomu zdůrazňují především specifické rysy soutěživých forem svých odvětví: rychlost a s ní spojené nebezpečí, bojovnost, dramatickost, soupeření, sportovní úspěch a vítězství.

Obecná kategorie *organizované masové tělesné výchovy* obsahuje čtyři subsystémy. Nejvýznamnějším z nich je masová tělesná výchova v ČSTV. Od výkonnostního sportu se odlišuje sníženým významem nebo i vyloučením výkonnostní motivace a zdůrazněním jiných funkcí, nižším stupněm organizovanosti i pravidelnosti a širší dostupností. Hlavní prvky masové tělesné výchovy v ČSTV tvoří masový sport, jemuž se aktivně věnuje asi 650.000 sportovců, a tělovýchovné činnosti aktivně provozované 530.000 osobami v rámci základní a rekreační tělesné výchovy (ZRTV) a turistiky (7). Masový sport není institucionálně odlišen od výkonnostního, avšak jeho účastníci procházejí méně organizovaným, méně náročným a relativně chudě strukturovaným tělovýchovným procesem. Pro tělovýchovné činnosti provozované v rámci ZRTV je příznačný rozmanitý obsah, nízký stupeň specializovanosti i nevýkonnostní a ve značné míře nesoutěživý charakter. Turistika je diferencována po obsahové i výkonnostní stránce a její kvalifikované formy mají blízko k výkonnostnímu sportu. V jejím osobitém tělovýchovném procesu hraje významnou úlohu přesun, tj. pohyb v prostoru (zejména pěší), vztah k přírodě a poznávání kulturně historických hodnot (8).

Subsystém masové tělesné výchovy ve Svazarmu se vyznačuje technickou a brannou orientací. O jeho vztahu k subsystému výkonnostního sportu ve Svazarmu platí obdoba toho, co bylo řečeno o poměru výkonnostního a masového sportu v ČSTV. Na druhé straně právě nejmasovější akce svazarmovských sportovců, totiž Dukelský a Sokolovský závod branné zdatnosti, jsou organizovány jako vícekolové soutěže s těžištěm v místech a okresech, které od většiny účastníků nevyžadují soustavnou přípravu a jejichž fyziologická účinnost je tudíž nízká.

Subsystém masové tělesné výchovy ve společenských organizacích — v odboch, Svazu mládeže a jeho Pionýrské organizaci — zajišťuje tělovýchovnou

(7) Propočet autora na základě údajů zveřejněných v ročence *Statistika ČSTV 1983*. Praha 1984.

(8) Pro vytvoření názorné představy o úrovňové struktuře členstva ČSTV uvádíme na tomto místě údaj týkající se skladby příslušníků pěti zkoumaných svazů ČSTV.

Úrovňová struktura vybraných svazů ČSTV v ‰

Odvětví	Vrcholový sport	Výkonnostní sport	Masová tělesná výchova	Výkonnostně nevyhranění
volejbal	0,7	29,4	47,5	22,2
lyžování	0,4	22,7	45,9	31,0
jachting	—	43,9	21,6	34,5
zápas	1,7	76,8	21,5	—
turistika	—	1,9	14,3	83,8
Celkem	0,2	13,7	27,2	58,9

Přehled, který zahrnuje pouze příslušníky svazu, jež se aktivně věnují tělesné výchově (73 ‰—88 ‰ všech příslušníků uvedených svazů), potvrzuje, že zkoumané svazy ČSTV představují z hlediska výkonnostní úrovně silně rozrůzněné celky s širokou škálou výkonnostních rozdílů, přičemž představitelé jednotlivých úrovní v souhrnu vytvářejí pyramidu.

činnost pro široký okruh lidí, kteří nemají zájem nebo možnost věnovat se jí soustavně v ČSTV nebo ve Svazarmu. Běží většinou o příležitostné formy tělovýchovné činnosti nebo o částečně organizované formy, založené především na jednorázových, popřípadě krátkodobých soutěžích. Účast v dobrovolné tělesné výchově ve společenských organizacích je tedy převážně nahodilá a má v prvé řadě rekreační funkci.

Nejmladším článkem vertikální struktury jsou *tělovýchovné služby*. Za úplatu umožňují zájemcům buď zvládnout určitý pohybový komplex, který jim pak dovoluje pěstovat danou aktivitu samostatně, nebo se dlouhodobě pod odborným vedením věnovat specifickým tělovýchovným činnostem. Tělovýchovné služby tak představují nové trendy v tělesné kultuře a jsou spjaté s jejich rozvojem. Ze zkoumaných odvětví jsou jejich příkladem veřejné lyžařské školy, jimiž ročně prochází 45.000 zájemců [Zpráva 1983 : 137], z velké části děti, a veřejné školy výcviku windsurfingu, jimiž v r. 1983 prošlo asi 6.000 osob [Dítě 1983].

Osobitě postavení ve vertikální struktuře náleží *tělesné výchově ve školství*. Zvláštnost tohoto subsystému spočívá v tom, že jím povinně prochází téměř celá mladá generace. Na základních, středních i vysokých školách se nově utváří vztah povinných, nepovinných a dobrovolných forem tělesné výchovy. Na základní učivo povinné tělesné výchovy navazuje prohlubující a výběrové učivo pro nepovinný předmět pohybové a sportovní hry. Zároveň se pro jednotlivá tělovýchovná odvětví zpracovává obsah prohlubujícího a výběrového programu, který má odpovídat potřebám a požadavkům základní tělesné výchovy, rekreační tělesné výchovy i výkonnostního sportu dětí a mládeže. Uvedením těchto záměrů do života a při realizaci nezbytných kádrových a materiálních podmínek stane se škola centrem organizování celodenního pohybového režimu dětí a mládeže a bude plnit lépe než dosud svou základní funkci — utvářet trvalý zájem nejmladší generace o tělesnou výchovu.

Subsystém *pohybové rekreace* představuje individuálně nebo skupinově prováděnou zájmovou tělovýchovnou činnost, kterou si ve volném čase převážně zajišťuje jedinec, rodina nebo neformální skupina. Vyznačuje se značnou mírou spontánnosti, nevýkonnostním a ve značné míře nesoutěživým charakterem a obsahovou rozmanitostí. Vzhledem k svému charakteru dovoluje přizpůsobit četnost, intenzitu i kvalitu pohybové činnosti možnostem účastníků a tím se otevírá všem věkovým skupinám bez rozdílu pohlaví a socioprofesionálního zařazení. Účast zde je vyšší než v ostatních subsystémech (9). Druhou stránkou její obliby je často nahodilé provádění, nižší časový rozsah, malá intenzita, a tedy i diferencovaná, zpravidla nízká fyziologická účinnost.

Načrtnuté úrovně členění tělesné kultury je výsledkem dějinného vývoje i soudobých trendů, které udržují tuto strukturu v relativním pohybu a činí z ní dynamický, v současnosti ne zcela vyvážený celek. Základní změny přinášejí úsilí o postupné obsahové propojení školní tělesné výchovy s masovou a s výkonnostním i vrcholovým sportem, které má dát naší tělesné kultuře novou páteř; dále rozvoj placených tělovýchovných služeb, jež opírají svou činnost o princip mimo naše dosavadní tradice (peněžní úhrada) a mohou tak vyvolat dočasné rozpory v tělovýchovném hnutí, a konečně rozmach masové tělesné výchovy a pohybové rekreace. Kádrově, materiálně technicky a ekonomicky dobře vybavené subsystémy výkonnostního sportu svým rozvojem nestačí tempům růstu masové tělesné výchovy a pohybové rekreace,

(9) Podle Teplého se jí v ČSR věnuje v rozsahu alespoň 50 hodin ročně 53 % všech obyvatel starších patnácti let. Viz [Teplý 1980].

kteří jsou ve srovnání s nimi mnohem hůře dotovány. Tato skutečnost vnáší do systému tělovýchovných činností určité napětí. Něco podobného platí i o odstředivých tendencích vrcholového sportu, který se rovněž vyvíjí prudkým tempem a mohl by porušit dosavadní soulad panující mezi ním a subsystémy, jež jsou mu nejbližší. Harmonický vývoj vertikální struktury tedy vyžaduje, aby byly zvýšeny koordinační snahy řídicího centra a postupně řešeny problémy vytvářející v systému napětí.

Vztah odvětvové a úrovněové diferenciaci

Dosud jsme pojednávali o odvětvové a úrovněové struktuře tělovýchovných činností odděleně. Samy pojmy obou struktur však nabývají plného smyslu až ve vzájemné vazbě, a proto vztahy obou rovin členění nemůžeme pominout. Při bližším pohledu se nejen ukáže, že plně rozvinutou úrovněovou strukturu mají jen některá odvětví a že tedy odvětvová struktura jednotlivých úrovní se liší. Objeví se i významnější skutečnost — že totiž konkrétní věcný obsah pojmu odvětví nemusí být na všech úrovních týž. Specializační proces, jenž rozkládá některá původně jednotná odvětví, probíhá převážně v oblasti výkonnostního a vrcholového sportu. Projevuje tendenci přeměňovat difference uvnitř odvětví na rozdíly mezi odvětvími. Z odvětví, jimiž se výzkum zabýval, je to dobře patrné u lyžování. Na jeho vrcholové úrovni se v odborném tisku mluví o sjezdovém sportu, v němž se prosadila specializace na sjezd a slalom, o běžeckém lyžování, v němž se osamostatňuje vytrvalostní běh, o skoku a závodě sdruženém. V zahraničí se navíc konají soutěže v několika disciplínách akrobatického lyžování. Masová úroveň lyžování nejen nerozlišuje specialisty uvnitř sjezdového sportu a uvnitř běhu, ale nezná ani soutěže ve skoku a v závodě sdruženém. Konečně v rekreačním lyžování vzrůstá počet těch, kteří jezdí na sjezdových lyžích i na běžkách a pro něž je lyžování jednotným, vnitřně nerozčleněným sportem. Pohybová rekreace naopak projevuje někdy tendenci vybrat si ze sportovního odvětví členěného do disciplín jen jednu, jež vyhovuje jejím potřebám. Atletika, na výkonnostní úrovni bohatě rozrůzněná na skupiny disciplín, disciplíny a specializace, existuje dnes na úrovni pohybové rekreace zpravidla v podobě kondičního běhu. Něco obdobného platí o rekreační cyklistice.

Obě základní roviny strukturace tělovýchovného systému jsou v trvalém pohybu. Jeho hlavní směr spočívá v obohacování horizontální struktury o nová odvětví a v jejich současném rozvíjení do vertikální škály úrovní. Z odvětví zahrnutých do ukončené etapy výzkumu je tento strukturotvorný pochod dobře patrný u windsurfingu. Před deseti lety, krátce po jeho proniknutí do západní Evropy, začalo ho u nás pěstovat několik nadšenců jako zpestření letních dnů u vody. Pro většinu těch, kteří se mu dnes věnují, zůstal druhem pohybové rekreace. Zároveň se však přeměnil v součást jachtařského sportu, pěstovanou nejdříve na výkonnostní a později na vrcholové úrovni i na úrovni organizované masové tělesné výchovy, stal se předmětem placených tělovýchovných služeb a na fakultě tělesné výchovy a sportu Karlovy univerzity byl zařazen do výuky. Tento pohyb nemusí ovšem vždy proběhnout na tak široké škále jako v uvedeném případě a také jeho východiskem nemusí být jen pohybová rekreace. Například kulturistika je svým původem formou tréninku vzpěračů, jež se z výkonnostní úrovně šířila jednak nahoru směrem k vrcholovému sportu, jednak dolů směrem ke kondiční kulturistice.

Vývoj obou struktur zná však i zpětný pohyb, tedy ústup nebo zánik jejich jednotlivých prvků. Mládež z horských oblastí pěstovala ještě po válce v poměrně širokém měřítku skok na lyžích na četných dřevěných můstcích. S vý-

stavbou velkých betonových můstků umožňujících značně prodloužit délku skoku se počet skokanů omezil a úrovněová struktura skoku na lyžích zjednodušila.

Nicméně ve vývoji vnitřního členění tělovýchovného systému zřetelně převažuje jeho rozvoj. Zmnožuje příležitosti k pěstování tělesné výchovy a vytváří stále pestřejší nabídku tělovýchovných činností pro skupiny diferencované věkově, sociálně i svým dosavadním tělovýchovným zaměřením. Tento mechanismus dobře objasnilo studium rozvoje windsurfingu. Mezi jeho průkopníky u nás náleželi sjezdaři hledající pro letní období sport, jenž by byl charakterem své činnosti i sepectím s přírodou protějškem lyžování, vodní lyžaři, kteří pro omezování vodního lyžování pátrali po náhradní činnosti, jež by jim byla blízká, a kanoisté končící se závodní aktivitou, kteří v poněkud méně náročném windsurfingu nacházeli možnost, jak v ní pokračovat.

Ukazuje se tedy, že rozvoj obou základních rovin strukturace tělovýchovných činností je koneckonců odpovědí na rostoucí požadavky společnosti hledající nové možnosti k provádění tělovýchovných aktivit. Tyto požadavky vytvářejí určitý tlak na institucionální uspořádání vnitřní struktury tělovýchovných činností a nutí řídicí orgány ČSTV, Svazarmu, společenských organizací i národních výborů zaujímat stanovisko k živelně se vyvíjejícím aktivitám, jež se dožadují uznání. Každé přijetí do oficiální struktury má ovšem nejen organizační, nýbrž i kádrové, materiálně technické a ekonomické důsledky a vyžaduje proto pečlivé zvážení všech okolností a odpovědné rozhodování. Průmyslově vyspělé země prožívají v posledních letech prudký rozvoj zájmu o aktivní tělesnou výchovu, a to zejména na úrovni jejich masových forem, a lze proto i do budoucna předpokládat, že tento zájem se u nás, podobně jako je tomu jinde, projeví vznikem nových tělovýchovných činností a rozvinutím jejich vertikálního členění.

Je v zájmu rozvoje socialistické tělesné kultury, aby nezbytný proces obnovy vnitřní struktury tělovýchovných činností probíhal bez nežádoucí hypertrofie kterékoli z jejich stránek a pokud možno harmonicky.

Literatura

- Bosák, E. a kol.: *Stručný přehled vývoje sportovních odvětví v Československu*. Praha, Olympia 1969.
- Dítě, L.: *Charakteristika a dějiny windsurfingu*. Materiál výzkumu. Praha 1983.
- Choutka, M. a kol.: *Společenské aspekty tělesné výchovy v socialismu*. Praha, FTVS 1971.
- Kožíšek, V. a kol.: *Tělesná kultura v ČSSR jako společenský systém*. Vstupní teoretická studie dílčího úkolu SPEV 901-504-01. Praha, vědeckometodické oddělení ÚV ČSTV 1982.
- Kožíšek, V. — Bosák, E. a kol.: *Systém odvětví tělesné kultury v ČSSR v první polovině osmdesátých let*. Praha, vědeckometodické oddělení ÚV ČSTV 1983.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F. — Čechák, V.: *Tělesná kultura — významná sféra společenské činnosti a její teoretická reflexe*. In: Sborník z celostátní vědecké konference „Tělesná kultura — společnost — osobnost“. Praha, vědeckometodické oddělení ÚV ČSTV 1982.
- Nekola, J. a kol.: *Struktura a funkce tělovýchovných aktivit*. Empiricko-teoretická studie I dílčího úkolu SPEV 901-504-05. Praha, vědeckometodické oddělení ÚV ČSTV 1984.
- Olivová, V.: *Lidé a hry*. Historická geneze sportu. Praha, Olympia 1979.
- Reitmayer, L.: *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR*. Praha, SNP 1978.
- Šprynar, Z.: *Systém tělesné kultury rozvinuté socialistické společnosti*. In: Sborník k 25. výročí založení FTVS Univerzity Karlovy. Praha, UK 1981.
- Teplý, Z. — Adamec, Č.: *Hnutí Pohybem ke zdraví a jeho odraz v masovém rozvoji tělesné výchovy*. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1980.
- Zpráva o činnosti České organizace ČSTV za období 1978—1983. Praha, Olympia 1983.

Moderní vrcholový sport se dnes stal relativně svébytnou oblastí sportovních činností, s vlastním systémem výběru sportovců a specifickým institucionálně organizačním a ekonomickým zajištěním. Z mnoha funkcí sportovních činností [Ponomarjov 1979], [Choutka 1978] zabezpečuje vrcholový sport především funkci státní, popřípadě klubové, podnikové (1) či obecněji regionální reprezentace a funkci náplně volného času početné skupiny sportovních diváků a fanoušků. Jeho úroveň se stala „svého druhu měřítkem celkové vyspělosti státu a národa a stále narůstá i jeho úloha jako účinného prostředku vzájemného poznávání národů, jejich sbližování a spolupráce“ [Štrougal 1979 : 40]. Vrcholový sport se stal důležitou složkou „služeb volného času“, které zajišťují zábavu, rozptýlení a relaxaci nejširším vrstvám pracujících a plní v tomto smyslu též důležité ekonomické funkce ať již tím, že přímo produkují jako institucionalizovaný subsystém určité statky, které se mohou stát předmětem spotřeby (sportovní předměty, služby cestovního ruchu, sportovní výkony jako podívaná v nejrůznějších formách) nebo tím, že orientují spotřebitele na určitý typ spotřeby a určitý typ spotřebního zboží.

Zároveň ovšem vrcholový sport plní i důležité funkce uvnitř vlastního subsystému tělesné výchovy. Přestože vazby mezi rekreačním a výkonnostním sportem na straně jedné a vrcholovým sportem na straně druhé jsou stále zprostředkovanější, předpokládá se, že „tvůrčí inovační úsilí soustředěné ve vrcholovém sportu a špičková úroveň sportovců i trenérů vytváří kulturní vzory pro ostatní výkonnostní úroveň sportu, že vrcholový sport je přitažlivý pro diváky a že úspěchy a neúspěchy na mezinárodním poli vytvářejí podněty nebo zábrany pro rozvoj nižších úrovní výkonnosti“ [Bárta a kol. 1980 : 55]. Vrcholový sport přitom představuje obrovskou laboratoř, v níž se proěřují možnosti zvyšování fyzické i duševní výkonnosti, což může být aplikováno i mimo vlastní oblast sportu.

Vrcholový sport — jak již bylo řečeno — se dnes rozvinul ve specifický druh sportovní činnosti, a proto nepřekvapuje, „že zde vyvstává řada výrazných odlišností od rekreační tělovýchovy a výkonnostního sportu. Nejde zde jen o to, že vrcholový sport je spojen s nesrovnatelně vyššími objemy tréninkového zatížení — na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se tréninková zátěž ve světovém měřítku pohybovala kolem 1000—1400 hodin ročně, tedy kolem 80—120 hodin měsíčně — ale především o to, že vtahuje jednotlivce do poněkud odlišných společenských vazeb a struktur a podstatně pozměňuje způsob jeho společenského uplatnění ať již v rovině profese nebo rodinného a partnerského života.

(1) Podniky a velké závody v Československu nejsou obvykle vlastníky ani sponzory sportovních klubů, ale v některých sportech jich tradičně využívají k propagaci a podporují je různým způsobem. Například fotbalový klub Slavia IPS propaguje jeden z významných pražských stavebních podniků. Sparta pak má obdobné tradiční vazby k ČKD Sokolovo. V dostihovém sportu jsou tyto vazby ještě užší, neboť jednotlivé chovatelské stanice přímo využívají výsledků svých koní a jezdců (amatérů i jezdců z povolání) k propagaci vlastní ekonomické činnosti a prosazování svých koní na vnitřním i mezinárodním trhu.

Současný sport provozovaný na vrcholové úrovni totiž v zásadě nelze realizovat bez podstatných úprav životního režimu, modifikace vzdělanostních i profesionálních drah uplatnění, podstatných změn v rodinném a partnerském životě, bez vytvoření svého druhu „umělého“ sociálního prostředí, které je dnes podstatnou podmínkou pro to, aby byl jedinec schopen podávat maximální výkon. Přitom nejde ani tak o problémy spojené s materiálně technickým zajištěním sportovní činnosti a sportovce samého nebo o dostatečnou kvalitu stravy (to bylo významným problémem ještě v padesátých či šedesátých letech), ale o daleko složitější vazby. „Špičkovým sportovcem může být jen ten, kdo umí a má možnost efektivně odpočívat“ — lakonicky konstatuje náš přední psycholog sportu V. Hošek [Vaněk a kol. 1984 : 128] a na konkrétních příkladech ukazuje, jak je tento problém složitý a jak jej nelze redukovat jen na pravidla elementární tělesné i duševní hygieny. Relaxace před a po sportovním výkonu se dnes stala společenským, psychologickým, zdravotnickým, organizačním i farmakologickým problémem a její zajištění vyžaduje dnes i náročné zařízení.

Doba sportovních amatérů i profesionálů, kteří v zásadě při respektování všech ostatních životních zvyklostí dané společnosti byli schopni podávat na svou dobu maximální a špičkové výkony je nenávratně pryč. Limitních výkonů je dnes dosaženo většinou za cenu, že sportovec je obklopen štábem profesionálně vzdělaných spolupracovníků, kteří (v ideálním případě) systematicky a s využitím vědeckých postupů projektují jeho výkon a mohou jej načasovat vzhledem k rozhodujícím sportovním podnikům dané sezóny, nebo dokonce delšího časového intervalu (příprava na olympiádu, mistrovství světa apod.).

V období maximální sportovní výkonnosti prožije sportovec značnou část svého života v různých sportovních institucích, na závodech, ve střediscích vrcholového sportu, v prostředí kolektivu sportovců, jejichž životní styl, rozvrh dne a často i životní hodnoty mají svá výrazná specifika. Tento trend má prohlubující se tendenci, přičemž do vědomí sportovních odborníků se stále více „vtírá“ myšlenka permanentního soustředění vybraných závodníků v tréninkových táborech, a to přesto, že již současná praxe dlouhodobých soustředění je zdrojem závažných sociálně psychologických problémů. (2)

Avšak nejen to. Jako výkonný vrcholový sportovec je jednotlivec též předmětem publicity a jako takový nese na sobě břímě *reprezentanta životních vzorů, norem i hodnot*. Jeho život je v jistém smyslu pod výrazně vyšší sociální kontrolou než u ostatních členů dané společnosti, což v určité míře vede ke *ztrátě soukromí, životní intimity*. Jeho život patří svým způsobem celé společnosti a jako s takovým je s ním často i nakládáno. V kapitalistických společnostech, kde rozhodující sociální vazbou sportu je jeho komercializace a propagandistické využití v masové kultuře, se sportovní výkon i sportovec sám stává zbožím, které musí být adekvátně prodáno a komerčně využito, a to (někdy) i za cenu destrukce způsobu života i osobnosti sportovců. (3)

(2) Hošek—Vaněk a kol. [1984 : 130] udávají, že adaptační problémy nastávají již po 14denním soustředění a projevují se podrážděností, steskem po rodině a známých, poklesem zájmu o trénink apod. Tyto problémy nelze redukovat ani vhodnou kompozicí sportovního týmu, neboť v některých sportech (např. ve sportovní střelbě, veslaření, ale i jiných) je dokonce rivalita a nesnášenlivost určitým stimulem k výkonu a organizace tréninkového procesu to nemůže nebrat v úvahu [Lenk 1966; Slepíčka 1984].

(3) Americký sociolog Weiss [1969] říká o situaci v profesionálním sportu: „Profesionální sportovec musí přinášet divákům radost a svému zaměstnavateli zisk...

V socialistické společnosti toto nebezpečí nehrozí, avšak i zde je *životní úspěch sportovce dosti výrazně spoluurčen jeho schopností podat maximální sportovní výkon v pravý okamžik a uspokojit tak různorodé potřeby společnosti*, potřebou státní (podnikové, klubové nebo lokální) reprezentace počínaje a konče saturací relaxačních a katarzních potřeb řadového publika.

Svého druhu umělé sociální prostředí, v němž se vrcholový sportovec pohybuje, je samo o sobě *důležitým činitelem stimulace špičkového výkonu, a to nikoli jen jednoznačně pozitivním*. Vytvoření tohoto umělého sociálního prostředí je zdrojem řady problémů. V systému životních hodnot obyvательства není obvykle sportu ani sportovním výkonům připisována nijak velká důležitost, neboť na prvních místech stojí především hodnoty spjaté s úspěšností v rodinném a pracovním životě, hodnota stabilizované práce a životní úrovně a pochopitelně hodnota zdraví a životní spokojenosti, což jsou vesměs hodnoty, jejichž dosažení (a to i pokud jde o hodnotu zdraví) intenzivní orientace na sport a sportovní výkony do určité míry komplikuje. Vyvážení (alespoň částečné nebo krátkodobé) z pracovního procesu, podstatná modifikace obvyklého průběhu vzdělávání, odkládání mateřství a často i sňatku na dobu po skončení optimální sportovní výkonnosti, životní rytmus omezující navázání obvyklých společenských kontaktů či věnování se kulturnímu životu apod., to vše jsou nutné důsledky a koreláty intenzivní koncentrace na špičkové sportovní výkony, které se však současně dostávají často do kontraverze nejen s internalizovanými životními hodnotami samotných sportovců, ale i jejich rodin, životních partnerů a spolupracovníků.

Změna způsobu života vyvolaná koncentrací na špičkový sportovní výkon tedy do určité míry vytváří řadu problémových, popřípadě přímo konfliktních situací, které jsou jen částečně kompenzovány jak vlastním výkonem sportu, tak řadou společenských a ekonomických výhod, s nimiž je realizace špičkových výkonů spojena. Současně sám život ve sportovních kolektivech, prosycený rivalitou a probíhající často i ve velmi malých kolektivech, z nichž místy není ani „úniku“ ani možnosti „stáhnout se do soukromí“, je sám o sobě zdrojem problémů, které někdy vyvolávají i negativní jevy, nepříznivě ovlivňující výkonnost a sportovní morálku. Snaha o vytvoření dokonalého „uzavřeného a izolovaného systému“ (v němž není vlastně nic jiného na práci než sport a věci kolem něj), se tak v řadě případů obrací ve svůj protiklad; není stimulem ke zvýšení sportovní výkonnosti, ale stává se zdrojem frustrace, která vede ke snížení sportovního výkonu a je často i důvodem zanechání sportovní činnosti.

Specifika způsobu života špičkových (výkonnostních a zejména vrcholových) sportovců jsou ostatně nepochybně potvrzena i skutečností, že jde o styl života, který tvoří v životě jednotlivce a jeho rodiny jen relativně krátkou epizodu. Epizodu však o to závažnější, že je situována do období života, do něhož se koncentrují základní etapy životního cyklu dané školní docházkou, ukončením procesu bezprostředního vzdělávání, založením rodiny a profesionální kariéry, tedy do období, v němž se rozhoduje o kvalitě i společenském postavení osobnosti. Vrcholový sportovec si prakticky neustále uvědomuje, že zhruba ve třiceti letech nastane okamžik, kdy bude nucen pozvolna uvolnit místo mladším a hledat nové formy společenského uplatnění. Pokud si v průběhu své sportovní kariéry vytvořil dostatečné zázemí pro svůj další profesionální o osobnostní růst, není situace nikterak tragická. Pokud však

Profesionál je dělník, zaměstnanec...byly do něj investovány peníze...a jeho základní role spočívá v tom, aby tyto peníze splatil“ citováno podle [Lever 1972 : 159].

tyto základy vytvořeny nebyly, je ukončení sportovní kariéry spojeno s řadou komplikací v životním způsobu bývalého aktivního sportovce i s řadou dopadů v oblasti životní úrovně jeho rodiny. Ukončení dráhy vrcholového (a v menší míře i výkonnostního) sportovce je však doprovázeno nejenom nezbytnými konsekvencemi v životním rytmu i životosprávě (což samo o sobě je často obtížné), ale i složitými problémy v oblasti životního zaměření a uplatnění.

Složitost fungování současného vrcholového a do určité míry i výkonnostního sportu je tak dána nejen tím, že dočasně podřizuje způsob života sportovce principu individuální sportovní výkonnosti, ale i tím, že ovlivňuje život dalších členů jeho rodiny (ať již jeho vlastní nebo rodiny jeho rodičů), popřípadě jeho blízkých a to dlouhodobě, prakticky po celou dobu jejich života. Sladění různorodých požadavků vyplývajících na jedné straně z realizace sportu na špičkové úrovni, na druhé straně pak z běžných profesionálních, společenských i rodinných rolí je (jak ukazuje praxe) záležitostí nesmírně obtížnou, která má různé podoby v různých etapách života sportovce a je bohužel sociologicky zatím jen velmi málo zmapována.

Rané fáze sportovní kariéry a problémy způsobu života

V zásadě můžeme rozlišit několik etap v životě vrcholového, popřípadě i výkonnostně orientovaného sportovce, které se výrazně liší právě průnikem sportu a běžného občanského života.

Je to především období *začátků sportovní dráhy*, které zahrnuje selekci a vytipování skutečně hodnotných sportovních talentů. V některých sportech (např. ve sportovní či moderní gymnastice či plavání) začíná výběr talentů prakticky již v předškolním období a ve většině sportů je tento proces zpravidla ukončen během povinné školní docházky. Interference školních povinností a nároků sportovního procesu má různé podoby mimo jiné též proto, že jen část adeptů vrcholového a výkonnostního sportu začíná svoji sportovní kariéru ve speciálních sportovních třídách či školách. V současné době působí například v České socialistické republice jen 9 sportovních škol, na nichž studuje asi 1000 žáků, ve sportovních třídách (celkem 692) pak získává základní vzdělání zhruba dalších 5000 žáků [Čechák 1984]. Počet adeptů vrcholového a výkonnostního sportu je však nesrovnatelně vyšší, což znamená, že převážná většina žáků (z nichž část je v závěrečných fázích této etapy již pověřována reprezentačními úkoly alespoň na úrovni školy či sportovního oddílu) musí spojovat požadavky normálně fungujícího školního vyučování s náročnými požadavky sportovního procesu.

V podstatě již od 4. ročníku povinné školní docházky lze u vybrané části žactva, zejména té, která je zařazena do sportovních tříd a škol, předpokládat relativně prudký nárůst intenzivních tělovýchovných a sportovních činností, přičemž i do budoucna je třeba předpokládat, že intenzita tréninku se bude zvyšovat.

V některých sportech (plavání, gymnastika, krasobruslení) jsou tréninkové dávky již v dětství velmi vysoké. Podle Kantelona [1980] děti ve věku 8—14 let trénují ve sportovní gymnastice 6 hodin denně, plavci ve věku 6—12 let 3—5 hodin denně a v krasobruslení se dokonce věnují tréninku 8—10 hodin denně. Rozsah tréninku v plavání vzrostl za pouhých 8 let zhruba o 30 % [Čechák 1984] a lze předpokládat, že dnešní žák sportovní třídy bude ve svých 18 letech vystaven (pokud se bude věnovat vrcholovému sportu) přibližně o 15—25 % větší tréninkové zátěži než tomu je u vrcholových sportovců dnes. Vyrůstá nejen fyzická náročnost tréninků, ale i intenzita psychické koncen-

trance na dosažení výkonu. Složitost vzájemného propojení jednotlivých složek tréninku, která se rovněž neustále zvyšuje, klade stále vyšší požadavky na rozvoj rozumové a volní stránky osobnosti sportovce, což je v období školní docházky o to složitější, že intelektuální, citový a osobnostní vývoj dítěte není ještě ukončen. Gabal a Rak [1981] proto právem připomínají rozporuplnost situace, v níž se často mladí adepti sportu nacházejí. Na jedné straně je s nimi objektivně třeba často pracovat jako s dětmi, respektovat zvláštnosti jejich biologického, intelektuálního a citového vývoje, na druhé straně jim sport v řadě případů již v tomto období zprostředkovává status společenských „hvězd“, popularitu i zájem širokých vrstev společnosti, tedy nutí je vstupovat do rolí, které ještě v této době adekvátně zvládnout nemohou. Sociální a psychologické důsledky této rozporuplné situace mladých adeptů vrcholového sportu nejsou zatím dostatečně známy, je však jisté, že nemohou být jen pozitivní. A i to je důvod, proč zejména v případech rychlého sportovního vzrávání je třeba zintenzívnit ideově výchovnou činnost a dbát o harmonický rozvoj schopností i osobnosti dítěte.

Specifické problémy představuje i přechod do sportovní školy, který je spojen s řadou změn v organizaci výchovně vzdělávacího procesu. Úkolem pracovníků těchto škol je pak mimo jiné nalézat v každém individuálním případě nejefektivnější cesty, jak se vyrovnat s touto nově vzniklou situací. Na tom, jak rychlá a „bezproblémová“ bude adaptace v novém prostředí, podstatně závisí rovnoměrnost rozvoje osobnosti i plnění úkolů sportovní přípravy. Posuzujeme-li totiž funkci a poslání sportovních škol v širším kontextu rozvoje vrcholového sportu (s přihlédnutím k perspektivám jeho vývoje), pak v rozmezí 8—10 let (tzn. v letech 1989—1991) by přibližně 50 % výkonů na úrovni mistrovské třídy mělo být dosaženo právě absolventy těchto škol.

Závažnost důsledného propracování komplexní přípravy adeptů vrcholového sportu (sportovní, všeobecně vzdělávací a politicko-kulturní) ve sportovních školách je zdůrazněno i tím, že jde převážně o školy internátní (které v plné míře přebírají úlohu bezprostředního organizátora veškerého času žáků a studentů), a školy střední (což znamená, že žáci a studenti v nich stráví přibližně 5 až maximálně 7 let). V průběhu studia na sportovní škole projde žák všemi kategoriemi od mladšího žactva až po starší dorost a v některých sportech (např. v plavání či gymnastice) se v tomto období zúčastní vrcholových soutěží dospělých včetně olympijských her (4). Sportovní škola se tak stává základním a dominantním činitelem v utváření osobnosti mladého člověka-sportovce a jeho výbavy pro život, přičemž v současnosti nemůžeme být ještě zcela spokojeni s kádrovým ani kvalifikačním vybavením sportovních tříd a škol [Čechák 1984]. Určitým problémem je i společenské uplatnění žáků, kteří školu neukončí, neboť uvedené školy neposkytují jiné specializované vzdělání než sportovní.

Avšak i přes tento zvýšený význam školy v procesu socializace mladého sportovce nelze zapomenout na to, že efektivitu výchovného procesu i sportovní přípravy do značné míry podmiňuje aktivní součinnost mimoškolního a mimosportovního prostředí, zejména pak rodiny, PO SSM a SSM. Ostatně

(4) Dostupné statistiky svědčí o tom, že věk olympijských vítězů se stále snižuje, a to zejména v plavání a gymnastice. V těchto sportech se také úměrně tomu snižuje věková hranice, kdy vrcholoví sportovci zanechávají sportovní činnosti. Osmnáctiletá či dvacetiletá gymnastka je dnes spíše v závěru své sportovní kariéry, což má své výhody i nevýhody, a to jak sociální, tak psychologické. V jiných sportech (horolezectví, kopaná apod.) se však sportovní vrcholu dosahuje později a někteří sportovci podávají vysoké výkony ještě ve čtyřiceti i více letech.

převážná část sportovců pochází z rodin, v nichž alespoň jeden z rodičů se intenzivněji zabýval sportem a rodina spolu s „partou“ vrstevníků významně působí na motivaci dětí a mládeže věnovat se sportu. Intenzivní sportovní využití dítěte klade zvýšené nároky nejen na školu, eventuálně sportovní oddíl, ale i na rodinu dítěte, která často přejímá i řadu povinností sportovního oddílu v oblasti materiálně technického zajištění sportovní činnosti, sportovního výcviku i společenského zajištění vlastní sportovní činnosti. (5)

Náklady na sportovní činnost dítěte představují obvykle dosti citelnou položku rodinného rozpočtu a i nároky na čas alespoň jednoho z rodičů jsou většinou značné. Zejména v populárních sportech (sjezdové lyžování, tenis, krasobruslení apod.) vede často cesta k umístění dítěte do dobrého oddílu a k dobrému trenérovi přes výkon funkcí v tělovýchovné jednotě apod. Sportovní činnost dítěte se obvykle nutně musí stát „společným hobby“ celé rodiny, přičemž ovšem motivace k této spolupráci a zájmu o sport je často mimosportovní a rodiče od sportu očekávají úspěšný start dítěte do života, dobrou životní úroveň, konexe a zajímavou životní náplň.

Vysoká účast rodičů při zajišťování sportovní aktivity ovšem nemá přirozeně jen příznivé stránky. Nejenže často tvoří součást pečlivě rozvíjeného „kultu dítěte“ v rodině, ale v některých případech nese s sebou i prvky nekritického obdivu, umocňované snahou o prosazení dítěte ve sportovním oddíle prostředky, které někdy nemají daleko k bezprostřední korupci. Konflikty trenérů, sportovních učitelů i funkcionářů sportovních oddílů s nekritickými nebo hyperkritickými rodiči tvoří stabilní součást atmosféry, v níž probíhá sportovní výchovný proces a je zřejmě velmi obtížné je zcela vyloučit ze sportovního dění. Bez spolupráce s rodiči, bez jejich motivace na sportovním rozvoji dítěte totiž není možné vůbec realizovat náročný proces sportovní přípravy. Je však jisté, že výchovná činnost v oddílech, sportovních školách či třídách musí velmi často napravovat to, co se v rodině zanedbalo, nebo naopak to, co rodiče v dobré snaze vytvořit dítěti optimální podmínky pro sport i životní uplatnění, přímo pokazili. Výchova k primadonství, ke snaze vyniknout na úkor kolektivu nebo „vézt se“, snaha bezprostředně sociálně ekonomicky zhodnotit dosažený stav své sportovní výkonnosti, má často kořeny právě v životních hodnotách rodiny, popřípadě je přímo rozvíjena způsoby, jimiž rodiče protěžují dítě ve sportu i v životě.

Druhým obdobím, zajímavým z hlediska sociologie sportu, je období *vyzrávání sportovní výkonnosti*. V tomto období na jedné straně definitivně krystalizuje a internalizuje se určitá podoba způsobu života definovaného intenzivní interakcí se sportem a sportovním prostředím, s jeho specifickými hodnotami a vzory společenského uplatnění, na druhé straně pak v této souvislosti dochází k řadě nových problémů, které je třeba dořešit. Specifickým problémem tohoto období je především proces selekce adeptů vrcholového a výkonnostního sportu z hlediska potenciální výkonnosti. Nároky, které soudobý vrcholový i výkonnostní sport na člověka klade, jsou opravdu značné, a proto nepřekvapí, že i procento těch, kteří z různých důvodů odpadnou, je poměrně vysoké. Například podle údajů shromážděných Bártou [1980], ve volejbale (který ani zdaleka nepatří k nejnáročnějším sportům a rekrutace

(5) Platí to zejména o technicky náročných sportech, jakými jsou například jachting, sjezdové lyžování, jezdecký sport, motorismus apod. Jen elementární vybavení pro vrcholové sjezdové lyžování představuje jednorázový náklad 6000—7000 Kčs, nehledě na další náklady na cestovné, ubytování v hotelích a stravování v podnicích vyšších cenových skupin, což je vzhledem k současné situaci ve vybavení horských středisek téměř nezbytné.

hráčů z oddílů vrcholové výkonnosti probíhá ve významnějším rozsahu i mimo rámec přípravy kádrů vrcholového sportu) zhruba jen jeden ze čtyřiceti adeptů má skutečné předpoklady vyvrát ve skutečně dobrého volejbalistu. Zbývající část nutně postupem doby „zmizí v propadlšti“ a svůj sportovní talent rozvíjí v soutěžích nižších stupňů nebo v rekreační tělovýchově.

Nejsou to však jen problémy spojené s vysokou náročností sportovního tréninku a jeho konfrontací s fyzickými a duševními (volními) kvalitami adepta vrcholového sportu. Svůj význam má i skutečnost, že soudobý vrcholový sport i příprava na něj klade, jak již bylo řečeno, značné nároky na celý životní způsob sportovce a do určité míry představuje i jistou bariéru plného uplatnění sportovce jako člověka v práci, volném čase i soukromém životě. Pokud jde o problémy spojené s přechodem do sportovních tříd i škol, hraje proto značnou roli i jejich prestiž, pokud jde o kvalitu poskytovaného vzdělání. Tato prestiž zatím není v populaci příliš vysoká. Zkušenosti ukazují, že většina rodičů se snaží doplnit zavedený systém přípravy ještě vedlejšími formami mimoškolního vzdělávání, především jazyků, hudby apod. Většina dětí, které ve 4. a 5. ročnících sportovních tříd navštěvují kurzy a hodiny cizích jazyků, popřípadě vyvíjejí další zájmovou činnost, tak činí na základě přání rodičů, kteří vesměs zastávají názor, že „navštěvovat hodiny hudby nebo cizích jazyků mimo školní výchovu je určitým symbolem společenského postavení, péče o výchovu a zároveň určitou „pojistkou“ profesionálního rozvoje v případě, že by se dítě jako sportovec neprosadilo“ [Čechák 1984 : 25]. Ostatně jen 17—23 % zájemců o sport uvažuje o kariéře vrcholového sportovce. Podstatně větší zájem vzbuzují role trenéra, cvičitele či učitele tělesné výchovy [Lapáčková 1976].

Rozpor mezi požadavky sportovního procesu a nároky na rozvoj celého způsobu života se promítá i do vědomí vlastních účastníků tělovýchovného procesu. Z některých namátkových sond mezi žáky sportovních tříd v Praze vyplynulo, že určitá část dosti těžce nese omezení, která z tréninkového procesu pro způsob života vyplývají. Nařikají na nedostatek volného času, jeho rozdrobenost na drobné časové úseky, únavu podvazující možnost jeho aktivního využívání. Mají omezené možnosti navštěvovat kulturní programy, diskotéky, přečíst si knihu, navazovat normální přátelské a eroticky podbarvené kontakty. Část adeptů vrcholového sportu zřejmě dosti těžce nese i omezení týkající se kouření, požívání alkoholu apod., neboť tyto činnosti jsou v naší kultuře dosud poměrně pevně integrovány do celkových vzorů sociální interakce a představují často i ohnisko, kolem něhož krystalizují pevnější sociální skupiny volnočasového charakteru. Problémy tohoto typu jsou ostatně exponovány i vyvrážděnými sportovci a představují místy i jedno z výrazných napětí mezi trenéry, funkcionáři a výkonnými sportovci.

Celospolečenské souvislosti těchto problémů jsou často hlubší a přesahují problém prosté adaptace jednotlivce na stále se zvyšující sportovní zátěž a nezbytné konsekvence této situace v oblasti způsobu života. Je to do značné míry podmíněno i celkovou hodnotovou strukturou společnosti, jejím vztahem k výkonu a jeho hodnotě. V socialistické společnosti (přestože neakceptuje hodnotu „výkonu za jakoukoli cenu“ ani nehypertrofizuje význam hodnoty výkonu ve společnosti, tak jak to činí západní buržoazní sociologové) hraje též princip výkonu a soutěžení významnou roli [Choutka 1978]. Pokud jde o oblast vrcholového sportu, je jeho význam (jako výsledku i jako hodnoty) v podstatě mimodiskusní [Wohl 1970] (6) ovšem s tím, že — na rozdíl od

(6) Na druhé straně se právě od vrcholového sportu očekává, že bude dokladem, že jen úsilovná práce vede k dobrým a vynikajícím výsledkům a úspěchu. Před-

kapitalismu — není důvodem ani ospravedlněním sociálních privilegií a s nimi spjatých sociálních nerovností.

Praxe však ukazuje, že princip výkonu například v oblasti práce není vždy ve všech pracovních kolektivech plně přijímán a často je preferována hodnota klidné, nevzrušivé, obsahově zajímavé a samostatné práce, nekladoucí větší nároky na mimopracovní dobu a umožňující celkem nerušeně věnovat se zálibám i rodině [Linhart a kol. 1983]. Výkonnostní ani vrcholový sportovec se z této atmosféry pochopitelně nemůže zcela vymknout, podobně jako jeho trenér i další spolupracovníci, což implikuje dalekosáhlé hodnotové konflikty mezi nezbytnou akceptací kritéria výkonu ve sportovní činnosti a strukturou běžného vědomí.

Je ostatně těžké předpokládat, že jestliže společnost nikoli bezproblémově prosazuje princip výkonnosti, efektivity a vysoké náročnosti v oblasti práce, že je snadno dokáže prosadit ve sportu, byť výkonnostní, a především vrcholoví sportovci jsou pro přijetí této hodnoty obvykle dobře osobnostně predisponováni a jejich aspirační úroveň v naprosté většině případů poněkud „převyšuje úroveň posledního výkonu a často dokonce předbíhá i dosaženou výkonnost“ [Psychologie 1971 : 90]. Na všech úrovních vrcholového a především výkonnostního sportu proto vzniká zákonitě problém souladu mezi atmosférou prostředí, v němž se sportovec běžně pohybuje (pracoviště, rodina), a nároky sportovního procesu, což je pochopitelně nejdramatičtěji prožíváno právě v období dospívání, v období, kdy je třeba volit mezi požadavky běžného života a náročnou sportovní přípravou a přípravou.

Řada konfliktů, které se v tomto období vyžívání výkonného sportovce exponují, nutně vyúsťuje v sérii rozhodování, jejichž výsledkem obvykle je:

- Resignace na špičkové sportovní výkony a podřízení sportovního života nárokům běžného, každodenního života, a to především těm, které vyplývají z přípravy na profesi apod., eventuálně mateřství a rodičovství.
- Podřízení vlastního života nárokům sportu, a to i za cenu výrazného omezení profesních aspirací, nároků na dosažení špičkového vzdělání apod. i osobního života. Průvodními rysy tohoto rozhodnutí jsou například přechod z řádného na dálkové studium, přechod na méně časově i obsahově náročné pracovní místo apod.
- Pokus sladit za pomoci oddílů i vlastní rodiny špičkové sportovní výkony s běžnými povinnostmi studia, profese a rodinného života, což vede velmi často k celkové změně způsobu života rodiny sportovce. V extrémních případech se rodina stěhuje do místa sportovního oddílu, rodiče mění zaměstnání, adept vrcholového sportu se uchází o studium na střední či vysoké škole, o níž více méně nejeví zájem, ale která mu poskytuje možnost skloubení sportovní a studijní činnosti apod.
- Vyvázání se z běžných činností a povinností tím, že sport se stává činností prvořadou, za níž bere stát v zásadě záruky a do určité míry též odpovědnost. Socialistická společnost poskytuje pak nadaným jednotlivcům (ostatně v plném souladu s olympijskou definicí amatérismu) „celkem mimořádné podmínky, podobně jako je tomu v umění, vědě a v jiných důležitých sférách společenské činnosti“. [Choutka 1978 : 156]. V takových případech probíhá sportovní činnost ve střediscích vrcholového sportu,

pokládá se zároveň, že se tento příklad bude postupně ve společenském vědomí generalizovat a promítne se pozitivně i do jiných sfér lidského jednání, včetně práce. Obecné otázky soutěžení a úlohy výkonu v životě společnosti byly řešeny již v díle V. I. Lenina věnovaném socialistickému soutěžení.

příčemž otázky sladění sportovních a mimosportovních zájmů a povinností jsou většinou odsouvány až do období po dosažení optima sportovní výkonnosti.

Sociální problémy vrcholné fáze sportovní činnosti

Třetím obdobím je období vrcholné sportovní výkonnosti, v němž obvykle potřeby sportovní činnosti přehlášují ostatní společenské povinnosti. Z hlediska sociologie sportu je to zároveň období, v němž sportovec nejintenzivněji vytváří vzory sportovní i životní úspěšnosti, stává se objektem zájmu širokých mas i sportovních oddílů a ve svém životě plně reprodukuje základní určení sportem determinovaného způsobu života. V extrémních případech se jeho životní styl vymyká běžným životním stereotypům platným v dané společnosti a jeho život má zcela nové a často v předcházejících obdobích života netušené dimenze.

Platí to například o některých našich špičkových tenistech, jejichž život je poznamenán neustálým přejížděním z místa na místo podle itineráře daného velkými světovými turnaji nebo sportovními podniky. Ale i běžný prvoligový fotbalista nese čas od času velmi těžce stálé cestování, život v hotelích, motelech a soustředěních, zbavující jejich život zakotvenosti v běžných interpersonálních strukturách.

Sportovec se musí vyrovnat i s často naivními představami veřejnosti, která obvykle u vrcholových sportovců předpokládá podstatně redukované spektrum životních hodnot a zájmů, což je o to bolestnější, že převážná část sportovců si i v období své vrcholné výkonnosti nejen uchovává široký diapazon životních aspirací, ale často je i (cestováním, stykem se zajímavými lidmi, systematickou kulturněvýchovnou činností v oddílech) rozšiřuje. Většina sportovců si rovněž uvědomuje, že jim sport nejen něco dává, ale také bere, a že některé zájmy a potřeby (zejména ty, které jsou vázány na mládež) se později, po ukončení sportovní činnosti již nepodaří realizovat.

V kapitalistických společnostech se řada špičkových sportovců stává protagonisty masové kultury, což je často podtrhováno i tím, že vynikající sportovci vystupují pod převzatými přezdívkami, plně korespondujícími s literárními pseudonymy (např. brazilští fotbaloví reprezentanti nebo úspěšní boxeři). Úspěšně dovršená kariéra vrcholového (a často i výkonnostního sportovce) zakládá alespoň krátkodobě zcela svěbytné společenské postavení a v kapitalistických a rozvojových společnostech se stává někdy přímo symbolem společenského vzestupu a v řadě případů i skutečným mobilním „kanálem“, umožňujícím zvýšení společenské prestiže, životní úrovně a přístup do „nejlepších vrstev“.

V klasické studii o amerických profesionálních boxerech počátku dvacátého století ukázali Weinberg a Arond [1956], jak se špičkoví boxeři rekrutovali postupně z těch nejpauperizovanějších vrstev přistěhovalců v americké společnosti: Iry vystřídal Židé, potom Italové a naposledy černoši. Kolem roku 1948 například více než polovinu boxerů tvořili černoši, poměrně málo se však mezi nimi vyskytovali Skandinávci, Japonci a Číňané, tedy ty skupiny obyvatel, které měly v té době poměrně vysokou životní úroveň a byly dobře integrovány ve společnosti. Obdobně v brazilské společnosti [Lever 1972] je kariéra špičkového profesionálního fotbalisty snem chudých dětí z brlohů na okraji velkých měst. Podobných příkladů bychom mohli uvádět více.

V socialistické společnosti je pochopitelně situace podstatně jiná. Většina vrcholových sportovců má své zaměstnání (které do značné míry i v plném

rozsahu vykonává) (7) nebo studuje: u výkonnostních sportovců je to přímo pravidlem. Sociální postavení sportovce se neodvozuje v celoživotním rozměru od jeho úspěšnosti jakožto sportovce, ale organicky vyplývá z komplexu jeho společenských rolí, mezi nimiž má jeho postavení vrcholového sportovce své místo. Jinými slovy, jestliže se v kapitalistické společnosti vrcholový sport může stát profesí (a celá rozsáhlá mašinerie buržoazního „průmyslu volného času“ k tomu koneckonců směřuje), v socialistické společnosti to v zásadě možné není a vrcholový sportovec je *permanентně konfrontován s nezbytností paralelně rozvíjet své schopnosti a životní postavení v práci i veřejném a politickém životě*.

Na druhé straně již sám výkon sportovní činnosti vrcholového sportovce má některé sociální a osobnostní důsledky, podobné jako v pracovním procesu. Sportovní činnost — byť není profesí — je nicméně společenskou prací, která podléhá dělbě práce i specializaci. A lze dokonce říci, že sportovní činnost je v tomto slova smyslu klasickým produktem velmi rozvinuté dělby a specializace činnosti, dovršené do podob, které přímo korespondují s extrémě dosahovanými v manufakturní výrobě. Profesiografické zkoumání jednotlivých sportovních disciplín [Psychologie 1971]; [Nekola a kol. 1984] ukázalo značnou diferencovanost somatických a psychosomatických předpokladů, nároků i důsledků. Naznačilo, že úspěšnost v určité sportovní disciplíně nejen předpokládá určitou strukturu schopností, ale též je utváří a stimuluje.

Různorodost sportovní náplně a jejich psychologické, sociální i kulturní či somatické důsledky a předpoklady v různých oblastech života jsou problémem, jemuž je třeba věnovat systematickou pozornost. Nicméně již dnes je jasné, že řada sportů vede bezprostředně k *jednostrannému rozvoji nejen fyzických, ale i duševních schopností účastníka sportovního procesu* a je třeba tuto jednostrannost dalekosáhle (mimo jiné rozvojem doplňkové sportovní či zájmové činnosti) kompenzovat. Coubertinův ideál fyzicky zdatného, osobnostně vyzrálého a esteticky a kulturně vytríbeného sportovce (odvozený z řeckého pojetí kalokagathie a u nás obsažený například v Tyršově pojetí tělovýchovných činností) je obtížné naplnit, nicméně od něj nelze ani na základě ryze pragmatických úvah úplně abstrahovat. Přinejmenším proto, že vrcholový a do určité míry i výkonnostní sport tvoří součást a náplň sportovní podívané, vstupuje mnoha svými aspekty do oblasti kulturního života a symbióza sportu a kultury (a to nejenom na úrovni sportovního prostředí, ale i osobnosti jednotlivce) tvoří součást celkového sociálního vyznění sportu jako sociální instituce.

Ze sociologického hlediska vzniká samozřejmě *zajímavý problém*, do jaké míry právě *sociální charakteristiky sportovce předurčují na jedné straně inklinaci k určitému sportu, na straně druhé pak úspěšnost sportovce*. Tato otázka zatím nebyla příliš ze sociologického hlediska analyzována a dosavadní výsledky [Bárta a kol. 1980]; [Nekola 1983] jsou zatím příliš parciální, než aby bylo možné je zobecnit. Závěry buržoazní sociologie sportu pak z evidentních důvodů (vyplývajících především z naprosté odlišnosti společenských systémů i organizace sportů a jeho fungování ve společnosti) nelze přejímat. Je však patrné, že tento problém bude třeba řešit především ze třech relativně odlišných hledisek.

Předně u řady sportů je příklon k určitému sportu i určitá úspěšnost v něm

(7) Koudelková [1984] udává, že ve sledovaném souboru vrcholových sportovců (mezi nimi byli i světoví rekordmani) bylo 46,6 % studentů, 21,9 % příslušníků armády, 13,7 % mělo běžná dělnická povolání a 4,1 % bylo zaměstnáno jako trenéři nebo cvičitelé.

stále ještě víceméně výrazem obliby a sociokulturní zakotvenosti určitých sportů v životních orientacích určité sociální skupiny. Jestliže například česká házená má těžiště svého rozvoje ve venkovských oddílech a ve venkovském prostředí vůbec, pak je do určité míry samozřejmé, že rekrutace špičkových hráčů vychází především z této sociální základny. Podobně box, popřípadě řeckořímský (8) zápas i zápas ve volném stylu mají svoji základnu především mezi těžce manuálně pracujícími a jen výjimečně se můžeme setkat ve špičkových oddílech s osobami, které pracují nemanuálně, dosáhly vysokoškolského vzdělání apod. Na druhé straně existují zřejmě oblasti sportu, které jsou do značné míry stále ještě více provozovány osobami s vyšším vzděláním, příjmy a náročnější intelektuální prací; Tito lidé dokonce v takových sportech také více uspívají. Pácl [1984] například shrnul výsledky dílčích výzkumů vrcholových a výkonnostních sportovců v Brně a dospěl k závěru, že v sedmi odvětvích z deseti nepřesáhl podíl dělníků jednu pětinu (lyžování, odbíjená, šachy, košíková, tenis, lehká atletika a turistika), v dalších třech pak 40—53 % (lední hokej, cyklistika, kopaná) [Pácl 1984 : 164]. Vázanost sportovního úspěchu na demografické, teritoriální i sociální charakteristiky v dalších sportech může mít ještě daleko extrémnější charakter, a to zejména v těch případech, kdy zavedení určitého sportu má charakter kulturní inovace, na jejímž zprostředkování (přeložení pravidel, informovanosti sportovců i širokých vrstev obyvatelstva, do značné míry i objevení určitého sportu) se obvykle podílí v první fázi především intelektuálně a kulturně vyzrálejší vrstvy populace. Takový charakter mělo například i zavedení fotbalu do brazilského prostředí, kde původně šlo o hru, kterou „odkoukali“ studenti od anglických námořníků: hra zdomácněla a dnes je vpravdě lidovým sportem. V našich podmínkách je například zjevné, že baseball, karate nebo sportovní bridge je u nás pěstován především mezi studenty, eventuálně inteligencí, zatímco v zemích svého původu nebo největšího rozšíření (v případě baseballu USA, Kuba apod.) má charakter zcela lidového sportu, široce zakotveného co do provozování i diváckého zájmu i v prostředí dělníků, zemědělců apod.

Určité sociální prostředí, v němž probíhá socializace a enkulturace jednotlivce před vstupem na dráhu výkonnostního či vrcholového sportovce i v jejím průběhu, se podílí na utváření a modelování jeho osobnostních, volních i životně způsobových předpokladů pro určitý typ sportovního uplatnění. Podle již zmiňované studie Weinberga a Aronda [1952] se například v boxerských kruzích v době výzkumů tradovalo, že „prostředí nižších sociálně ekonomických vrstev vytváří dobré borce, zatímco studenti jsou snad dobrými bojovníky, pokud jde o fotbal, ale nikoli pokud jde o boxerský ring“. přičemž tento závěr byl dáván bezprostředně do souvislosti s těžkými životními podmínkami osob s nízkým sociálně ekonomickým statusem v americké společnosti. S postupující integrací do společnosti přestávaly být sociální základnou této sportovní disciplíny a hledaly uplatnění v jiných sportech.

Změny v sociálním postavení jednotlivých tříd a vrstev se promítají do oblasti sportu (především na jeho vrcholové, popřípadě výkonnostní úrovni) často zprostředkovaně, přes změnu motivací a potřeb a vlastní proces utváření volních a osobnostních předpokladů pro určitý typ sportu. Současný trend ve vr-

(8) Například 59,6 % aktivních zápasníků (řeckořímský zápas a volný styl) tvoří kvalifikovaní dělníci, nemanuální pracovníci pak 13,2 %. 54,9 % zápasníků má buď základní vzdělání nebo (převážně) jsou vyučení. Naproti tomu jen 6,7 % jich má vysokoškolské vzdělání. Jen pro srovnání: z volejbalistů dosáhlo vysokoškolského vzdělání 21,8 %, z lyžařů 24,1 % a z jachtařů 38,1 % [Nekola a kol. 1984 : 29 a 32]. Podle sčítání lidu z roku 1980 má u nás vysokoškolské vzdělání 5,2 % obyvatel starších 15 let, ve věku mezi 30—34 lety pak kolem 10,0 %.

cholovém (ale i výkonnostním) sportu, směřující stále více k prosazení síly, agresivity, velkých objemů nezbytných, avšak poměrně málo zajímavých a rutinních posilovacích cvičení apod. se tak do určité míry dostává do rozporu s procesy intelektualizace a technizace životních činností, které jsou v makrosociálním měřítku založeny vědeckotechnickým pokrokem a více méně internalizovány jako významná životní i společenská hodnota. V těch sociálních skupinách, které jsou s intelektualizací životních činností (především pak práce) nejvíce spojeny, mohou proto být tyto procesy i důvodem odklonu od výkonnostního nebo vrcholového sportu určitého typu (např. u studentů, ale i jiných sociálních skupin). Zájem o sport se pak realizuje buď na nižších výkonnostních úrovních, nebo v těch sportech, kde se dosud trend vysoké náročnosti plně neprosadil nebo v nichž je výrazněji obsažena technická či kulturně symbolizační stránka sportu (např. jezdeckví, windsurfing, plachtaření).

Paradox současného vrcholového sportu ovšem spočívá v tom, že pouhá fyzická kondice nebo odolnost nepřináší automatické výsledky. Tyto předpoklady musí být doplněny a organicky prostoupeny schopností racionálně vážit své síly i šance a řešit strategické situace (a to nejenom v kolektivních herních sportech) na úrovni, která by měla uspokojit jakkoliv intelektuálně náročného zájemce. Problém spočívá však v tom, že tyto momenty sportu se většinou mohou rozvinout pouze tehdy, když vrcholový sportovec bezpečně ovládá sportovní náplň a má dostatečný fyzický fond. Cesta k tomu je však poměrně dlouhá, často i nudná a mnohdy (např. v gymnastice) i s určitými znaky tortury. Obtíže této cesty někdy odradí osoby s rozvinutějšími nároky na životní styl, což samo o sobě funguje jako výrazný moment selekce, a to nejenom v době sportovního vyzrávání, ale prakticky v celém průběhu životní dráhy sportovce.

Konečně *třetí podstatnou souvislost sociální determinace* úspěšnosti vrcholového a do značné míry i výkonnostního sportovce tvoří adaptace na specifickou subkulturu toho kterého sportu. Subkultura není jen bezprostředním výrazem objektivních nároků a předpokladů toho kterého sportu, ale především složitým rezultátem realizovaného životního způsobu, jeho hodnot a norm poččetně převládajících nebo určujících účastníků sportovního dění. Je zřejmé, že obdiv k síle, agresivitě a snášení tělesného nepohodlí je více akcentován v úpolových sportech než například v lukostřelbě či bezmotorovém létání a tato skutečnost nachází svůj koncentrovaný výraz i v některých iniciačních 'obřadech', které se dosud v některých oddílech a některých sportech (např. boxu) u nových adeptů aplikují a mají ověřit jejich schopnost věnovat se vážně zvolenému sportu. Projevuje se to však ve všech momentech sportovního života, především v obdobích soustředění apod. Zvyklosti, normy a hodnoty, ustálené způsoby zábavy a sociální interakce, které tvoří obsah subkultury, nejsou jednou provždy daným sociokulturním fenoménem, determinujícím činnost jednotlivců-sportovců, ale historicky proměnlivým jevem, jehož obsah se zejména v průběhu demokratizace a zpřístupňování sportu nejširším vrstvám obyvatelstva výrazně proměňoval. Je nepochybné, že atmosféra sportovních klubů konce století se výrazně odlišovala od atmosféry, která obklopuje dnešní špičkové sportovní výkony a tento rozdíl není dán jen vývojem odlišných společenských funkcí dnešního vrcholového a výkonnostního sportu, ale i sociálním složením osob, které jej realizují.

Tak zvaný generační problém proto často není jen projevem vzrůstajících rozdílů mezi výkonností starších a mladých sportovců, bojem o společenské

i sportovní uznání apod., ale do značné míry i produktem *sociálně relevantních rozdílů v celém způsobu života a místa sportu v něm*.

Akceptace specifických zvyklostí „lidí kolem sportu“ a „sport aktivně provozujících“ tvoří podstatnou součást socializace každého sportovce, přičemž proměny těchto zvyklostí nejsou vůči sportu vnější nebo marginální determinantou, ale často tím, co podstatným způsobem ovlivňuje jak výkonnost sportovce, tak jeho ochotu nastoupit na dráhu vrcholového či výkonnostního sportu. Obecně platí, že sportovní výkon není jen problémem zdatnosti, ale má i své sociální stránky. V některých sportech (např. horolezectví) tvoří dokonce součást špičkového výkonu zvládnutí složitých organizačních, ekonomických a technických problémů. Ale i v běžných sportech — má-li se talent projevit — je třeba, aby uchazeč zvládl „taje“ chování v organizaci, a to alespoň na elementární úrovni.

Určitý způsob života, který se kolem sportu utváří, je ostatně nejenom tím, co realizaci určitého sportu podmiňuje, popřípadě tím, co vytváří jeho imago vůči společnosti, ale též tím, co *koneckonců působí na případnou rezignaci na kariéru vrcholového sportovce*, a to v některých případech daleko dříve než odpovídá poklesu výkonnosti nebo vzrůstající konkurenci nových adeptů vrcholového sportu. Případ vynikajícího švédského tenisty Borga, automobilového závodníka Laudy, ukazuje, že na rozhodnutí o ukončení aktivní kariéry vrcholového sportovce výrazně působí i dlouhodobá nebo okamžitá neschopnost žít způsobem života, který určitý typ vrcholového sportu předpokládá, neschopnost respektovat jeho zvyklosti, normy, hodnoty i konsekvence. Konflikt mezi „obvyklým způsobem života“ a „způsobem života vrcholového sportovce“ tak dlouhodobě určuje průběh jeho životní dráhy, a to zejména v těch situacích, kdy buď v důsledku dlouhodobějších nezdarů, nebo naopak naplnění cílů jsou ryze sportovní hodnoty a cíle problematizovány.

Z průzkumu našich středisek vrcholového sportu (ročně z nich odchází asi 15 % sportovců) mimo jiné vyplynulo, že problémy spojené se sladěním sportovních a běžných životních povinností tvoří nejčastější důvod rezignace na další sportovní činnost, přičemž další důvody souvisely se ztrátou motivace, přesycení sportem apod. Ukázalo se, že sociální souvislosti sportu jsou silnější determinantou než faktory zdravotní, věkové a výkonnostní [Kopecká 1985]. K závěrům podtrhujícím význam širších sociálních souvislostí sportovní činnosti pro ukončení dráhy vrcholového sportovce dospěli i další sociologové ze socialistických zemí [Bulgakova 1980; Gissen 1975], byť nikoli v tak výrazné podobě.

Snahy vrátit se zpět na dráhu výkonného sportovce, a to často i po dlouhé přestávce (takových příkladů je ve světovém i v našem vrcholovém sportu řada), však současně naznačují, že adaptace na život výkonného sportovce a osvojení si s ním spjatých zvyklostí, norem, hodnot i životní úrovně, je dlouhodobou záležitostí, něčím s čím se nelze snadno rozloučit. Zdá se, že na sklonku dráhy sportovce se sám život aktivního, výkonného sportovce stává vlastním motivem udržování sportovní výkonnosti, a to bez ohledu na ostatní společenské souvislosti a zřetele.

Problémy závěru sportovní dráhy

Tím se ovšem dostáváme již k problémům souvisejícím s obdobím *dohasínání sportovní výkonnosti*. To je nepochybně úsekem života, v němž se sice řada špičkových vrcholových sportovců stává světovou či regionálně platnou legendou, avšak jehož nejvlastnějším sociálním obsahem je právě vyrovnání se s nároky každodenního života. Jestliže v předcházejících etapách hlavní pro-

blém představovalo osvojení stylu života vrcholového sportovce, v této etapě se do popředí dostává znovuosvojení si běžných životních standardů, běžného způsobu života, řečeno poněkud brutálně, potřeba resocializace vrcholového sportovce. Zkušenosti ukazují, že toto období je lidsky jedním z nejtěžších, a to jak z hlediska individuální psychologie (nutnost vyrovnat se s poklesem vlastních sil, postupným vytlačováním z pozic mladšími a suverénnějšími soupeři i partnery, poklesem zájmu ze strany tisku, rozhlasu či televize), tak i sociálního, neboť problémy, které byly v předcházejícím období odsunuty do pozadí se nyní prosazují plnou silou. Není to však jen otázka plného profesionálního uplatnění, ale často i otázka úspěšnosti v rodinném a partnerském životě, realizace mateřských rolí a rodičovských funkcí apod. Čím později kariéra vrcholového sportovce končí, tím je často obtížnější vytvořit si nové schéma životního způsobu, navázat nové společenské kontakty, osvojit si nároky profese, s níž mnohdy sportovec téměř ztratil kontakt apod.

Mihovilovič [1968] zjistil, že bývalí jugoslávští fotbaloví internacionálové (ale jistě nejen oni) většinou usilovali o co nejdélsí setrvání v řadách prvoligových mužstev, a to i v době, kdy tomu již jejich úroveň plně neodpovídala. Zároveň na sklonku své sportovní kariéry začínali více kouřit, pít alkohol, přestali udržovat tělesnou hmotnost, zanedbávali tělesná cvičení apod. V jejich životě se stále více prosazovaly obavy o budoucnost, strach z adaptačních problémů, hledání vhodného zaměstnání apod.

Ostatně není ani divu, neboť před značnou částí vrcholových sportovců vystávají vskutku v závěru jejich kariéry závažné problémy. Merhautová a Joachimsthaler [1984] například zjistili, že téměř 50 % našich bývalých olympioniků si muselo po skončení závodní kariéry doplnit vzdělání. Z toho 6,0 % vyučení, 12 % střední školu a 9 % vysokou školu. 20 % pak kvalifikaci trenéra z povolání. V Sovětském svazu je situace po této stránce poněkud lepší, neboť 80 % olympioniků zůstává po skončení své sportovní kariéry pracovat v oblasti sportu, z toho 56 % jako trenéři, 13 % jako učitelé tělesné výchovy, 6 % jako organizační pracovníci a 2,2 % jako vědečtí pracovníci. V SSSR má vysokoškolské vzdělání čtyři pětiny olympioniků, z čehož jen 17 % si vysokou školu dokončovalo po skončení aktivní dráhy sportovce [Váňek a kol. 1984 : 86].

Řada autorů, například Mihovilovič [1968] se domnívá, že tyto problémy se zmenší, jsou-li sportovci na sklonku své kariéry pověřováni různými společenskými povinnostmi, zapojí-li se do sportovní praxe jako konzultanti, trenéři, nezapomíná-li se na jejich „sportovní slávu“ ani po odchodu do nižších výkonnostních soutěží. Spíše charitativně než smysluplně ovšem vyznívá doporučení řady bývalých sportovců, trenérů nebo promotorů, aby odchod „ze sportovní slávy“ byl kompenzován pozvánkami na společenské akce klubu a přidělem bezplatných vstupenek na sportovní akce.

V současné době je spíše třeba podtrhnout dlouhodobou odpovědnost klubů i středisek vrcholového sportu a celého tělovýchovného hnutí za permanentní přípravu sportovce pro život ve společnosti, za jeho vzdělanostní a profesionální úroveň i rozvoj jeho kulturní úrovně. Praxe ukázala, že ani vysoká životní úroveň v průběhu sportovního zenitu nevytváří dostatečné záruky dobrého životního standardu a životní spokojenosti. Lever [1972] například zjistil, že z hlediska celoživotní úspěšnosti dopadli lépe ti brazilští profesionální fotbalisté, kterým hospodářská situace jejich klubů neumožnila plnou profesionalizaci, ti, kteří museli po celou dobu své profesionální kariéry alespoň částečně pracovat a rozvíjet své profesionální schopnosti a dovednosti. Naproti tomu fotbalisté z bohatých klubů ze Sao Paulo a Ria se přes vysoké

platy a popularitu velmi často dostávali po skončení sportovní kariéry do problémů a končili v zapomenutí nebo dokonce sebevraždou. Obdobně řada amerických profi-boxerů, kteří na přelomu čtyřicátých let vydělávali v průběhu své sportovní dráhy přes 100.000 dolarů, pracovali po jejím skončení vesměs jako nekvalifikovaní dělníci, vyhazovači a portýři, taxikáři apod. Přestože měli rychlejší hospodářský start než jejich vrstevníci, rychle se obvykle po skončení kariéry profesionálního boxera dostali na cestu ekonomického úpadku [Weinberg, Arond 1957].

Buržoazní společnost nalezla východisko v ještě výraznější komercializaci sportu — úspěšný sportovec se obklopil řadou ekonomických poradců, kteří nejen zváží ekonomické důsledky každého sportovního vystoupení svého klienta, ale poradí mu též optimální zhodnocení vydělaných peněz na poli ekonomickém. Efektivita sportovního výkonu je tak posuzována z hlediska širší ekonomické efektivity, která ne vždy je odvozena od ryze sportovních kritérií výkonů. Řada slavných profi-sportovců — Pelé, Lauda, Muhamad Ali — se stala úspěšnými podnikateli, byť často ne tak úspěšnými jak původně předpokládali.

V socialistické společnosti tato cesta principiálně možná není a sportovec se po skončení své sportovní kariéry může prosadit pouze svými znalostmi a schopnostmi, celkovou vyzrálostí své osobnosti.

Vrcholový sport jako forma uplatnění člověka ve společnosti

I tato stručná rekapitulace hlavních obsahových fází života vrcholového sportovce naznačuje, že soudobý špičkový sport svými nároky a předpoklady daleko přesahuje možnosti jednotlivce. Nejen po čistě technické, organizační či materiálové stránce, ale především proto, že téměř ve všech etapách sportovního života musí jednatelce ve větší či menší míře počítat s aktivní pomocí společnosti (státu, oddílu apod.) při řešení složitých otázek spojených s vlastní existencí a uplatněním jakožto sportovce i člověka. Za socialismu není sportovec vystaven tlaku soukromých společností, které ať již přímo nebo zprostředkovaně na sportu vydělávají a jeho seberealizace jako člověka i sportovce není vázána na bezprostřední „zpeněžitelnost“ vlastních výkonů.

Socialistická společnost chápe rozvoj vrcholového i výkonnostního sportu jako svůj samozřejmý závazek, neboť jeho prostřednictvím se jednak plní řada důležitých společenských funkcí (potřeba státní reprezentace, realizace hodnotné, divácky vděčné podívané, umožňující regeneraci zejména duševních sil pracujících apod.), jednak se utvářejí vzory pro masovou sportovní a tělovýchovnou činnost, která je důležitým nástrojem mnohostranného rozvoje osobnosti socialistického člověka. Rozvoj vrcholového i výkonnostního sportu je proto obsahem nejen činnosti vlastních tělovýchovných a sportovních organizací, ale svým způsobem se dotýká činnosti všech společenských i státních orgánů — včetně socialistického podniku. Neboť bez těsné součinnosti školy, závodů, armády, společenských i státních organizací a sportovních organizací není možné vytvořit adekvátní podmínky pro rozvoj ani výkonnostního, ani vrcholového sportu.

Výkonnostní a tím méně pak vrcholový sport nejsou činnostmi, které by z hlediska jednotlivce primárně plnily jen kompenzační, regenerační či relaxační funkce. Jsou též specifickou *formou uplatnění člověka ve společnosti*. Avšak právě proto, že vrcholový a výkonnostní sport je formou uplatnění člověka ve společnosti, musí být, alespoň v socialistické společnosti též nástrojem mnohostranného rozvoje člověka. Měl by člověka obohacovat a rozvíjet a nikoli jej redukovat na stroj k dosahování výkonu, bránit mu v rozvoji kul-

tury osobnosti. Zkušenosti ze socialistických zemí ostatně jednoznačně svědčí o tom, že spojení náročné sportovní činnosti s rozsáhlou profesní, veřejně politickou i kulturní činností je v zásadě možné, byť obtížné. Avšak i ve vyspělých kapitalistických zemích existují příklady úspěšného spojení vrcholového sportu s výkonem zaměstnání a studiem. Přes řadu skeptických názorů se v zásadě ukazuje, že amatérský sportovec se v průměru (ve srovnání se svými vrstevníky) neopožduje ve svém vzdělání, ale jeho vzdělávací dráha se spíše individualizuje; někteří ji úspěšně dokončí dříve, jiní později a to v závislosti na sportu, kterému se věnují a oboru, který studují [Hammerich 1972; Meyer 1983]. Záleží proto mnoho na tom, jak jednotlivé sportovní instituce výkonnostního a vrcholového sportu pochopí své společenské poslání, jakou rozvinou výchovnou a masově politickou činnost, jak se zaměří nejenom na dosahování špičkových výkonů, ale i na rozvoj osobnostních stránek sportovce, jeho výchovu k socialistickému vlastenectví, internacionalismu apod. Ostatně bylo již zdůrazněno, že jednou z podstatných společenských rolí výkonnostního a vrcholového sportovce je „být vzorem sportovního a společenského uplatnění“ a je nesporné, že tuto roli nemůže adekvátně a úspěšně sehrát osoba, která sama pro svou životní orientaci vzory nutně potřebuje, tápe v elementárních sociálních situacích a jejíž životní obzor je uzavřen do oblasti čistě sportovního dění. Význam osobnosti vrcholového i výkonnostního sportovce vystupuje zejména do popředí s tak významnou funkcí vrcholového sportu, jakou je reprezentace. Sportovec totiž nereprezentuje jen svým sportovním výkonem, nýbrž celým svým chováním a vystupováním. Má-li tedy plnit své základní společenské role, naplňovat své společenské poslání, pak musí být především *osobností*, a to dokonce i tehdy, když (jako je tomu za kapitalismu) nechce nic jiného než své výkony adekvátně uplatnit na trhu.

Heslo „výkon za jakoukoli cenu“, a tedy i za cenu výrazného oslabení výchovného a ideového působení na sportovce, za cenu jeho vyvazování ze společenského, a především politického dění, se tak koneckonců vždy obrátí *proti sportovci*, omezuje jeho možnosti společenského uplatnění jako sportovce i jako člověka. Výrazně redukuje diapazon jeho společenských rolí, které jako vrcholový (nebo i výkonnostní) sportovec by měl svojí činností naplňovat. A oslabuje koneckonců i společenské funkce vrcholového sportu jako takového.

Prameny

- Archiv sondy „*Způsob života pracujících vybraných pražských průmyslových závodů*“. Praha, ÚFS ČSAV 1979—1984.
 Archiv sondy „*Diferenciační procesy a aktuální problémy rozvoje naší společnosti*“. Praha, ÚFS ČSAV 1983—1984.
 Československý sport 1980—1984.
 Rudé Právo 1980—1984.
 Svobodné Slovo 1980—1984.

Literatura

- Bárta, M. a kol.: *Zpráva o výsledcích výzkumu volejbalu*. Praha, Sportpropag 1980.
 Bulgakova, N. Ž.: *Teoretické osnovy otbora i podgotovki sportivnogo rezervy v plavaniji*. In: *Teorija i praktika fizičeskoj kultury* 1980, č. 12.
 Čechák, V.: *Sociální problémy vrcholového a výkonnostního sportu*. Praha, strojopis 1984.
 Gissen, L. D.: *Psichologičeskij režim sportsmena pered otvžastvennymi sorevnovanijami*. In: Alatorcev, V. S: *Někotoryje voprosy praktiki sportivnoj psichologii*. Moskva, VNIIFK 1969.

- Gabal, I. — Rak, V.: *Sport a sportovní diváctví. Některé poznatky z výzkumu životního způsobu Pražanů*. In: Sociologický časopis 1981, č. 2.
- Hammerich, K.: *Soziologische Analysen zur Leistung im Sport*. Die Leibeserziehung 1971, 20 Januar.
- Havlíček, I.: *Zjišťování předpokladů, schopností a vytváření prognóz výkonnosti ve vrcholovém sportu*. In: Sborník z celostátní konference „Tělesná kultura—společnost—osobnost“. Praha, ÚV ČSTV 1982.
- Horáček, A.: *Problematika výběru sportovních talentů*. Metodický bulletin 5, Praha, VMO ÚV ČSTV 1981.
- Choutka, M.: *Sport a společnost*. Praha, Olympia 1978.
- Kantelon, Ch.: *Vysokije režimy sportivnykh trenirovok sredi junnykh kanadskikh sportsmenov*. In: Sport v sovremennom obščestve. Moskva, Fizkultura i sport 1980.
- Koudelková, A.: *Využití prostředků rehabilitace a regenerace ve vrcholovém sportu*. In: Sociologický časopis 1985, č. 5.
- Krawczyk, Z.: *Sport v społeczenstwie wspolczesnym*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.
- Lapáčková, V.: *Tělovýchovné aktivity obyvatelstva ČSSR*. Praha, Technosport 1976.
- Lenk, H.: *Maximale Leistung trotz innerer Konflikte*. In: Kleingruppenforschung und Gruppe im Sport. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Sonderheft 1966, 10.
- Lenk, H.: *Leistungsport. Ideologie oder Mythos? Zur Leistungskritik und Sportphilosophie*. Stuttgart, Kohlhammer 1972.
- Lenk, H.: *Philosophie des Sports*. Schorndorf, Hofmann 1973.
- Lever, J.: *Soccer as Brazilian Way of Life*. In: Stone, G.: Games, Sport and Power. New Brunswick, New York Press 1972.
- Linhart, J. a kol.: *Způsob života pracujících vybraných pražských průmyslových závodů. Závěrečná zpráva*. Praha, ÚFS ČSAV 1982.
- Lüschén, G. — Weiss, K.: *Die Soziologie des Sports*. Darmstadt, Luchterhand 1976.
- Martens, R.: (1971) *Socialnaja psichologija i sport*. Moskva, Fizkultura i sport, 1979.
- Mayer, H.: *Der Hochleistungsport. Ein Phänomen des Showbusiness*, Zeitschrift für Soziologie 1973, 1.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *K problematice tělovýchovných a sportovních činností ve způsobu života mladé generace*. In: Sociologický časopis 1985, č. 3.
- Mihovilović, M. A.: *The Status of Former Sportsmen*. In: International Review of Sport Sociology, 1968, 3.
- Nekola, J. a kol.: *Struktura a funkce tělovýchovných aktivit*. Praha, vědeckometodické oddělení ÚV ČSTV Praha, ÚML UK Praha 1984.
- Pácl, P.: *Sociální faktory volného času mladých dělníků*. In: Socialistický způsob života jako sociální realita. Brno, Katedra marx.-leninské sociologie Filozofické fakulty UJEP, 1984.
- Ponomarev, N. I.: (1974) *Sociální funkce tělesné kultury*. Praha, Olympia 1979.
- Prokop, J.: *Soziologie der Olympischen Spiele. Sport und Kapitalismus*. München, Hanser 1971.
- Psychologie a sport*. Praha, Olympia 1971.
- Sborník hlavních dokumentů V. sjezdu ČSTV*. Praha, ČSTV 1979.
- Slepička, P.: *Sociální interakce ve sportovní činnosti*. Praha, Univerzita Karlova 1982.
- Sprynar, Z.: *Teorie tělesné kultury*. Praha, Univerzita Karlova 1983.
- Štrougal, L.: *Projev předsedy vlády ČSSR na V. sjezdu ČSTV*. In: Sborník hlavních dokumentů V. sjezdu ČSTV. Praha, ČSTV 1979.
- Vaněk, M. a kol.: *Psychologie sportu. Rozbor psychických složek sportovního výkonu*. Praha, Olympia 1984.
- Weinberg, D. K. — Arond, H.: *The Occupational Culture of the Boxer*. American Journal of Sociology, 1952, 5.
- Weiss, P.: *Sport: A Philosophical Inquiry*. London, Southern Illinois University Press, 1969.
- Wohl, A.: *Spoleczno historiczne podloze sportu*. Warszawa, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe 1961.
- Wohl, A.: *Competitive Sport and its Social Functions*. In: Iross 1970, 5.
- Wetzel, H.: *Die chauvinistische Erziehung der Jugend durch den deutschen Imperialismus in Vorbereitung auf die Olympischen Spiele 1936 und 1972*. In: Theorie und Praxis der Körperkultur 1972, 9.
- Zpráva Ústředního výboru ČSTV o činnosti a dalších úkolech ČSTV, přednesená na VI. sjezdu dne 18. 11. 1983 předsedou ÚV ČSTV Antonínem Himlem*. Rudé Právo 1983, 19. 11.

Systematická pozornost, kterou věnuje komunistická strana a vláda Kuby problémům formování socialistického způsobu života, je podmíněna v prvé řadě úrovní rozvoje dosažené za posledních 25 let. V současné době je možné a nutné věnovat zvýšenou pozornost nejen rozvoji ekonomiky, ale i celé řadě sociálních otázek. To se vztahuje na problémy harmonické vazby různých sfér společenského života a všestranného rozvoje člověka a jeho schopností. V této souvislosti, narůstá význam tělesné kultury jako účinného prostředku formování aktivních životních postojů člověka.

Formování socialistického způsobu života je určováno podmínkami života jednotlivých lidí a skupin obyvatelstva. Vyjadřuje samotnou životní činnost a subjektivní dispozice k ní v různých formách: v pracovní a společenské činnosti, v rodinném životě, volném čase. Je to dáno tím, že činnost lidí je neoddělitelná od podmínek, v nichž se uskutečňuje, od reálných potřeb a duchovních motivací člověka. V naší zemi je upřesnění obsahu socialistického způsobu života a rozpracování příslušných pojmů spojeno s potřebou realizace empirických výzkumů. Ve světle usnesení I. a II. sjezdu Komunistické strany Kuby nabývá tato otázka neobvyklého významu. II. sjezd strany zdůraznil důležitost tělesné kultury jako neoddělitelné složky způsobu života našeho lidu, poukázal na její vliv na zdraví lidu, na racionální trávení volného času, na komunikaci mezi lidmi a na zvýšení jejich sociální aktivity. Proto je velmi aktuálním problémem a současně i jedním z hlavních úkolů našeho tělovýchovného hnutí studium o postavení tělesné kultury ve způsobu života jednotlivých sociálně demografických skupin obyvatelstva.

Způsob života prochází při přechodu od jedné společensko-ekonomické formace ke druhé kvalitativními změnami. Tak například v předrevoluční Kubě prakticky neexistovaly masová tělesná kultura a masový sport. Amatérský sport se omezoval na úzký okruh soukromých klubů a společností, kam byl pro pracující přístup uzavřen. Pouze 0,25 % z celkového počtu obyvatelstva země pěstovalo tělesnou kulturu a sport. Buržoazie neměla zájem na rozvoji této oblasti, sport měl převážně profesionální charakter. Tělesná kultura a sport jako prostředky upevňování zdraví tedy nepronikly do způsobu života většiny obyvatelstva.

Je nutno poukázat na to, že ústředním problémem sociologické teoretické analýzy i empirických výzkumů se stávají otázky kvalitativních rozdílů způsobu života v současnosti a v předrevolučním období.

Mimořádná pozornost, která je věnována práci jako specifické lidské činnosti, jež má rozhodující význam pro existenci a pokrok společnosti a rozvoj osobnosti, neznamená, že socialistický způsob života se omezuje na pracovní činnost. Naopak, práce slouží ve své konkrétní podobě za výchozí moment pro analýzu těch druhů činností, které se realizují ve volném čase. Někdy se však zvětšuje role volného času při formování socialistického způsobu života a nedoceňuje se rozhodující úloha práce. Zkoumáme-li konkrétní stránky způsobu života, nesmíme ztratit ze zřetele jeho celistvý charakter. Tento požadavek vystupuje do popředí zejména při analýze tělovýchovné a sportovní činnosti.

Některé údaje o místě tělesné kultury ve způsobu života dospělého obyvatelstva Kuby

Výsledky empirického výzkumu

V roce 1981 a 1982 byl proveden sociologický empirický výzkum ve dvou městech střední velikosti, jaká jsou typická pro Kubu. Objektem sledování byli pracující a také nepracující obyvatelé měst Colon a Artemis. Výběr objektu výzkumu byl podřízen projektu výzkumu v rámci pětiletého plánu. Anketu vyplnilo v obou městech celkem 1365 osob (966 dělníků a zaměstnanců a 369 žen v domácnosti a penzistů).

Respondenti se většinou shodně vyjádřili, že tělesná kultura je soustava tělesných cvičení a ostatních prostředků zaměřená na upevňování zdraví a zvyšování praceschopnosti. Tento názor je výsledkem lidové interpretace podstaty a cílů státních forem organizace zdravotnických opatření, interpretace, která je rozšířena díky propagační práci masových sdělovacích prostředků. Vzhledem k tomu, že sport není do těchto forem zahrnut, není respondenty subsumován pod pojem tělesné kultury. Přitom lidé nejen chápou společenský význam tělesné kultury a její vliv na všestranný rozvoj člověka, ale mají kladné mínění i o nezbytnosti masového a vrcholového sportu.

Výzkum ukázal, že přání aktivně ve volném čase provozovat tělovýchovné a sportovní činnosti je ve vztahu přímé závislosti s přáním aktivně se věnovat jiným činnostem. Pro zjištění tohoto vztahu byl použit lineární korelační Pearsonův koeficient kovariance (viz tab. 1). Současně byl zjištěn záporný vztah mezi těmito ukazateli a jinými činnostmi pasivního charakteru nebo obsahově blízkými profesionální činnosti. Statistická analýza odhalila výskyt dvou bloků základních hodnotových orientací. První blok obsahuje takové hodnotové orientace, jako je zdraví, komunikace s lidmi, aktivní trávení volného času a zábava. Druhý blok obsahuje tyto hodnotové orientace: rodina, prospěšnost lidem, připravenost ke konkrétní činnosti. První blok je ve větší míře charakteristický pro muže, druhý pro ženy. Na základě toho bylo možno určit existenci typicky „ženských“, typicky „mužských“ (včetně sportu) a společných (včetně tělesné výchovy) aktivit.

Pravidelná tělovýchovná aktivita je v populaci málo rozšířena: pravidelně cvičí 4,7 % pracujících, nepravidelně 12,4 % a vůbec ne 82,6 %. Ve skupině

Tabulka 1. Vztah mezi přáním provozovat tělovýchovné a sportovní aktivity a zájmem o jiné činnosti ve volném čase (N = 966)

Činnosti ve volném čase	Zájem o tělovýchovné činnosti r	Zájem o sportovní činnosti r
návštěva kina	0,169	0,186
poslech hudby	0,168	0,198
čtení	0,177	0,194
rybaření, myslivost	0,460	0,518
sport	0,685	—
základní a rekreační tělesná výchova	—	0,685
turistika	0,197	0,209
jízda na kole	0,371	0,388
komunikace s přáteli	0,159	0,188
návštěva kavárny, taneční zábavy	0,176	0,279

r = koeficient lineární korelace

Všechny koeficienty jsou významné na hladině $P < 0,01$.

Tabulka 2. Frekvence tělovýchovných a sportovních činností u sledovaných sociálně demografických skupin podle věku a pohlaví (v %)

Frekvence	Colon									Artemis								
	Pracující			Pracující			Ekonomicky neaktivní			Pracující			Pracující			Ekonomicky neaktivní		
	muži			ženy			muži + ženy			muži			ženy			muži + ženy		
	do	29 až	nad	do	29 až	nad	do	29 až	nad	do	29 až	nad	do	29 až	nad	do	29 až	nad
	28	45	46	28	45	46	28	45	46	28	45	46	28	45	46	28	45	46
vůbec necvičí	24,4	50,7	82,0	60,0	63,2	80,0	61,5	74,6	87,8	16,5	45,3	62,9	53,8	60,0	83,9	24,2	52,8	81,4
nahodile	53,8	38,5	18,0	21,8	20,8	15,0	25,6	19,0	10,8	42,7	35,3	32,3	25,6	24,2	12,9	12,1	36,1	18,6
2—3krát měsíčně	—	5,1	—	10,9	6,4	—	—	—	—	6,8	3,6	4,8	2,6	7,5	3,2	21,2	—	—
1krát týdně	13,3	5,7	—	7,3	9,6	5,0	5,1	4,8	—	17,5	2,2	—	12,8	6,7	—	27,3	—	—
2—3krát týdně	4,5	—	—	—	—	—	7,8	1,6	1,4	13,0	9,3	—	5,2	1,6	—	—	2,8	—
víc než 3krát týdně	4,5	—	—	—	—	—	—	—	—	3,5	4,3	—	—	—	—	15,2	8,3	—

ekonomicky neaktivních pravidelně cvičí 4,9 % (pouze ženy v domácnosti), nahodile 5,7 % a vůbec ne 89,4 %. Celkově bylo zjištěno, že ze všech nejméně se aktivně věnují tělovýchovným nebo sportovním činnostem pracující ženy (pouze 1,4 % pravidelně cvičí).

Ženy se spolu s muži aktivně účastní života ve všech sférách společenského života, aktivně se podílejí na budování socialismu v naší zemi. Přesto však existují ještě okolnosti, které dosud omezují jejich aktivní zapojení do tělovýchovných a sportovních činností.

Také věkový faktor ovlivňuje aktivitu lidí v oblasti tělesné kultury a sportu (viz tab. 2), což pravděpodobně souvisí se změnou způsobu života, jejichž nositeli jsou především mladí lidé.

Ostatní sociálně demografické ukazatele, tj. místo bydliště, rodinný stav, počet dětí apod., nebyly příčinou snížení nebo zvýšení úrovně aktivity v oblasti tělesné kultury a sportu u sledovaných skupin obyvatelstva.

Větší zapojení pracujících do sportovních soutěží než do tělovýchovných akcí lze podle našeho názoru vysvětlit takto: především samotným charakterem sportovní činnosti, za druhé tím, že se sportovní soutěže pořádají především v těch druzích sportu, které jsou v zemi populární (košíková, box, volejbal, lehká atletika apod.). Masový charakter sportu v zemi se projevuje také v tom, že dělníci a zaměstnanci se účastní soutěží dospělých na všech úrovních. Sociální prostředí ekonomicky neaktivních občanů není pro organizování sportovních soutěží příznivé. Většina žen v domácnosti a penzistů odpověděla, že se zúčastnili sportovních soutěží v období školní docházky. (Velký počet osob, které splnily odznak zdatnosti není v současné době ukazatelem uvědomělého vztahu k tělovýchovným soutěžím, neboť tento tělovýchovný komplex je povinný pro všechny občany země).

Vztah žen v domácnosti a penzistů k tělovýchovným a sportovním činnostem se utváří v době, kdy ještě nejsou příslušníky této sociodemografické kategorie. Je přirozené, že jejich současná činnost má vliv na formu projevu dříve zformovaných názorů, zvyků a zájmů. Uvedená účast na sportovních soutěžích v období školní docházky svědčí o předcházející sportovní aktivitě. V současnosti se však jejich potřeby uspokojují v závislosti na reálných podmínkách a charakteristikách této sociální skupiny.

Celkově výsledky výzkumu prokázaly, že mezi sledovanými ukazateli existují významné vztahy. Zvyšováním počtu soutěžících narůstá i počet pravidelně provádějících tělovýchovné aktivity. Tuto skutečnost potvrdily také výsledky rozhovorů s aktivisty a funkcionáři. Lze to vysvětlit tím, že určitý počet soutěžících se zapojuje do aktivního cvičení proto, aby se v budoucnu mohl zapojit do soutěží a dosáhnout dobrých výsledků.

Někdy však mají sportovní soutěže protikladný vliv na tělovýchovné aktivity. Popularita sportu v zemi na jedné straně a jeho vyloučení ze státních tělovýchovných akcí na druhé straně vedou k tomu, že se stejné osoby zúčastní jak sportovních soutěží, tak tělovýchovných akcí, především soutěží k plnění norem odznaku zdatnosti.

Pro tělovýchovné akce je charakteristická masová účast. Může se jich zúčastnit kdokoli, neboť prvky uvedeného tělovýchovného celku, tvořícího obsah odznaku zdatnosti, jsou vlastně velmi blízké přirozené pohybové aktivitě člověka. Malý počet účastníků tělovýchovných soutěží naproti tomu předpokládá uvědomělé jednání soutěžících. Výsledky korelační analýzy neprokázaly významný vztah mezi počtem osob, které se zúčastní tělovýchovných soutěží a počtem osob, které plní odznak zdatnosti. Tedy plnění norem odznaku

zdatnosti pouze v malé míře ovlivňuje počet aktivně cvičících podle státních tělovýchovných směrnic.

Je nutno mít na zřeteli také to, že úroveň rozvoje masového tělovýchovného a sportovního hnutí neodpovídala požadavkům sociálně ekonomického rozvoje země. Organizační nedostatky a slabé stránky v řízení tělovýchovného a sportovního hnutí značně ztížily dosažení masovosti.

Je nutno zkoumat motivy, jež jsou překážkou pro zapojení populace do tělesné kultury a sportu.

Na základě odpovědí pracujících i ekonomicky neaktivních občanů na otázku: „Proč se nezapojujete do tělovýchovné a sportovní činnosti?“, lze vytipo-
vat čtyři skupiny motivů:

- příčiny souvisící s profesionální a společensky angažovanou činností
- příčiny souvisící s konkrétními formami organizace tělesné kultury
- subjektivní příčiny, jež nesouvisí ani s profesí, ani systémem tělesné výchovy v zemi, či povinnostmi individua v domácnosti
- příčiny, vyplývající z postavení člověka ve struktuře rodiny a z toho vyplývajících činností.

Výsledky výzkumu ukázaly, že příčiny u necvičících mají dosti složitý charakter a nelze je objasnit jedním faktorem. Lze vymezit určitá „motivační jádra“ a na tomto základě osvětlit vzájemné vztahy mezi těmito příčinami. Na základě korelační matice při použití metody mnohonásobné korelační analýzy byly vyznačeny tři roviny vztahů v celkové struktuře motivů neaktivity v oblasti tělesné kultury.

V první rovině působí takové vztahy, jako jsou pracovní činnost člověka a objektivní konkrétní podmínky pro uspokojování zájmů a potřeb v oblasti tělesné kultury a sportu. V druhé rovině jsou vyjádřeny vztahy lidí k tělovýchovným a sportovním činnostem v rámci daných možností organizace tělesné kultury. Třetí rovina odráží postavení člověka ve složitém systému životních aktivit. To znamená, že „jádro“ struktury motivů je tvořeno třemi základními komponenty: pracovní činností, organizací tělesné kultury a hodnotovými orientacemi subjektu. Tělovýchovná a sportovní aktivita různých sociálně demografických skupin obyvatelstva je podmíněna především specifickými charakteristikami konkrétní profese nebo sociálním statutem individua, což má rozhodující vliv na jejich způsob života.

Tyto problémy jsou v současné době na Kubě velmi aktuální. Výzkum daných otázek je jedním z nejperspektivnějších směrů organizace masové tělesné kultury a sportu a řízení jejich rozvoje, a tedy i konkrétních cest dalšího pronikání tělesné kultury a sportu do způsobu života obyvatelstva.

Přeložil František Joachimsthaler

Při studiu sociálních a kulturních rolí sportu je neobyčejně užitečné využít i hodnotových kategorií. Pomocí hodnot totiž lze ukázat všechny významné roviny či aspekty sportu, jeho individuální a společenské funkce, jakož i význam pro „všední“ a „sváteční“ oblasti lidské činnosti. Jednoduše řečeno, hodnotové kategorie napomáhají integrovat jednostranná hlediska jednotlivých společenskovědních disciplín zabývajících se sportem, neboť jej zasazují do širší perspektivy axiologicko-semiotického systému.

Analyzujeme-li sport jako komplex uznávaných hodnot, hledáme tím jeho hlubší zakotvení v axiologicko-semiotickém systému, charakteristickém pro danou etapu, společnost či sociální třídu nebo skupinu. Na tomto základě pak začleňujeme obsah sledovaného jevu do světa objektivizovaných modelů, vzorů a norem, tj. do světa kulturních jevů, které jsou na jedincích nezávislé a mají pro daný způsob života zásadní význam.

Naproti tomu posuzujeme-li typ přijímaných hodnot z hlediska sportu, ponecháváme stranou ty internalizované hodnoty, které jsou považovány za žádoucí či důležité z hlediska individuálního hodnotového žebříčku či životního způsobu. Způsob života je navíc charakterizován realizovanými hodnotami, které nejúplněji dokumentují jeho zvláštnosti a specifika a zároveň jeho stálost a „zakotvenost“ nejen v individuálních postojích, ale také v určitém chování.

V následujícím textu ukážeme, jak jsou jednotlivé hodnoty sportu uznávány, přijímány a realizovány v některých třídách, sociálních vrstvách a věkových skupinách v Polsku. Údaje vycházejí z výzkumu, který byl proveden v roce 1979 ve varšavské čtvrti Żoliborz (kde žijí dělníci i příslušníci inteligence), mezi dělníky elektrárny Kozienice a rolníky Řešovského vojvodství. Zahrnul dvě generace: mládež ve věku 17–19 let a jejich rodiče v celkovém počtu 1000 respondentů.

Uznávané hodnoty sportu

Sport je ve všech svých projevech běžně považován za jednu z nejdynamičtějších složek tělesné kultury. Proto jsme se zkoumané populace dotázali, zda je tato oblast v nejobecnějším smyslu slova předmětem jejího zájmu. Domnívali jsme se totiž, že zájem zároveň indikuje, zda je tělesná kultura považována za pozitivní a uznávanou hodnotu.

V souladu s vytčenou hypotézou se ukázalo, že tělesná kultura je hodnota uznávaná velkou částí společnosti (viz tab 1.). Pouze 13,5 % zkoumaných osob neuvedlo zájem o tuto oblast, přičemž šlo pouze o představitele generace rodičů. Z uvedených dat vyplývají dva závěry: 1. tělesná kultura (v nejrušnějších pojetí) se zdá být téměř všeobecně sdílenou hodnotou subkultury mládeže a zároveň 2. prvkem obecné kultury s poměrně širokým sociálním záběrem.

Takto obecně formulované teze jsme se snažili konkretizovat. Tělesnou kulturu jsme definovali jako souhrn účelových forem „cvičení“ těla vynaklá-

Tabulka 1. Celkový zájem o tělesnou kulturu (v %)

Zájem	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
ano	97,8	74,6	86,2
ne	2,0	25,0	13,5
neuvedeno	0,2	0,4	0,3
celkem	100	100	100

dáním sportovně gymnastické námahy. Chtěli jsme se tím vyhnout nepřesnostem vyplývajícím z případných rozdílů v pojetí zkoumané oblasti. Jak je zřejmé z údajů uvedených v tabulce 2, odpovědi na takto konstruovanou otázku jsou velmi podobné předchozím.

Za pozornost stojí skutečnost, že celých 90,8 % šetřených osob považuje pohybové aktivity současného člověka za účelné a uznává tím tělesnou kulturu v našem pojetí (tj. jakožto sportovně gymnastickou činnost) za skutečnou hodnotu. Více než polovina respondentů ji zahrnuje mezi aktivity nezbytné.

Tabulka 2. Nutnost sportovně gymnastických cvičení (v %)

Cvičení jsou	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
nezbytná	58,2	49,8	54,0
žádoucí	36,6	37,0	36,8
zbytečná	5,0	12,6	8,8
neuvedeno	0,2	0,6	0,4
celkem	100	100	100

K této otázce se ještě vrátíme. Zde je však třeba uvést, že empirický materiál poukazuje na rozdíly mezi oběma zkoumanými generacemi, a to opět ve prospěch mládeže. Uvedená data tak rovněž podporují výše formulovanou tezi, že tělesná kultura (včetně sportu) je ve způsobu života mládeže pevně zakotvena. Zároveň potvrzují, že představuje významnou hodnotu způsobu života střední generace.

Na základě uvedených výsledků je však obtížné jednoznačně ukázat, jaké místo zaujímá sledovaná oblast v hierarchii obecnějšího systému individuálních hodnot v současném Polsku. Můžeme jen zprostředkovaně usoudit, že jde především o tělesnou kulturu jakožto nástroj upevnění zdraví. Zdraví jako jednu z nejdůležitějších hodnot člověka uvedl totiž každý pátý dotázaný (18 %), zatímco hodnoty krásy, obratnosti a síly se dostaly mezi významnější životní hodnoty jen v malé míře (0,7—0,8 %), a to výhradně v podsouboru mládeže.

Potenciální pohybová aktivita (sportovně gymnastická) je podle názoru zkoumaných osob zakotvena v sociální struktuře a také v kulturních hodnotách, normách a zvyklostech. Podle tohoto názoru existují sociální pozice, profese či zaměstnání, která aktivitu v této oblasti života prakticky vylučují (viz tab. 3).

Tabulka 3. Bariéry sportovní činnosti dané sociálním statusem

Bariéry	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
existují	39,2	50,8	45,0
neexistují	52,4	44,4	48,4
nemá názor	7,0	4,6	5,8
neuvedeno	1,4	0,2	0,8
celkem	100	100	100

Počet respondentů, kteří uvádějí, že mezi aktivním sportem a sociálním postavením existuje negativní vztah, je překvapivě vysoký. Zvláště vysoký je ve střední generaci, kde toto tvrzení uvádí více než polovina osob. Podle našeho názoru jde o neobyčejně významné údaje. Naznačují totiž odpověď na otázku, která je pro sociologii sportu zásadní, otázku týkající se sociálních determinant a bariér aktivního postoje ke sportu. Domníváme se totiž, že podstatou bariéry zevšeobecnění masového sportu není biologický či ekonomický faktor, ale faktor sociálně kulturní, přesněji řečeno pojetí sociálních rolí „dospělé“ společnosti, mezi něž nebyla účelová pohybová aktivita doposud „zapsána“. Právě v této skutečnosti, jak jsme již o tom psali jinde (1), je třeba hledat hlavní překážku zevšeobecnění sportu jakožto hodnoty realizované.

Tuto tezi lze podpořit i naším empirickým materiálem. Na otázku, zda je vhodné, aby člověk ve věku 60—70 let sportoval, odpovědělo pouze 7,1 % respondentů záporně (přičemž mládež tvoří pouze jednu třetinu těchto respondentů). Nejvýznamnějším faktorem určujícím bariéry pohybové aktivity lidí tedy není věk.

Vysokou míru akceptace zjišťujeme rovněž u sportovního diváctví. Společenské vědomí je v tomto směru orientováno výrazně pozitivně (viz tab. 4). Téměř tři čtvrtiny respondentů divácký sport — hovoříme-li obecně — akceptují, přestože byl ještě donedávna z tohoto hlediska (jakožto prvek masové kultury) předmětem vášnivých sporů a kritiky. Určité stopy těchto sporů

Tabulka 4. Hodnocení sportovního diváctví

Hodnocení	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
pozitivní	66,8	77,4	72,1
ambivalentní	7,6	11,8	9,7
negativní	1,8	1,0	1,4
nemá názor	22,8	9,0	15,9
neuvedeno	1,0	0,8	0,9
celkem	100	100	100

(1) Krawczyk, Z.: *Physical Culture and the Way of Life*. In: *Körperkultur und Sport in der Lebensweise sozialer Gruppen*. Band II. Leipzig, Deutsche Hochschule für Körperkultur 1981.

lze pozorovat ještě dnes. Svědčí o tom poměrně malý počet respondentů, kteří nemají na sledovaný jev vytvořený názor nebo uvádějí ambivalentní postoje, tj. domnívají se, že výkonný sport má společensky pozitivní i negativní specifika. Typické je, že mezi tyto respondenty patří především mládež (téměř jedna třetina mladých respondentů), což svědčí o tom, že uvedená forma tělesné kultury je diskutována a hodnocena zvláště mladou generací.

Přijímané hodnoty sportu

Sledované uznávané hodnoty sportu se netýkaly — jak jsme již uvedli — pouze individuálních preferencí a úsilí zkoumaných osob, ale vztahovaly se také k jejich axiologicko-semiotickému systému, tj. k objektivizovanému systému hodnot, „závaznému“ ve společenských třídách a vrstvách, k nimž patří. Věci se jeví poněkud jinak, uvažujeme-li hodnoty, které prožíváme a přijímáme jako důležité pro nás samé a které tedy představují to co chceme, předmět internalizace.

Tohoto pojetí jsme se již dotkli, když jsme upozorňovali na skutečnost, že více než polovina zkoumaného souboru pokládá pohybová cvičení za nezbytná pro současného člověka, tj. pro jeho somatické potřeby. Sport ovšem může poskytovat i hedonistický požitek. Jak zkoumaná mládež, tak její rodiče uvádějí až v 76,6 % případů, že k jejich postoji vůči tělesné výchově ve škole se vázal pocit sympatie a uspokojení. Je přitom typické, že intenzita těchto postojů byla v obou generacích stejná. Stejně tak obě generace považují za největší smysl tělesné výchovy především nabývání pohybových dovedností, relaxaci a odpočinek.

Aby se uznávaná hodnota stala hodnotou přijímanou, musí dojít k psychické aktivizaci subjektu, s níž souvisí jeho ztotožnění se s tím, co si přeje. Tato situace ovšem není identická se skutečným chováním (realizací hodnoty), značně se však k němu přibližuje. V každém případě je nezbytná k tomu, aby k takovému chování došlo. Jde tedy o aktivní postoj, který je zakotven v systému psychologickém, a nikoliv v oblasti behaviorálně se objektivizujících činností.

Takto pojaté aktivní postoje k tělesné kultuře (včetně sportu) jsou ve zkoumané populaci rozloženy v poměru patrném z tab. 5. Aktivní, svým způsobem osobní vztah k tělesné kultuře projevila, jak je patrné z uvedených údajů, téměř jedna třetina dotázaných. Tento údaj je však třeba považovat pouze za aproximativní, protože sama kategorie „aktivity“ nebyla přesně vymezena. Pozornost zasluhuje spíše skutečnost, že „pocit aktivity“ se ve zkoumaných generacích téměř vůbec neliší.

Naznačuje to, že pohybová aktivizace je v obou generacích vnímána jako

Tabulka 5. Vztah k tělesné kultuře

Vztah	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
aktivní	33,4	31,6	32,5
pasivní	66,2	68,4	67,3
neuvedeno	0,4	0	0,2
celkem	100	100	100

Tabuľka 6. Účast v mimoškolných pohybových aktivitách

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
neúčastní se	39,2	53,0	46,1
sport	33,2	30,0	31,6
rytmika	13,6	3,4	8,5
gymnastika	6,6	9,0	7,8
pohybové hry	0,6	1,0	0,8
mimosportovní formy	0,2	2,0	1,1
jiné	6,4	1,6	4,0
neuvedeno	0,2	0,0	0,1
celkem	100	100	100

individuálně důležitá, žádoucí hodnota, o níž je vhodné usilovat. Hlavní rozdíly mezi oběma generacemi se projevují v rámci hodnot realizovaných. Ty však nevyplývají, jak se domníváme, z odlišných postojů, nýbrž jsou podmíněny sociálními institucemi, především pak diferenciací sociálních rolí mládeže a rodičů.

Realizované hodnoty sportu

K prvním a nejfrekventovanějším kontaktům člověka se sportem dochází v dětství a raném mládí. Dochází k nim především, ne však výlučně, v rámci povinné školní tělesné výchovy. Jak ukazují empirické údaje, v tomto období se kromě toho — zejména v nejmladší generaci — velmi často vyskytují i různé formy pohybových zájmových činností (viz tab. 6).

Pozornost zasluhuje fakt, že necelá polovina dotázaných se neúčastnila žádných mimoškolných forem pohybové aktivity (což ovšem neznamená, že se tito lidé neúčastnili žádných spontánních, neorganizovaných forem, realizovaných nejčastěji ve skupinách vrstevníků). Uvedený podíl je však podstatně větší v generaci mládeže než v generaci rodičů, což svědčí o pozitivním trendu v této oblasti. Nadto takové cvičení zpravidla nabývá sportovních forem, což jednoznačně svědčí o tom, že tato oblast tělesné kultury je dominantní a její úloha stále roste. Uvedeme-li dále, že stejná tendence se projevuje

Tabuľka 7. Účast na sportu

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
neúčastní se	6,8	61,4	34,1
ano, aktivně	42,2	6,8	24,5
ano, pasivně	10,8	11,8	11,3
občas, aktivně	31,0	10,2	20,6
občas, pasivně	8,4	9,4	8,9
neuvedeno	0,8	0,4	0,6
celkem	100	100	100

Tabulka 8. Divácká účast na sportovních utkáních

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
televizní přenos	68,2	65,0	66,6
stadión, hala	12,0	11,0	11,5
nesleduje	18,6	24,0	21,3
neuvedeno	1,2	0	0,6
celkem	100	100	100

v povinné školní tělesné výchově, dostáváme tak celkovou představu o rozsahu, nikoli však o frekvenci, účasti školní mládeže ve sportu.

Zcela jiné rozložení získáváme, ptáme-li se na aktuální zapojení zkoumaného souboru ve sportu (viz tab. 7). Podle očekávání je aktivní sport doménou především mládeže (systematicky trénují více než dvě pětiny dotázaných). Mezi dospělými má tato činnost jen zanedbatelný podíl (6,8 % dotázaných). Naproti tomu sportovní činnost jiného charakteru (především společensky organizované aktivity) se rozvíjí o něco častěji v generaci rodičů (pravidelný nebo občasný kontakt se sportem jakožto s institucí pohybového zdokonalování uvedl každý pátý dotázaný). Toto zjištění dokazuje, že zkoumaný jev je v každodenním životě zkoumané populace poměrně značně rozšířen, což z hlediska mimovýkonnostních funkcí sportu zasluhuje zdůraznění a pozornost.

Realizované hodnoty sportu se však neprojevují především ve výše uvedených formách, ale — podle očekávání — spíše ve formě sledování sportovních utkání v televizním přenosu nebo přímo na stadiónu, hřišti či ve sportovní hale. Ve výzkumech, o něž se zde opíráme, jsme zkoumali rozsah sportovního diváctví pěti disciplín: kopané, košíkové, hokeje, lehké atletiky a boxu. Vycházeli jsme z předpokladu, že tyto sporty patří v Polsku k nejpoblárnějším. Údaje jsou uvedeny v tab. 8.

Podle očekávání rozhodně dominuje sledování televizních přenosů sportovních utkání. V televizi sledují sportovní přenosy přesně dvě třetiny dotázaných, přičemž rozdíly mezi generacemi jsou nevýznamné. Počet diváků uvádějících přímý kontakt s výkonnostním sportem (na stadiónu, ve sportovní hale) je několikanásobně nižší, častější ve skupině mládeže. Celkově se účastní sportovního diváctví téměř čtyři pětiny zkoumaného souboru, což jednoznačně svědčí o tom, že sport ve svých diváckých variantách patří k nejrozšířenějším formám kultury a kromě toho plně podléhá specifickým zákonům rozvoje a fungování masové kultury.

Popularita výše uvedených sportovních disciplín není stejná. První místo zaujímá kopaná (pouze 6,5 % dotázaných nesleduje utkání v televizi nebo přímo na stadiónu). Na dalších místech jsou: lehká atletika (16,2 % absentujících), hokej (22,0 % absentujících), box (24,4 % absentujících) a košíková (37,7 % absentujících). Kopaná v Polsku tedy, jak se znovu ukázalo, je výrazně preferována před ostatními sporty a láme všechny rekordy popularity.

1. Pohybová aktivita, především v podobě sportu, patří k hodnotám, které jsou uznávány střední generací téměř všeobecně a mládeží zcela. Sport tak natrvalo pronikl do běžného vědomí jako společensky hodnocený a uznávaný jev.
2. Nejrozšířenější je sportovní diváctví. Sport se k divákům dostává především prostřednictvím televizních přenosů, ve značné míře však i bezprostředním sledováním utkání. Výkonnostní a zejména vrcholový sport je tak jedním z nejrozšířenějších prvků masové kultury. Největšímu zájmu se v Polsku těší kopaná.
3. V přijímání sportu jako internalizované hodnoty nebyly mezi generacemi shledány rozdíly. To znamená, že hlubší zájem o sport je vlastní jak střední generaci, tak mládeži.
4. Podstatné rozdíly se naopak ukazují v oblasti aktivního sportu, který je výhradní doménou mládeže. Generace lidí ve věku 40—50 let trvale a pravidelně sportuje jen v minimální míře. Tyto hluboké rozdíly vyplývají především z odlišného životního způsobu a různých společenských rolí obou generací.
5. Postoj ke školní tělesné výchově a sportu je u obou generací obdobný, tj. vysoce pozitivní. U mladší generace je aktivní účast na různých mimoškolních formách pohybové aktivity častější, než tomu bylo u generace jejich rodičů, což příznivě svědčí o tom, že dnešní škola je institucí zajišťující šíření sportu.
6. Podle názoru zkoumaných osob není věk překážkou aktivního sportu. Ve vědomí respondentů je tudíž sport oblastí, která je užitečná v každé životní fázi. Určité bariéry sportovní činnosti jsou spatřovány v oblasti společenských vztahů, rolí a zvyklostí.
7. Za nejvýznamnější funkci masového sportu je považováno zdraví. Jiná hlediska, např. možnost seznámení nebo zábava, jsou méně významná. Pojem sport tedy dotázaní spojují především s rekreací, odpočinkem a dobrou fyzickou kondicí.

Úsilí o aktivní ovlivňování pohybového režimu široké veřejnosti se v posledních letech dostává do popředí zájmu tělovýchovných odborníků nejen u nás, ale i v mnoha dalších socialistických zemích. Tento trend je vyvolán objektivními změnami spjatými s vědeckotechnickým rozvojem, který zasahuje bezprostředně nejen sféru výroby, ale výrazným způsobem ovlivňuje a determinuje i způsob života. Vyvolává zásadní změny v organizaci a způsobu výroby, v obsahu i charakteru lidské práce, svými důsledky zasahuje i do oblasti materiální spotřeby, má vliv na životní prostředí, promítá se ve zkvalitňování služeb, dopravy, v modernizaci domácností, ve zlepšování podmínek práce, ale i v možnostech a způsobu trávení volného času. Přispívá k nasycení primárních materiálních potřeb v celospolečenském rozsahu, ale zároveň i k tomu, že dochází k přesunu od nižších potřeb k potřebám vyššího řádu, tj. k potřebám souvisejícím s rozvojem osobnosti, se vzdělaností a s racionálním využíváním volného času [Suchý 1975].

Nelze však přehlédnout, že vedle celé řady kladných stránek s sebou vědeckotechnický rozvoj přináší i některé problémy, kterým musí socialistická společnost řadou racionálních opatření čelit. Jedním, z našeho hlediska významným průvodním znakem vědeckotechnického rozvoje je *redukce pohybové činnosti člověka*. Dochází k ní nejen v důsledku odstranění fyzicky namáhavé práce v zaměstnání, ale často i v důsledku převážně sedavého způsobu trávení volného času. Omezení pohybové činnosti na hranici „prahových“ hodnot nelze považovat ani z hlediska společenského, ani z hlediska jedince za správné, přestože k němu mnozí inklinují.

Pohyb patří k základním podmínkám zdravého vývoje organismu. Nedostatek přiměřeně rozsáhlé a přiměřeně intenzivní pohybové činnosti v životním režimu se projevuje ve zhoršení fyzického fondu a má své negativní důsledky nejen na fyzické, ale i duševní zdraví. Současné vědecké poznatky nás opravňují k tvrzení, že účelnou regulací pohybového režimu lze předcházet některým civilizačním chorobám, a to zvláště srdečně cévním onemocněním, hypertenzi, ischemické chorobě srdeční, bolestem v zádech apod., účinně kompenzovat fyzickou i psychickou únavu, zabezpečit harmonický tělesný rozvoj a přispívat k udržení dobré tělesné kondice, což vše jsou předpoklady vysoké produktivity v práci a dobré pohody i při plnění povinností běžného denního života. Význam pohybové aktivity však nelze omezovat pouze na oblast biologických funkcí — v období vědeckotechnického rozvoje narůstá i její význam jako sociálního fenoménu. V tomto smyslu si budoucnost, jak poukazuje Richta, bude vyžadovat racionální regulování pohybového režimu, jež by příslušné pracovní zatížení vyvážilo sportem a tělovýchovou jakožto aktivním odpočinkem a důležitou formou rozvoje nejen tělesných, ale i duševních sil člověka [Richta 1969].

Pohybový režim pokládáme za součást způsobu života. Jde o dynamický proces, který zahrnuje všechny systematicky prováděné motorické činnosti jednotlivce nebo kolektivu v daném časovém úseku [Čelikovský 1977]. Hovoříme o denním, týdenním či celoročním pohybovém režimu. Při řešení otázek optimálních pohybových režimů vycházíme z požadavku konstruovat

takové modely, které by zajišťovaly zdravý vývoj jedince a všestranný harmonický rozvoj osobnosti. Jde o základní předpoklady plné seberealizace člověka ve všech sférách existence, při uspokojování jeho životních potřeb a sociálních vztahů, včetně činností pracovních a společenských. Přitom je třeba si uvědomit, že při snaze regulovat pohybový režim nám jde v nejširším slova smyslu o optimální strukturu motorické činnosti vůbec, nikoli tedy pouze o činnost tělovýchovnou. Z hlediska finálních hodnot, pro které se otázkami pohybových režimů zabýváme, není totiž rozhodující výběr prostředků a forem činnosti sám o sobě, ale především objem, struktura a intenzita pohybové činnosti. Na druhé straně však je třeba vyzvednout skutečnost, že racionální struktura tzv. tělocvičné či tělovýchovné aktivity, tj. motorické činnosti cíleně prováděné vzhledem k předpokládaným pozitivním účinkům na lidský organismus, patří mezi nejefektivnější formy regulace pohybového režimu.

Konečným cílem studia pohybových režimů je rozpracovat modely optimálního uspořádání pohybové aktivity v celoročním cyklu pro diferencované skupiny populace s přihlédnutím k pohlaví, věku, ale i profesi, životnímu prostředí, stupni tělesného rozvoje, zájmům apod. Řešení tohoto úkolu není nikterak jednoduché a vyžaduje v první řadě objektivní informace o současném pohybovém režimu populace. Zatím však postrádáme vhodné techniky, jichž by bylo možné použít u větších souborů. Šetření opírající se o energetický výdej, popřípadě minutový záznam [Durnin 1967; Seliger 1970, 1977 aj.] se opírají o techniky složité, organizačně a finančně náročné, které se u větších souborů v terénních podmínkách mohou jen těžko uplatnit. Jejich předností je, že postihují i tzv. „pracovní“ složku pohybového režimu. Vycházíme-li však z poznání, že energetická náročnost většiny dnešních zaměstnání se víceméně unifikuje, je vcelku nízká a v pohybovém režimu tudíž nesehrává významnější roli, a zároveň i z toho, že k výraznější diferenciaci pohybového režimu dochází především ve sféře volného času, jeví se nutné získat u větších souborů hlubší informace o současném způsobu trávení volného času. Z výzkumu Filipcové je patrné, že přes určitý pozitivní posun existuje stále tendence ke konzumentskému způsobu trávení volného času. Převažují v něm aktivity kulturně umělecké receptivní a společensko-neformální, jež v průměru naplňují volný čas z 60 %, zatímco aktivity fyzické (1) zabírají jen menší část průměrného volného času, a to asi 12 % [Filipcová 1967—70].

Z těchto důvodů jsme se v naší práci zaměřili na získání rozsáhlejších údajů o rozsahu pohybové činnosti ve volném čase se zvláštním zřetelem na zapojení široké veřejnosti do rozmanitých forem tělesné kultury. V úzké návaznosti na naše dva předchozí, sociologicky orientované reprezentativní výzkumy zaměřené na zjišťování postojů a aktivní účasti občanů ČSR na tělesné výchově, sportu a pohybové rekreaci [Teplý, Adamec 1977, 1980] jsme v letech 1980—81 soustředili pozornost na pohybový režim 15—29letých občanů ČSR. Cílem výzkumu bylo získat informace o celkovém rozsahu pohybové činnosti v týdenním režimu s možností posoudit, do jaké míry je naplněn požadavek jedné hodiny intenzivní pohybové činnosti denně; analýzu provést tak, aby bylo zřejmé, do jaké míry se na pohybové činnosti ve volném čase podílí tělovýchova (2), a to specifikovaně — tělovýchova organizovaná a ne-

(1) Označení fyzické aktivity zahrnuje nejen tělovýchovnou, sportovní či turistickou činnost, ale i další pohybově rekreační činnosti, jako jsou procházky, houbaření aj.

(2) Pod označení „tělovýchova“, které používáme v širším smyslu, zahrnujeme nejen organizovanou, ale i neorganizovanou (spontánní) pohybovou činnost, při níž se využívají rozmanité formy tělesných cvičení, sportu a turistiky.

organizovaná — a jaký je podíl ostatních pohybově rekreačních aktivit (3). Zároveň šlo o to zjistit, zda existují odlišnosti v pohybovém režimu mužů a žen z hlediska časového rozsahu, výběru a počtu aktivit a jejich frekvence. Obdobné srovnání učinit i s přihlédnutím k dalším biosociálním faktorům (věku, vzdělání, tělesné hmotnosti aj.).

Při výzkumu byly použity dvě základní techniky: standardizovaný rozhovor a týdenní časový snímek. Snímek byl zkonstruován tak, aby umožnil získat základní informace o rozsahu a charakteru pohybové činnosti v průběhu jednoho týdne (7 po sobě následujících dnů). Respondenti (podle písemných pokynů a při průběžné kontrole tazatelem) vyplňovali požadované údaje do standardizovaného záznamního archu.

Pro stanovení výběrového souboru bylo použito jedné varianty záměrného výběru, kvótní metody. Výběrový soubor byl konstruován při kontrole 5 znaků: pohlaví, věk, sociální skupina, kraj a velikostní skupina bydliště dotázaného. Členství v ČSTV bylo při výběru kontrolováno jen nepřímo. Ukázalo se, že počet členů ČSTV je v našem výběrovém souboru o něco vyšší než odpovídá statistickým údajům ČSTV. Výzkum byl uskutečněn ve dvou etapách — na podzim 1980 a v létě 1981. Řízený rozhovor byl proveden celkem s 1528 osobami, časový snímek vyplnilo uspokojivě 1152 respondentů.

Výsledky dotazování i časového snímku byly zpracovávány na počítači, a to v rovině prvního, druhého a v některých případech i třetího třídění. Do programu statistického zpracování byla zahrnuta kritéria: chí-kvadrát pro kontingenční tabulky jako celek; znaménkové schéma pro kontingenční tabulky; hodnota CNORM, což je standardizovaný typ Pearsonova kontingenčního koeficientu. U kvantitativních dat byly vypočteny základní statistické charakteristiky (průměr, směrodatná odchylka, variační rozpětí) a při třídění druhého stupně testována významnost rozdílů t-testem podle pohlaví, věku apod. na 5 % hladině významnosti.

Výsledky

1. Podle subjektivního posouzení zařazuje asi 60 % občanů ČSR ve věku 15—29 let některou z forem tělovýchovy, sportu či pohybové rekreace do svého celoročního režimu. Asi u 20—25 % lze předpokládat, že jde o činnost v podstatě pravidelnou — celoroční (viz obr. 1). U členů ČSTV (47 %), u 15—18letých chlapců (42 %) je počet celoročně „cvičících“ relativně vyšší. Přesto však (zvláště u členů ČSTV a obdobně i u 15—18leté mládeže) nás nemůže takovéto zapojení uspokojit. Pozornost bude třeba orientovat na poměrně rozsáhlou skupinu těch, kteří se sice k tělovýchově hlásí, ale přitom ji realizují jen nepravidelně či sezónně. V souhrnu jde o více než třetinu takto tělovýchovně aktivních 15—29letých občanů ČSR.

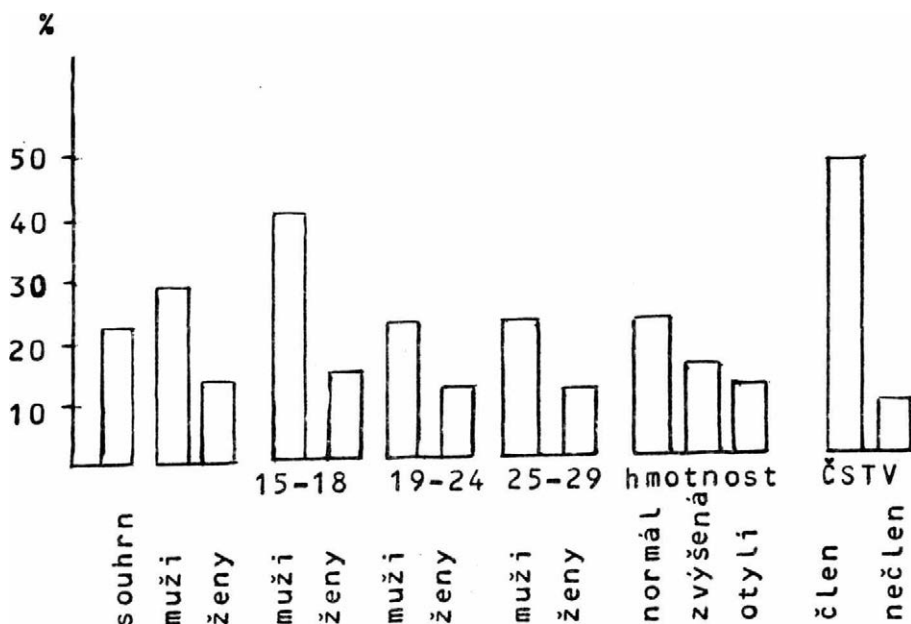
2. Téměř dvě třetiny 15—29letých pokládají množství pohybu ve svém režimu za dostačující a jen o něco více než polovina (54 %) uvádí, že záměrně vyhledává příležitost k vydatnému pohybu. Četnosti mužů ve všech dílčích věkových kategoriích a obdobně i četnosti členů ČSTV jsou v obou případech relativně vyšší. Z šetření je patrné, že ženy (41 %), otylí (57 %) a nečlenové ČSTV (42 %) si velmi často uvědomují, že množství pohybu v jejich režimu je nedostačující, ale bohužel ještě častěji uvádějí (Ž 51 %; otylí 52 %; nečlenové ČSTV 57 %), že příležitost k vydatnému pohybu nevyhledávají. Právě

(3) Pod „pohybově rekreační činnost“ zahrnujeme nejen tělovýchovu, ale i další rekreační aktivity spjaté s pohybem, např. procházky, zahrádkaření, houbaření, myslivost, tanec aj.

u těchto skupin populace bude zapotřebí prohloubit výchovné i propagační úsilí k tělovýchovné aktivizaci.

3. Z porovnání subjektivního hodnocení *významu aktivní tělovýchovy v osobním životě* na jedné straně a *významu návštěv sportovních akcí* na straně druhé je patrné, že o něco větší počet 15—29letých přikládá větší význam návštěvě sportovních akcí než aktivnímu sportování. Pouze pětina dotázaných ohodnotila aktivní sportování nejvyšším stupněm, naopak 45 % jí dalo velmi nízké či nízké hodnocení. To sice odpovídá současnému zapojení do tělovýchovy, ale je i svědectvím o nedostatečně účinném výchovném působení. Je

Obr. 1. Pravidelná celoroční tělovýchovná činnost (červen 1981)

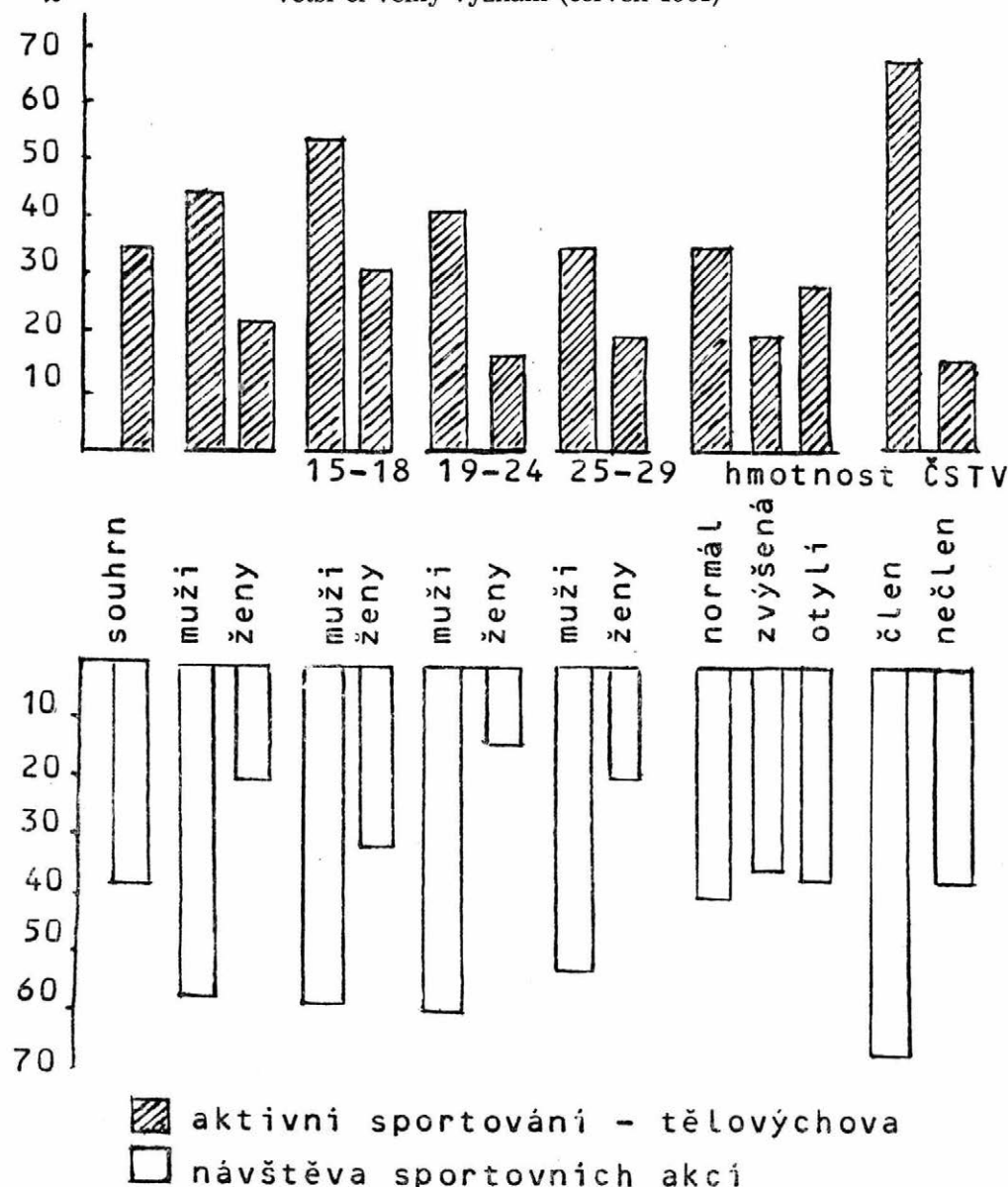

však třeba vyzvednout, že u mládeže do 18 let (zvláště u chlapců) a u členů ČSTV jsou počty těch, kteří aktivní tělovýchovu pokládají pro život za důležitou mnohem vyšší (viz obr. 2). Návštěvě sportovních akcí přikládají velký význam především muži (téměř 60 %), u žen je to jen každá pátá.

4. 57 % občanů ve věku 15—29 let se domnívá, že jsou v dobré tělesné kondici bez zdravotních potíží, 20 % uvádí špatnou kondici a dalších 20 % menší či větší zdravotní potíže. Vzhledem k tomu, že jsme předpokládali, že jak postoj, tak i aktivní účast na tělovýchově mohou být ovlivněny tělesnou hmotností dotázaného, rozdělili jsme je do skupin podle Brocova indexu. Otlálých bylo v našem výběru necelých 10 %. V rozmezí 15—29 let se jejich počet zvyšuje (2 %; 8 %; 13 %) a obdobně přibývá i lidí se zvýšenou hmotností (11 %; 19 %; 25 %).

5. Z analýzy týdenních časových snímků postihujících letní a podzimní období je patrné, že pohybová činnost v mimopracovní době a ve volném čase zabírá u 15—29letých občanů zhruba 18 % časového fondu, tzn. kolem 30 hodin za týden (viz obr. 3). Tento čas je ze dvou třetin věnován nutným činnostem v mimopracovní době (cesta do zaměstnání, nákupy, práce v domácnosti apod.), jež pro účinnou regulaci pohybového režimu, při obvykle malé intenzitě fyzické zátěže, nemají větší význam. Asi 6 % časového fondu, tzn. kolem

Obr. 2. Četnost těch, pro něž má aktivní tělovýchova a návštěva sportovních akcí větší či velký význam (červen 1981)

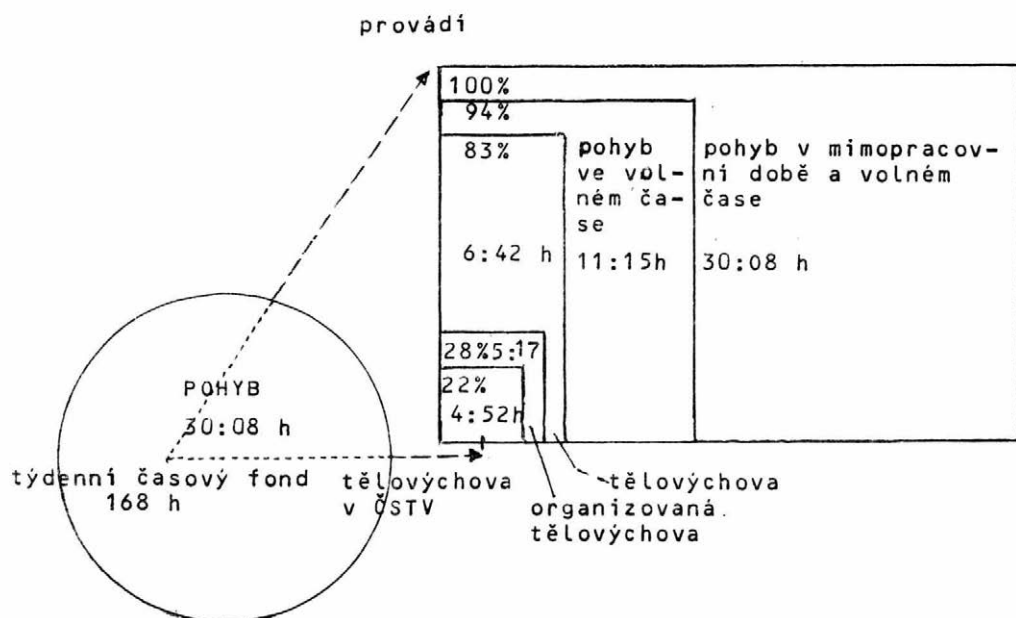

11 hodin za týden, připadá na pohybově rekreační činnost ve volném čase. Tělovýchova se na této činnosti podílí jen zčásti. Ve sledovaných týdnech se jí zúčastnilo kolem 75—83 % respondentů, s průměrným rozsahem 6—7 hodin za týden. (4) Převažují její neorganizované formy.

Pohybová činnost v mimopracovní době a ve volném čase není v průběhu týdne rovnoměrně rozložena. V pracovních dnech je její časový rozsah mnohem nižší (3:39 h/den), o víkendových dnech téměř dvojnásobně větší (6:09 h/den). Rozdíly mezi letním a podzimním obdobím nejsou významné. Ženy věnují takovéto činnosti v souhrnu více času než muži (Ž 33 h/týd; M 27 h/týd). To je dáno větším množstvím času, který věnují pracem v domácnosti, procházkám a pobytu s dětmi venku.

6. *Pohybově rekreační činnost ve volném čase* jsme v týdenním časovém snímku zaznamenali zhruba u 90 % 15–29letých. Jejím obsahem je především neorganizovaná tělovýchova (5), ale i další pohybově rekreační činnost, například procházky, myslivost, houbaření, tanec aj. V souhrnu věnují res-

Obr. 3. Pohybová činnost v týdenním režimu /červen 1981/

pondenti této činnosti 11 hodin za týden. Rozdíly v zapojení mužů a žen (ani v případě, kdy přihlížíme k věku a dalším biosociálním faktorům) nejsou významné. Projevují se teprve při analýze časového rozsahu této činnosti; rozdílný je rovněž její obsah. O víkendových dnech věnují respondenti této činnosti mnohem více času v porovnání se dny pracovními.

Čas věnovaný této činnosti je nejen individuálně, ale i v dílčích skupinách značně rozdílný. 56 % respondentů jí věnuje průměrně jednu či více hodin denně, u členů ČSTV a u 15–18leté mládeže jde o činnost časově rozsáhlejší.

7. *Tělovýchova*, včetně neorganizovaných forem, byla v týdenním režimu v září zaznamenána u 70 % a v červnu u 83 % respondentů. Muži od žen se v zapojení neliší (6) (pouze ženy v domácnosti se jí věnují méně). „Cvičící“ věnují tělovýchově v průměru kolem 6 hodin za týden, což představuje 4 % časového fondu. Rozdíly v časovém rozsahu mezi letním a podzimním obdo-

(4) Vzhledem k tomu, že se jednalo o letní období, jsou účast na tělovýchově a příslušný časový rozsah vyšší.

(5) Neorganizovanou tělovýchovou rozumíme veškerou tělovýchovnou, sportovní a turistickou činnost, kterou si jedinec, rodina či neformální kolektivy organizují sami v daných podmínkách. Zahrnuje nejen rekreační sportování, včetně rekreačního plavání, ale i domácí gymnastiku, kondiční běh, rodinnou turistiku, rekreační cyklistiku apod.

(6) U organizované tělovýchovy jsou tyto rozdíly ve prospěch mužů signifikantní.

bím jsou nevýznamné. Značné jsou však rozdíly individuální: 40 % se nevěnovalo ve sledovaných týdnech tělovýchově buď vůbec, nebo méně než 2 hodiny týdně, naproti tomu více než čtvrtina (26—28 %) jí věnovala průměrně 7 hodin týdně a každý desátý dokonce více než 14 hodin. Sem patří zejména mládež ve věku 15—18 let, a to především chlapci a členové ČSTV.

8. Dobrovolnou *organizovanou tělovýchovu* (7) realizovalo ve sledovaných týdnech 30 % respondentů, a to převážně v tělovýchovných jednotkách ČSTV. V jiných organizacích se týká jen malé části populace, je méně soustavná a představuje menší časový rozsah a lidé se jí věnují většinou ve všedních dnech, jen menší část souboru (12 %) i o víkendech.

Preferují ji především muži, zejména mladší, u nich sehraává významnou roli při regulaci pohybového režimu (většina na ni vynaloží 5 hodin týdně).

9. *Tělovýchovy organizované v ČSTV* se ve sledovaných týdnech zúčastnila asi jedna pětina 15—29letých (19—22 %): muži ve vyšších čtenostech a s větším časovým rozsahem; převážně v pracovních dnech (pouze čtvrtina členů ČSTV i o některém z víkendových dnů); frekvence 1—2krát za týden 40 % členů ČSTV, 28 % 3krát či vícekrát za týden, 32 % ve sledovaném týdnu v tělovýchovné jednotě necvičilo. U žen je frekvence mnohem nižší, převažují ty, jež cvičily pouze 1—2krát v týdnu.

Naprostá většina členů ČSTV ovšem vedle organizované tělovýchovy provádí ještě poměrně rozsáhlou neorganizovanou tělovýchovnou činnost: 87 % členů ČSTV si ve sledovaném týdnu vyhradilo čas pro tělovýchovu (včetně neorganizované) nejméně 3krát a 64 % dokonce „cvičilo“ 6krát či vícekrát.

10. *Neorganizovaná tělovýchova* je v porovnání s organizovanou tělovýchovou zastoupena v týdenním režimu u třikrát většího počtu 15—29letých občanů ČSR. Zapojení se však liší podle ročního období, v letním období je účast vyšší. U tohoto typu tělovýchovy nejsou rozdíly v zapojení mužů a žen významné (tab. 1). Účast 15—18letých, a to zvláště chlapců, a členů ČSTV je významně větší bez ohledu na pohlaví a věk.

Čas, který „cvičící“ v průměru věnují neorganizované tělovýchově, je v podstatě stejný jako u tělovýchovy organizované. Tento typ se však týká mnohem většího počtu osob. Individuální rozdíly jsou ovšem v porovnání s organizovanou tělovýchovou mnohem větší. S rozsahem do 2 h/týd se setkáváme u 29 % respondentů, třetina realizovala neorganizovanou tělovýchovu s rozsahem 2—7 h/týd, 6 % pak s rozsahem větším než 14 h/týd.

Jak zapojení, tak i časový rozsah neorganizované tělovýchovy jsou značně rozdílné, přihlížíme-li k některým biosociálním faktorům. S větším časovým rozsahem ji realizují muži a rovněž členové ČSTV, zvlášť výrazné jsou rozdíly, přihlížíme-li k věku. U 25—29letých klesá množství času věnovaného neorganizované tělovýchově oproti 15—18letým téměř na polovinu.

11. Z *tělovýchovných aktivit*, které 15—29letí zařadili v červnovém týdnu do svého týdenního režimu, patří k nejvíce rozšířeným: rekreační plavání (účast 46 %), domácí gymnastika (31 %), rekreační cyklistika (25 %), kondiční běh (23 %), kopaná (21 %), badminton (17 %), odbíjená (12 %) a turistika (11 %). Z dalších pohybově rekreačních aktivit to jsou procházky (63 %) a tanec (25 %). Plavání a rekreační cyklistika jsou z větší části pouze sezónní záležitosti — účast na nich byla v září mnohem nižší.

Jak ukazují i dřívější výzkumy, domácí gymnastika a procházky jsou jako soustavná pravidelná činnost týdenního, popřípadě i denního režimu nejvíce

(7) Pod označení dobrovolná organizovaná tělovýchova zahrnujeme řízený tělovýchovný proces pod vedením cvičitele, instruktora, trenéra, a to jak v tělovýchovných jednotkách, tak i v jiných organizacích, např. Svazarmu, ROH, SSM aj.

Tabulka 1. Neorganizovaná tělovýchova v týdenním režimu podle pohlaví a věku (časový snímek červen 1981)

	Účast %	—2 %	Hodin za týden		14+	H/týd. x̄
			—7 %	—14 %	%	
celý soubor	79	29	34	10	6	4 : 54
muži	80	25	37	12	7	5 : 29*
ženy	77	33	31	9	4	4 : 18
15—18 let	88	22	35	20	12	6 : 57
19—24 let	78	32	36	7	3	4 : 06
25—29 let	73	21	31	7	4	4 : 07

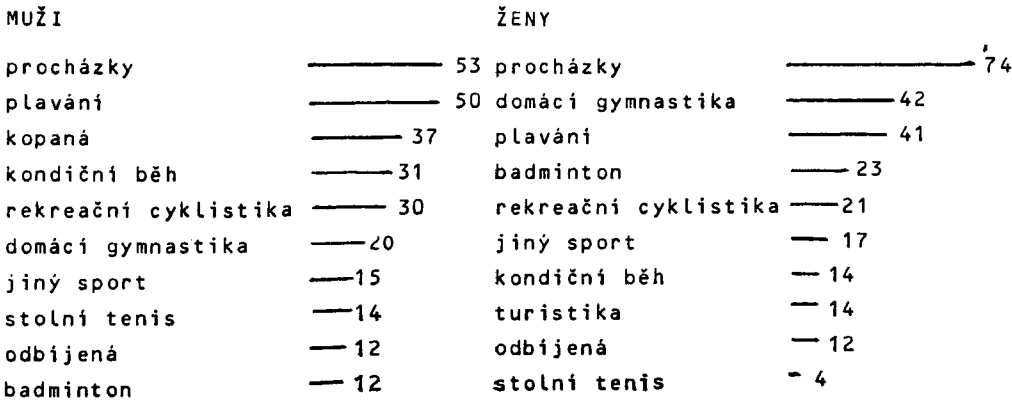
* V tabulce jsou podtrženy ty hodnoty, kde rozdíly oproti průměru jsou signifikantní na 5% hladině významnosti.

rozšířené. Při zvyšujícím se zájmu o kondiční běh lze obdobný trend pozorovat i zde.

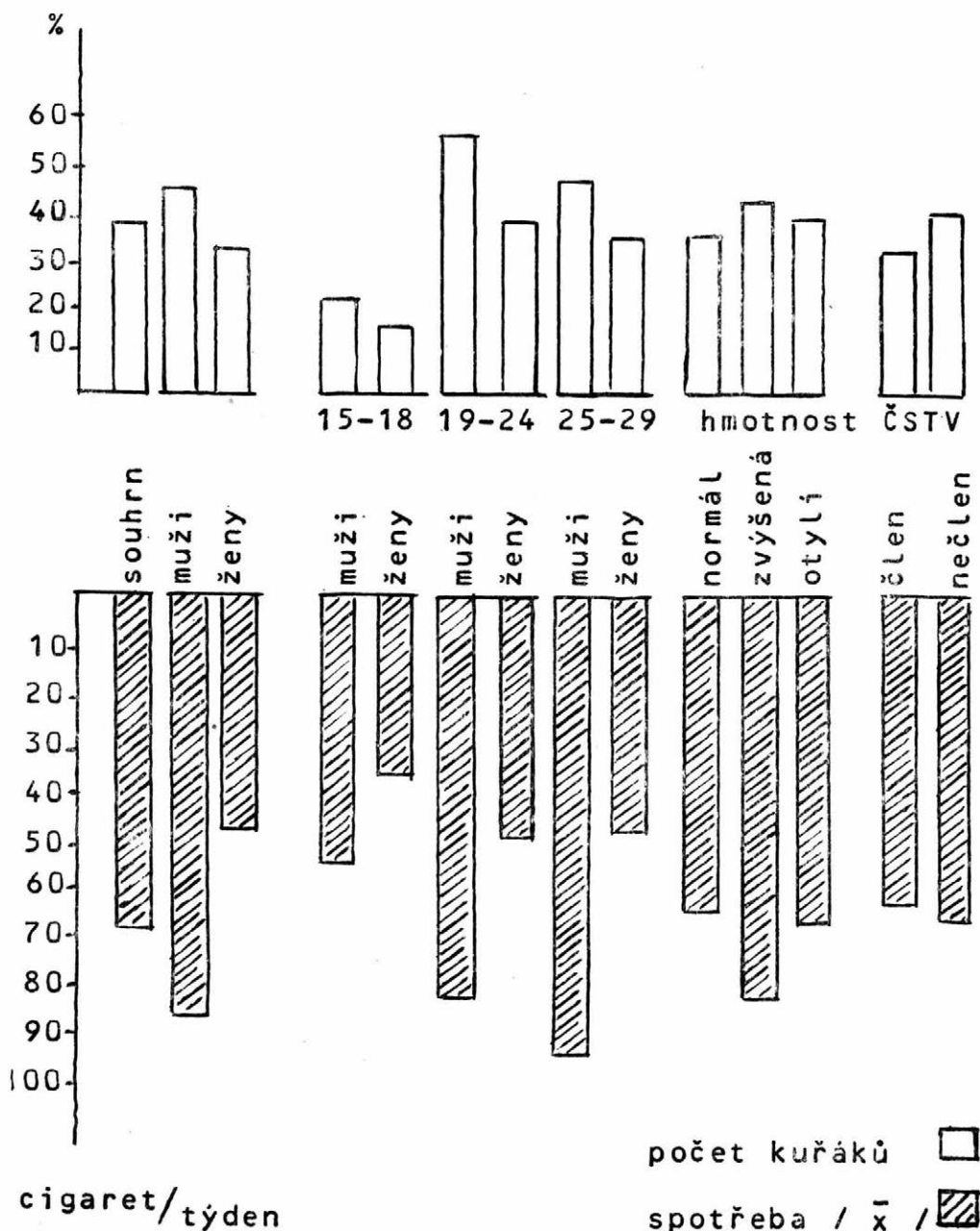
U 15—18letých je jak zapojení, tak i časový rozsah u většiny aktivit významně vyšší. To platí zvláště u rekreační cyklistiky, kopané, odbíjené, košíkové, ale i plavání, dále u kondičního běhu, tenisu, stolního tenisu a badmintonu — tedy u aktivit spjatých s emocionálním nábojem a vyšší intenzitou. Pouze procházkám, domácí gymnastice a turistice se 15—18letí věnují ve stejné míře jako starší věkové hranice.

Výběrem aktivit se ženy od mužů částečně liší (viz obr. 4). Ženy v mnohem větším počtu pěstují domácí gymnastiku, chodí na procházky a hrají badminton, u ostatních aktivit (kopané, stolního tenisu, kondičního běhu, rekreační cyklistiky a tenisu) je jejich zapojení nižší. Pohybový režim je ve srovnání s režimem mužů chudší nejen pokud jde o časový rozsah a frekvenci, ale i o počet realizovaných aktivit.

Obr. 4. Nejrozšířenější pohybově rekreační aktivity podle pohlaví /v procentech/

Obr. 5. Kouření u 15—29letých (červen 1981)

12. Výzkum zahrnoval i některé otázky týkající se *životosprávy*. Naznačil, že členové ČSTV jsou nejen tělovýchovně aktivnější, ale dodržují i lepší životosprávu než nečlenové. To je zvláště patrné u kouření a pití kávy, méně výrazné však u spotřeby alkoholických nápojů.

Také ženy mají lepší životosprávu: jsou méně často kuřáčkami a pokud kouří, vykouří méně cigaret než muži (viz obr. 5); v menším počtu pijí pivo a destiláty, ve větším naproti tomu víno a černou kávu.

S vědeckotechnickým rozvojem se zcela objektivně prohlubuje funkce tělesné kultury jako prostředku účinné regulace pohybového režimu. Je to zvláště sféra volného času, v níž by si měl v podstatě každý vyhradit určitý prostor pro soustavnou, přiměřeně rozsáhlou a dostatečně intenzivní tělovýchovnou, sportovní či jinou pohybově rekreační činnost. Proto je vysoce aktuální rozpracování vhodných modelů pohybového režimu pro diferencované skupiny populace. Jedním ze základních předpokladů řešení tohoto úkolu je získat objektivní informace o současném pohybovém režimu různých skupin obyvatelstva.

Výzkum, který jsme uskutečnili u 15—29letých občanů ČSR ukázal, že naprostá většina mladých lidí využívá dnes svůj volný čas mimo jiné i k účasti na rozmanitých formách tělesné kultury. Nelze však přehlédnout, že u mnohých převažuje činnost nahodilá, nepravidelná, která ani svým rozsahem neskytá dostatek podnětů k účinné regulaci pohybového režimu a nevytváří tak předpoklady pro zdravý vývoj organismu a udržení pro život potřebné dobré tělesné kondice. Požadavek jedné hodiny intenzivní pohybové aktivity denně splňuje o něco více než čtvrtina 15—29letých, ve větším počtu muži (36 %) než ženy (20 %).

Celkové bylo prokázáno, že na jedné straně je značný počet těch, kteří tělovýchovu neprovádějí vůbec nebo jen v malé míře, na opačné straně jsou pak ti, kteří jí věnují většinu svého volného času. Tento trend polarizace zájmů je v poslední době pro tělovýchovu charakteristický a bude nutné reagovat na něj v opatřeních týkajících se masového rozvoje tělesné výchovy. Značné individuální rozdíly v rozsahu tělovýchovné činnosti zároveň naznačují, že u mnohých lidí — i přes určitý pozitivní posun — není vztah k tělovýchově a pohybu vůbec dostatečně hluboký a trvalý. Má-li se dosáhnout toho, aby po dovršení 15 let zaujímal aktivní pohyb v hierarchii životních hodnot každého člověka své pevné místo, je třeba, aby v tomto směru bylo prohloubeno výchovné působení školy, rodiny i tělovýchovné organizace.

Literatura

- Čelíkovský, S.: *Modely pohybových režimů. Teorie a praxe tělesné výchovy* 1977, č. 1, s. 14—20.
- Durnin, J. V. — Passmore, R.: *Energy, Work and Leisure*. London 1967.
- Filipcová, B. a kol.: *Volný čas Ostrava I—VII. Výzkumná zpráva. Sociol. ústav ČSAV, Praha 1967—70.*
- Libenský, J. — Kovář, R.: *Teorie pohybových režimů. Aota Universitatis Carolinae Gymnica* 1968, č. 1, s. 39—41.
- Nifontova, L. N. — Kabačkov, V. A.: *Problema dvigatelnoj aktivnosti čeloveka v sisteme professionalnovo obučeniija i proizvodstva. Teoria i praktika fizičeskoj kultury* 1983, č. 11, s. 54—57.
- Richta, R. a kol.: *Civilizace na rozcestí. Praha, Svoboda 1969.*
- Seliger, V. a kol.: *Zařízení pro dlouhodobé sledování pohybové aktivity člověka. Čs. Fyziologie* 1970, č. 19, s. 269.
- Seliger, V. — Bartůňková, S., Bartůňek, Z.: *Naše zkušenosti s kombinací objektivní a subjektivní metody při sledování pohybové aktivity. Teorie a praxe tělesné výchovy* 25, 1977, č. 10, s. 605.
- Stejskal, V.: *Pohybový režim žáků na škole s celodenní péčí. In: Tělovýchovný sborník* 1967, č. 10, s. 169—185.
- Suchý, J. a kol.: *Syntetická študia o teorii socialistického způsobu života. Výzkumná práce č. 140. Výzkumný ústav životnej úrovně. Bratislava 1975.*
- Teplý, Z.: *Pohybový režim 15—29letých občanů ČSR. Závěrečná zpráva výzkumu. ČÚV ČSTV — metodické odd. a Výzkumný ústav tělovýchovný FTVS, Praha 1983.*
- Teplý, Z. — Adamec, Č.: *Tělesná výchova, sport a pohybová rekreace v životě občanů ČSR. Ústav pro výzkum kultury. Praha 1977.*
- Teplý, Z. — Adamec, Č.: *Hnutí Pohybem ke zdraví a jeho odraz v masovém rozvoji tělesné výchovy. ČÚV ČSTV a Ústav pro výzkum kultury. Praha 1980.*

Vliv rodiny na pohybové činnosti pražských a venkovských dětí předškolního věku

JOSEF KÁBELE
HANA DVOŘÁKOVÁ
Výzkumný ústav tělovýchovný UK,
Praha

Pohybové činnosti jsou důležitým faktorem všestranného rozvoje dítěte. Jejich nejbouřlivější vývoj probíhá v předškolním věku, kdy se vytváří základní pohybové stereotypy, celková motorika se zdokonaluje, dítě si osvojuje i náročnější pohyby, které vyžadují soustředění, zdokonaluje se koordinace trupu a končetin. Motorika rovněž kladně působí na sociální a osobnostní rozvoj dítěte, což se konkrétně projevuje v rozvíjení sociálních vztahů, navazování adekvátních kontaktů s vrstevníky a rodiči, uvědomění si citových vazeb a postojů, osvojování základních morálních pravidel.

Rodina jako primární sociální skupina, v níž vyrůstá dítě předškolního věku, má na zdravý pohybový a somatický vývoj dítěte významný vliv. Harmonický domov, pohoda a takový způsob života, v němž je pravidelně zastoupena tělovýchova, jsou nejlepším prostředím pro výchovu dětské osobnosti [Opravilová 1981]. V rodině se tedy vytvářejí a formují první postoje dítěte k pohybovým aktivitám. Celý soubor faktorů, který ovlivňuje život rodin, působí i na jejich vztahy k tělesné kultuře vůbec a na vlastní aktivní účast v rámci pohybových činností. Podstatným faktorem v námi řešené problematice jsou objektivní podmínky, jimiž rozumíme například materiální a organizačně kádrové zabezpečení organizovaných forem tělovýchovy, materiální podmínky pro neorganizované pohybové aktivity, jejich dostupnost, kapacitu apod. Využití těchto objektivních podmínek se transformuje v rodině v závislosti na subjektivních podmínkách rodiny, které jsou dány například věkem, vzděláním, zdravotním stavem členů rodiny, minulou i současnou pohybovou aktivitou, dovednostmi, postoji, zájmy, zálibami apod.

Problematikou rozvíjení pohybových aktivit z hlediska somatického a motorického vývoje dětí předškolního věku se zabývala řada autorů [Pařízková, Berdychová 1976; Pařízková a kol. 1977; Reifová, Čížek 1977; Adamec 1981; Pařízková a kol. 1984 a další]. Sociologické problémy v oblasti tělesné kultury rodin s dětmi v předškolním věku zkoumali například Opravilová [1981]; Kábele, Merhautová, Joachimsthaler [1981]; Merhautová a kol. [1982]; Pařízková [1982]; Dvořáková [1982a, 1982b]; Nálevková, Dvořáková [1984]. Rozdíly mezi různými sociálně demografickými skupinami (a to venkovskými a pražskými dětmi předškolního věku) z aspektu pohybové způsobilosti zkoumala Kárníková [1983], která zjištěné difference dávala do souvislosti s rozdílným způsobem života rodin v různých geografických podmínkách.

Na základě těchto poznatků jsme přistoupili k hlubšímu a širšímu výzkumnému sledování dvou extrémních souborů, a to velkoměstského sídliště v Praze (Jižní Město) a venkovského regionu s malými městy a obcemi od 500 do 2000 obyvatel (Východočeský kraj). Zaměřili jsme se na problematiku subjektivních podmínek v rámci rodin v obou souborech, přičemž jsme předpokládali, že postoje k tělesné kultuře se budou různit. Dále jsme předpokládali bohatší, pestřejší a pravidelnější zapojení do organizovaných tělovýchovných forem u dětí v pražských rodinách, neboť možnosti spontánních tělovýchovných činností jsou ve velkoměstské aglomeraci přece jen omezenější.

Pražský soubor tvořilo 171 dětí, z toho bylo 47,9 % chlapců a 52,1 % dívek od 3 do 7 let. Ve věku od 4 do 6 let bylo 134 dětí, do 4 let 23 a nad 6 let 14 dětí. 22,2 % dětí bylo bez sourozence, 69 % mělo jednoho sourozence, 8 % dva sourozence a jedno dítě 3 sourozence.

Venkovský soubor se skládal ze 136 dětí, z toho bylo 58,1 % chlapců a 41,9 % dívek rovněž od 3 do 7 let. Děti od 4 do 6 let bylo 101, do 4 let 28 a nad 6 let 7. Bez sourozence bylo 26 % dětí, jednoho sourozence mělo 61 %, dva sourozence 9 %, tři sourozence pak 3 % a dvě děti měly čtyři a více sourozenců. Sběr dat probíhal v mateřských školách, z čehož jednoznačně vyplývá, že děti obou souborů byly výchovně formovány jak rodinou, tak institucionálně. Oba soubory byly z hlediska počtu, pohlaví, věku, edukačního působení i počtu sourozenců téměř identické, a proto tedy i porovnatelné.

Sociologické šetření bylo provedeno v náhodně vybraných mateřských školách dotazníkovou metodou. Otázky dotazníku byly zaměřeny na sociální a demografické údaje o rodině, data o zdravotním stavu jednotlivých členů rodiny, o pohybových aktivitách a činnostech, zájmech a zálibách rodičů i dětí, péči o fyzický rozvoj a výchovu dítěte, o způsobu života rodiny a osobnostních charakteristikách dítěte. Dotazník byl prezentován anonymně a doba potřebná k jeho vyplnění se pohybovala okolo 50 až 60 minut. Skládal se celkem z 60 alternativních otázek pro oba rodiče. Návratnost dotazníku byla poměrně vysoká. U pražského souboru činila 78,7 %, u venkovské skupiny byla dokonce nepatrně vyšší, a to 82,3 %. Přispěl k tomu zřejmě osobní kontakt s rodiči (autoři uskutečnili ve vybraných mateřských školách besedy pro rodiče na téma *Psychický a motorický vývoj dítěte předškolního věku* a zároveň provedli instruktáž k vyplnění dotazníku).

Data byla podrobena třídění I. stupně a některé významově závažné položky zhodnoceny pomocí t-testu.

Dále bylo provedeno terénní šetření za účelem zpracování základních údajů o podmínkách k provozování neorganizovaných spontánních pohybových činností a o možnostech zapojení do organizované tělovýchovy.

Výsledky

Při interpretaci výsledků jsme se zaměřili na postoje k tělesné kultuře, které jsme hodnotili pomocí pořadové škály správných názorů na roli pohybové aktivity v životě dětí. Rodiče obou souborů si shodně uvědomují význam pohybových činností pro všestranný a zdravý rozvoj, upevňování vůle a charakteru, rozvíjení vztahu ke kolektivu, navazování přátelství, návyky správné životosprávy a pronikání složek tělesné kultury do způsobu života mladých lidí. Rodina projevuje značný zájem o budoucí aktivní zapojení dětí do tělesné výchovy a sportu, a to především ve sportovních oddílech (viz tab. 1). Tyto skutečnosti však vyjadřují rovinu „přání“ a jsou v rozporu s realitou. Získané výsledky ukazují, že skutečná účast na pohybových aktivitách je v podstatě velmi nízká a nahodilá, což platí s malými výjimkami o obou souborech. Zájmovým organizovaným pohybovým aktivitám se v předškolním věku věnují 2 až 3 % dětí (ZRTV, sportovní oddíly, rytmika). Jediná výjimka byla zjištěna u venkovského souboru, kde se cvičení v oddíle ZRTV účastní 11 % dětí. Tato skutečnost nás překvapila a vysvětlujeme si ji tradiční zájmové tělovýchovy při tělovýchovných jednotách v malých lokalitách, stabilizací kádrů a větší homogenitou prostředí. Pokud jde o pohybové čin-

Tabulka 1. Zájem rodičů o zapojení dětí do organizované tělovýchovy (v %)

	Venkovský soubor (N = 136)		Pražský soubor (N = 171)	
	otec	matka	otec	matka
oddíl ZRTV	19,85	22,06	17,54	16,96
sportovní oddíl	50,00	52,21	60,23	63,74
turistický oddíl	4,41	4,41	4,68	2,92
povinná TV na školách	19,12	16,18	10,53	10,53
nezájem o tělesnou kulturu	2,94	4,41	2,92	2,92

nosti rodičů s dětmi, převažuje ve venkovském souboru činnost pravidelná, v pražském souboru činnost o víkendech (viz tab. 2).

Součástí výzkumného sledování byl i obsah a formy pohybových aktivit. V pražském souboru dětí předškolního věku jsme shledali významně vyšší ($p < 0,01$) podíl takových aktivit, jako jsou turistika, bruslení, lyžování, a významně nižší podíl ($p < 0,01$) jízdy na kole, koloběžce apod. V ostatních činnostech, jako domácí gymnastika, zdravotní procházky, hry venku, plavání, léčebná tělesná výchova, je nevýznamně vyšší participace u pražského souboru (viz tab. 3). Většina sledovaných pohybových činností vyžaduje přítomnost, dohled, popřípadě i pomoc rodičů, jež je nejnужnější v podmínkách velkoměsta. Proto je také v pražském souboru častější tendence přesunout pohybové aktivity na víkendy a trávit je mimo velkoměstskou aglomeraci (významně vyšší provozování turistiky, lyžování).

Nutnost přesunout tyto aktivity na volné dny potvrzuje i hlubší pohled na režim dne pražských dětí. Ve srovnání s dětmi venkovského souboru je významný rozdíl ($p < 0,01$) v odchodu z mateřské školy. Zatímco tři čtvrtiny venkovských dětí odcházejí domů mezi 15.—16. hodinou, je situace u pražského souboru odlišná. Mezi 15.—16. hodinou odchází asi 45 % dětí, mezi 16.—17. hodinou 36 % a po 17. hodině 8 % dětí. Přitom počet dětí přicházejících do pražské mateřské školy před sedmou hodinou ráno je o 10 % vyšší než na venkově. Z toho je patrné, že časový fond pro společné činnosti v rámci rodiny je v Praze daleko omezenější.

Tyto fakty lze dát do souvislosti s otázkou vzdálenosti zaměstnání rodičů od jejich místa bydliště, a tedy i s časovou ztrátou vzniklou dojížděním. Tabulka

Tabulka 2. Frekvence pohybových činností rodičů s dětmi (v %)

	Venkovský soubor (N = 136)		Pražský soubor (N = 171)	
	otec	matka	otec	matka
pravidelná činnost	20,59	20,59	12,87	15,79
činnosti pouze o víkendech	33,09	39,71	53,80	49,12
činnosti pouze o dovolené	22,06	21,32	14,62	18,71
vůbec žádné činnosti	24,26	18,38	14,62	13,45
neodpovědělo	0	0	4,09	2,92

Tabulka 3. Pohybové činnosti předškolních dětí (v %)

		Venkovský soubor (N = 136)		Pražský soubor (N = 171)	
		n	%	n	%
domácí gymnastika	pravidelně	7	5,15	11	6,43
	nahodile	6	4,41	11	6,43
	vůbec ne	123	90,44	149	87,13
zdravotní procházky	pravidelně	42	30,88	64	37,43
	nahodile	60	44,12	67	39,18
	vůbec ne	34	25,00	40	23,39
pohybové, míčové hry venku	pravidelně	48	35,29	68	39,77
	nahodile	64	47,06	77	45,03
	vůbec ne	24	17,65	26	15,20
turistika*	pravidelně	3	2,21	22	12,87
	nahodile	36	26,47	73	42,69
	vůbec ne	99	72,79	76	44,44
plavání, koupání	pravidelně	43	31,62	65	38,01
	nahodile	63	46,32	83	48,54
	vůbec ne	21	22,79	23	13,45
bruslení*	pravidelně	12	8,83	34	19,88
	nahodile	41	30,15	53	30,99
	vůbec ne	82	60,29	84	49,12
lyžování*	pravidelně	17	12,50	33	19,30
	nahodile	31	22,79	72	42,11
	vůbec ne	88	64,71	66	38,60
jiný sport	pravidelně	9	6,62	17	9,94
	nahodile	23	16,91	19	11,11
	vůbec ne	104	76,47	135	78,95
léčebná tělesná výchova	pravidelně	2	1,47	4	2,34
	nahodile	2	1,47	1	0,58
	vůbec ne	132	97,06	166	97,08
jízda na kole, tříkolce ap.*	pravidelně	98	72,06	95	55,56
	nahodile	33	24,26	0	0
	vůbec ne	5	3,68	76	44,44

* značí významnost na hladině 1 %.

4 ukazuje, že vzdálenost zaměstnání pražských rodičů je větší, neboť téměř 90 % otců a 66 % matek dojíždí do zaměstnání 5 i více kilometrů.

Při rozboru dalších biosociálních ukazatelů jsou patrné rozdíly mezi rodiči v obou souborech, které mohou ovlivňovat způsob života i realizaci pohybových aktivit v rodině. Z hlediska věku rodičů je významně vyšší ($p < 0,01$) věk matek v pražském souboru, což lze pravděpodobně vysvětlit obtížnější bytovou situací v Praze (očekávání nového bytu na sídlišti před založením rodiny) a především signifikantně vyšším vzděláním matek ($p < 0,01$). Vzdělanostní úroveň pražských rodičů je vyšší (středoškolské s maturitou a vysokoškolské), na venkově převládá vyučení. Z hlediska sportovních dovedností (plavání, lyžování, bruslení, míčové hry apod.) jsou na tom lépe pražští

Tabulka 4. Vzdálenost zaměstnání rodičů od místa bydliště (v %)

	Venkovský soubor (N = 136)		Pražský soubor (N = 171)	
	otec	matka	otec	matka
500 m	21,32	26,47	0	15,79
500—1000 m	28,68	26,47	0	6,43
2—4 km	15,44	19,85	9,94	11,70
5 km a více	36,03	23,53	88,89	66,08
nedojezdí, neodpověděli	0	3,68	1,17	0

rodiče, zejména matky. Na základě těchto údajů bychom mohli v souladu s výsledky jiných autorů [Teplý, Adamec 1980; Merhautová a kol. 1982] předpokládat, že jak faktor vyššího vzdělání, tak častější sportovní dovednosti se odrazí v častější pohybové aktivitě rodičů pražského souboru. Tento předpoklad se však plně nepotvrdil. Rozdíly v pravidelné pohybové aktivitě jsou mezi oběma soubory minimální. Určité difference jsou u nahodile prováděných pohybových aktivit, kde účast rodičů pražského souboru je významně vyšší. Pravidelné sportovní diváctví převažuje hlavně u otců venkovského souboru (50 % ku 20 % v Praze).

Vědomí potřeby pohybových činností je u populace rodičů všeobecně rozšířeno, rovněž zájem o zapojení dětí do těchto aktivit je velký, promítnuti do reality však není adekvátní, převažují činnosti nahodilé, epizodické. Rozdíly mezi oběma sledovanými soubory jsou dány především režimem rodiny, kde podstatným faktorem je časová náročnost spojená s dojížděním do zaměstnání. Tím vystupuje do popředí význam volných víkendových dnů, které velkoměstská populace využívá kromě jiného i pro rodinné sportování. Časový fond rodiny a podmínky velkoměsta specificky omezují možnost spontánních pohybových aktivit dětí (častějších u venkovských dětí). Tyto skutečnosti zřejmě ovlivňují rodiče pražských dětí, aby pohybový deficit vzniklý v průběhu týdenního režimu nahradili víkendovou aktivitou. Přesto se však zjištěné aktivity obou souborů jeví jako nedostačující. Bude proto třeba věnovat značnou pozornost vytváření podmínek pro pohybovou aktivitu v rámci specifík obývané lokality. Rovněž je třeba zvýšit výchovné a propagační působení stimulující populaci k účasti na organizovaných i neorganizovaných tělovýchovných akcích.

Literatura

- Adamec, A.: *Hodnocení motorické výkonnosti a vybraných faktorů somatického vývoje u dětí předškolního věku*. In: Tělesná kultura v životě dieťaťa. Sborník VR ÚV ČSTV č. 12. Bratislava 1981, s. 105—112.
- Dvořáková, H.: *Funkce pohybové aktivity v rodinách s dětmi do 6 let*. In: Tělesná kultura — společnost — osobnost. Metodický dopis ÚV ČSTV. Praha 1982a, s. 490—494.
- Dvořáková, H.: *Pohybové aktivity v rodinách s dětmi do 6 let*. In: Úloha tělesné výchovy v harmonickém vývoji dítěte. Metodický dopis ČÚV ČSTV. Praha 1982b, s. 73—79.
- Hrčka, J.: *Rekreační šport a súčasný spôsob života*. Bratislava, Veda 1984.
- Kábele, J.: *Některé aspekty motivace lidské činnosti a jednání v rámci masové tělesné výchovy*. In: Hnutí pohybem ke zdraví a jeho odraz u lidí produktivního věku. Praha, ČÚV ČSTV 1981, s. 21—25.

- Kábele, J. — Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *K výzkumu role rodiny v péči o tělesný rozvoj předškolních dětí*. In: Kolektiv a rozvoj osobnosti. Liblice, ČsSS při ČSAV 1981, s. 180—191.
- Kárníková, R.: *Vnější projevy pohybového vývoje venkovských a pražských předškolních dětí*. In: Všestranný pohybový rozvoj a problémy rané specializace v předškolním věku. Praha, ČUV ČSTV 1983, s. 29—36.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Funkce tělesné kultury z hlediska socialistického způsobu života*. Sociologický časopis 1977, č. 5, s. 509—522.
- Merhautová, J. a kol.: *Metodologické problémy výzkumu tělesné kultury ve způsobu života dětí předškolního věku*. In: Tělesná kultura — společnost — osobnost. Praha, Metodický dopis ÚV ČSTV 1982, s. 484—490.
- Nálevková, J. — Dvořáková, H.: *Role matky při uplatnění tělovýchovných aktivit ve způsobu života dětí nejmladších věkových kategorií*. In: Sport a volný čas. Praha, ÚV ČSTV 1984, s. 134—141.
- Oprailová, E.: *Několik poznámek k sociálním a ekonomickým ukazatelům druhé etapy výzkumu somatického a motorického vývoje předškolních dětí*. In: Tělesný a pohybový vývoj dětí od 4 do 6 let v Čechách, na Moravě a ve Středoslovenském kraji. Praha, Metodický dopis ČUV ČSTV 1981, s. 37—41.
- Pařízková, J. — Berdychová, J.: *Somatický a motorický vývoj dětí předškolního věku v Čechách a na Moravě*. Praha, ČUV ČSTV 1976.
- Pařízková, J. a kol.: *Vliv tělesné výchovy a dalších činitelů na somatický a motorický vývoj dětí předškolního věku v Čechách a na Moravě*. Praha, ČUV ČSTV 1977.
- Pařízková, J.: *Vztah pohybového a somatického vývoje k účasti na tělesné výchově a rodinným ukazatelům*. In: Úloha tělesné výchovy v harmonickém vývoji dítěte. Praha, Metodický dopis ČUV ČSTV 1982, s. 51—53.
- Pařízková, J. a kol.: *Growth, Fitness and Nutrition in Pre-school Children*. Praha, Universitas Carolina 1984.
- Reifová, L. — Čížek, P.: *Vývojová úroveň dvou souborů dětí předškolního věku s různým charakterem převládající péče*. Československá Hygiena 1977, č. 8, s. 333—337.
- Šaffková, Z. — Kábele, J.: *Význam tělesné kultury v životním režimu perspektivních vedoucích pracovníků*. Teorie a praxe tělesné výchovy 1981, č. 4, s. 203—206.
- Teplý, Z. — Adamec, Č.: *Hnutí pohybem ke zdraví a jeho odraz v masovém rozvoji tělesné výchovy*. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1980.

Sportovní vývoj vrcholového sportovce je provázen mnoha více či méně úspěšnými etapami. Dochází k neustálé konfrontaci sportovce se schopností podat žádoucí výkon, s rizikem tělesné i psychofyzické námahy, s otázkami zdravotního stavu, přetížení a rehabilitace. Proto každá nová situace, nové podmínky života a činnosti prověřují sportovce, jeho přizpůsobivost i psychické předpoklady pro nové situace a okolnosti.

Ke sledování problematiky odchodu sportovců ze Střediska vrcholového sportu nás vedlo zjištění, že každoročně z těchto středisek odchází 1/5 sportovců pro nesplnění výkonnostních ukazatelů. Proto byl vytvořen projekt jednorázového výzkumu, který organizačně probíhal ve 4 pražských střediscích. V souvislosti s uvedeným problémem jsme si stanovili následující úkoly a cíle: 1. určit, za jakých okolností sportovci odcházejí; 2. jakou měrou se na odchodech sportovců podílejí jejich životní události či situace; 3. které životní události a situace významně zasahují do sportovního vývoje.

Životními událostmi či situacemi jsme nazvali takové události či situace, které zasáhly do sportovního vývoje natolik, že sportovec či jeho činnost významně ovlivnily. To znamená, že jsme se nezabývali širokou kategorií pojmu životní událost či situace z hlediska filozofického či psychologického, ale že nám šlo především o označení konkrétních jevů, které v jednotlivých případech do sportovního vývoje sportovců zasáhly. V následujícím textu jsou často uvedeny vedle sebe nesrovnatelné životní události a situace (např. studijní problémy, těhotenství apod.). Nejde nám o jejich porovnatelnost, ale o zdůraznění jejich významnosti pro toho kterého sportovce. Z hlediska vlivu na sportovní vývoj mohou být pro jednoho sportovce významné právě studijní problémy, zatímco pro jiného mohou zůstat bez podstatného vlivu a ovlivní jej zcela jiné okolnosti. Stejně tak se nezabýváme kvalitou vlivu jednotlivých událostí či situací; uvědomujeme si, že svým charakterem mohou mít i negativně přijímané události či situace vliv pozitivní a naopak.

V našem jednorázovém výzkumu jsme chtěli pouze poukázat na významnost této problematiky, na závažnost těchto otázek, které by si zasloužily větší pozornost a jejichž řešení by mohlo být přínosem pro komplexnější přístup a posouzení odchodu sportovců ze Střediska vrcholového sportu a pro sledování příčin poklesu jejich výkonnosti.

Z hlediska organizačního byl výzkum rozdělen do dvou etap.

I. etapa byla extenzivní, zaměřená na sběr dat a analýzu získaných údajů od 580 sportovců, kteří v průběhu let 1975—1980 ze středisek odešli. Jednalo se o sportovce ze čtyř Středisek vrcholového sportu, zastupujících celkem 16 sportovních disciplín. Zaměřili jsme se především na důvody jejich odchodu, viz tab. 1.

Důvody odchodu byly většinou uváděny ve vzájemných kombinacích, například životní události a psychologicky podmíněné důvody, životní události a zdravotní důvody, výkonnostní a psychologicky podmíněné důvody, výkonnostní a sociálně pedagogické důvody.

Tabulka 1. Přehled, četnost výskytu, pořadí a procentuální vyjádření celkového počtu uvedených důvodů odchodu ze Střediska vrcholového sportu

Pořadí	Důvody odchodu	N	%
1	životní události	160	23,7
2	výkonnostní	142	21,1
3	věkové	92	13,6
4	zdravotní	82	12,2
5	psychologicky podmíněné	74	10,9
6	jiné	66	9,8
7	sociálně pedagogické	36	5,3
8	disciplinární	23	3,4

V rámci *životních událostí* byly uvedeny: nástup nebo návrat z vojenské služby, školní prospěch a problémy studijního rázu vůbec, gravidita, rodinné problémy, nesrovnalosti v zaměstnání, změna zaměstnání (nástup či odchod), nesouhlas rodičů, sňatek, přestěhování, rozvod.

Výkonnostní důvody: stagnace výkonu, nesplnění výkonnostního cíle, náhlý pokles výkonu, nesplnění výkonnostních kritérií, pomalý nárůst výkonu, pokles ze špičky.

Psychologicky podmíněné důvody: ztráta motivace, ztráta zájmu o sport, přesun zájmů, slabá motivace, změny v hodnotové orientaci, neúnosnost a nezvládnutelnost požadavků, strachová bariéra, přesycení sportem, psychická labilita, oslabení vůle, odloučení od rodiny.

Sociálně pedagogické důvody: neshody s trenérem, neshody s vedením, špatná tréninková morálka, nízká angažovanost v tréninkovém procesu, přechod za trenérem, nesoulad ve sportovním kolektivu, neochota na sobě pracovat, pedagogické problémy, nátlak rodiny.

Disciplinární důvody: porušení disciplíny a kázně vůbec, nepřizpůsobenost podmínkám Střediska vrcholového sportu.

Jiné důvody: změny váhy či výšky, finanční potíže, nepřevezení do kategorie dospělých, ukončení sportovní činnosti na vlastní žádost či na žádost rodičů, orientace na jiný druh sportu, kádrová přestavba sportovního družstva, přechod na trenérskou činnost.

Účelem této etapy sledování bylo získání určitého přehledu o okolnostech a momentech, které se na odchodech sportovců ze Středisek vrcholového sportu podílejí.

Lze konstatovat, že:

- odchody sportovců ze Středisek vrcholového sportu často souvisí s životními událostmi;
- spolupodílejí se na nich důvody výkonnostní, věkové, zdravotní, psychologicky podmíněné, jiné, sociálně pedagogické, disciplinární a jejich vzájemné kombinace.

II. etapa výzkumu byla zaměřena na intenzivní sledování 15 sportovců ze Středisek vrcholového sportu (7 žen a 8 mužů), zastupujících 5 sportovních disciplín. Tito sportovci byli v období sledování ještě ve Středisku vrcholového sportu, ale byli zároveň připraveni k vyřazení ze střediska. Cílem bylo zjištění konkrétních příčin jejich odchodu a souvisejících okolností. S pobytem ve Středisku vrcholového sportu spojovali sportovci většinou tato očekávání:

vytvoření ideálních podmínek pro vrcholový sport, zlepšení tréninkové přípravy a tím i výsledků, možnost pokračovat ve sportovní přípravě pod vedením odborníka, získání zkušeností v dané sportovní disciplíně, reprezentaci, zvýšení výkonnosti, upevnění vztahu ke sportu; někteří neměli jasnou představu co očekávat.

S jakými problémy se během pobytu ve Středisku vrcholového sportu sportovci setkávali:

negativní hodnocení sportu ze strany středoškolských i vysokoškolských učitelů, na jedné straně vysoké požadavky vedení Střediska vrcholového sportu a na druhé straně malé ohledy na mimosportovní povinnosti, nedostatečný individuální přístup ke sportovcům, malý zájem o sportovce po dobu jeho zranění či léčení, nedůvěra vůči sportovci.

Při celkovém hodnocení pobytu ve Středisku vrcholového sportu se vyskytovala řada různých názorů: na jedné straně bylo kladně hodnoceno upevnění vztahu sportovce a trenéra, společné překonávání překážek, poznání nových lidí a prostředí, celkové obohacení poznatků, vytvoření nových sociálních vazeb, uvědomění si vlastní role, na druhé straně se projevila nespokojenost s neupřímnými vztahy s trenérem, zklamání nad nedosaženými cíli, vědomí nevyužití období vrcholné výkonnosti, zklamání nad nedostačující pozorností věnovanou sportovcům, nespokojenost se způsoby vedení tréninku (např. zaměření spíše na kvantitu) apod. Příčinami nezdarů byly kromě poklesu výkonnosti i studijní problémy, rodinné či v zaměstnání a blízkém sociálním okolí sportovce, ale také například změna posádky (u veslařů) krátce před závodem, nejistota nominace na významný závod, nedostatek času pro zvládnutí nové techniky, nedůvěra trenéra vůči sportovci.

Aplikací vybraných metod (1) jsme získali informace o dvou základních kategoriích životních událostí: a) o nichž se sportovci domnívají, že ovlivňují jejich vývoj; b) které skutečně vývoj sportovce v konkrétních podmínkách ovlivnily.

ad a) V rámci *možných událostí* byly jako „rozhodující“ označeny:

— ztráta uspokojení a smyslu sportovní činnosti	60 %
— zdravotní potíže	53 %
jako „silně působící“ byly označeny:	
— výrazné zhoršení vztahu s životním partnerem	64 %

(1) Ve výzkumu byly použity následující metody:

1. Dotazník — Seznam životních událostí:
- a) Sportovcům byl jednotlivě předložen výčet životních událostí a jejich úkolem bylo určit, které z uvedených událostí dle jejich názoru zasahují do sportovního vývoje a jak silný je jejich vliv (přitom se rozhodovali podle 5ti bodové škály, kde 1 znamenala „nemá vliv“ a 5 „má rozhodující vliv“).
- b) Výčet životních událostí byl jednotlivým sportovcům předložen ještě jednou, tentokrát bylo jejich úkolem označit, které z uvedených životních událostí u nich nastaly (případně jiné, které doplnili sami), kdy nastaly a jak silný byl jejich vliv na sportovcův vývoj; vliv posuzovali opět na 5ti bodové škále, kde 1 znamenala „nemá vliv“ a 5 „má rozhodující vliv“.
2. Škála posouzení sportovce: jednotlivé sportovce posuzoval trenér, podle uvedených kritérií.
3. Sebehodnocení vrcholového sportovce: jednalo se o dotazník, který vyplňovali jednotliví sportovci; v jeho první části hodnotili svůj život vůbec, čemu v něm dávají přednost, co odmítají atd., ve druhé části se zamýšleli nad vlastním jednáním, prožíváním ve vztahu k osobně významným soutěžím, závodům a startům (z hlediska časového i z hlediska reakce na úspěch či neúspěch v soutěži).
4. Řízený rozhovor: individuálně se sportovcem
individuálně s trenérem.

— neshody s trenérem	47 0/0
— vlastní sportovní neúspěch	47 0/0
— nedosažení sportovního cíle	47 0/0
— úmrtí někoho blízkého	47 0/0
— alkoholismus vlastní, v rodině	36 0/0

ad b) *Události, které skutečně sportovní vývoj a činnost sportovce ovlivnily:*
 „rozhodující“:

— ztráta uspokojení a smyslu sportovní činnosti	33 0/0
— neshody s trenérem	28 0/0
— nástup nebo návrat z vojenské služby	25 0/0
— zhoršení vztahů ve sportovním kolektivu	20 0/0

„silně působící“:

— zdravotní potíže	54 0/0
— nový partnerský vztah	45 0/0
— nevěra partnera	33 0/0
— výrazné zhoršení vztahů s životním partnerem	33 0/0
— výrazný sportovní neúspěch	24 0/0

V souvislosti s odchody sportovců ze Středisek vrcholových sportů se setkáváme se 3 faktory: procesem selekce, věkem a sportovním zraněním. Proces selekce probíhá na každé sportovní úrovni a je zákonitě provázen postupným odpadáváním slabších sportovců. Ke snížení počtu sportovců dochází také při jejich přechodech z nižších kategorií či v rámci Střediska vrcholového sportu. Jen v pražských Střediscích vrcholového sportu tak dojde ke ztrátě 25 0/0 sportovců.

Faktor věku souvisí s tím, že vrcholový sport provozují jedinci zhruba od 15 do 34 let. Se stoupajícími fyziologickými změnami dochází u mnohých k boji o zachování sportovní kariéry. Navíc se na stárnoucího sportovce zvyšuje tlak ze strany mladších, nastupujících sportovců.

Častou příčinou náhlého ukončení sportovní činnosti jsou již uvedená sportovní zranění, která mohou mít pro budoucnost sportovce vážné následky a mohou značně omezit možnosti bývalého aktivního sportovce.

Málokterý sportovec se ve vrcholovém sportovním období stará o to, co bude, až jeho sportovní sláva skončí. Navíc není připraven čelit ani stávajícím problémům či událostem. Nevyrovnává se s nimi adekvátně, podléhá jim, ztrácí výkonnost, uspokojení ze sportovní činnosti a to vše vede k jeho předčasné rezignaci na sportovní kariéru. Je někdy až s podivem, že řada vrcholových sportovců, kteří se zodpovědně věnují sportovní přípravě a činnosti, zanedbává vlastní přípravu na životní dráhu. Přitom společnost klade na dospívajícího sportovce náročné úkoly v oblastech sociální i emocionální zralosti, v oblastech zformování životní filozofie. Selhání v důsledku nedostatečné připravenosti se pak zákonitě nepříznivě odráží v růstu či stabilizaci špičkové sportovní výkonnosti. Lze tedy konstatovat, že některé životní události jsou pro sportovce demotivující.

Vrcholový sport vyžaduje od sportovce stále více času a sportovec vše podřizuje rozvoji a stabilizaci výkonnosti. Tato jednostranná koncentrace s sebou nese omezení způsobů chování v ostatních životních oblastech. Ztožnění se se sportem má své kořeny již v dětství, pokračuje v období dospívání až do dospělého věku a je stále upevňováno. Často je nesprávně podporováno jednostranným zaměřením na rozvoj sebeúcty v závislosti na úspěchu či neúspěchu ve sportu. Tento jev lze pozorovat v mnoha našich současných sportovních disciplínách. Sportovec rozvíjí své sportovní schopnosti a sou-

časně očekává, že bude úspěšný i z hlediska sociálního. Tato nesprávná orientace vede k tomu, že se sportovec dostává do nepřijatelných sociálních situací, provázených úzkostmi, pocitu prázdnoty a různými konflikty, které pak vedou k celkovému snížení výkonnosti a odchodu ze Střediska vrcholového sportu.

O úspěšných sportovcích, kteří se osvědčili i v povolání, se hovoří často, přestože se jedná spíše o výjimky. Častější jsou případy sportovců, kteří od sportu odešli z důvodů zranění či nedosažení sportovní výkonnosti. Nemělo by se přehlížet ani to, že neustálá snaha po lepších výkonech může být na škodu vzájemnému lidskému soužití, může vést k chorobné ctižádosti a snaze po uplatnění, a tak obracet v opak často vyzvedávané etické, resp. výchovné hodnoty sportu.

Svoji úlohu sehrává i vědomí epizodičnosti sportovní kariéry, což má vliv na hodnocení vlastní dráhy a hodnotovou orientaci sportovce vůbec. Mezi uvedenými důvody odchodu ze Střediska vrcholového sportu byla například více než 60 % zastoupena „ztráta uspokojení a smyslu sportovní činnosti“. Navíc vrcholné sportovní období často koliduje s obdobím, kdy je hledán a nacházen životní partner sportovce. Je-li pak hodnotová orientace partnera jiná, dochází často k vzájemným konfliktům, které neurotizují sportovce a působí pokles jeho výkonnosti.

Vliv životních událostí na změnu psychického stavu jedince je závislý na mnoha faktorech. Nezávisí jednoznačně ani na situacích vyvolávajících zátěže, ani pouze na struktuře osobnosti jedince, který je zátěži vystaven, ale zřejmě především na vzájemné interakci mezi nimi.

Nemalou úlohu sehrává také faktor času. Schopnosti adaptovat se a přijímat za své nové podmínky (např. SVS) jsou individuální. Stanovení dosažitelných cílů, studium a analýza postupů, záznamy o osobních výkonech, modifikace tréninku a řada dalších prostředků pro zefektivnění tréninku je známa, ale zřejmě se v počátečním období vývoje sportovce nedoceňuje.

Samo zaznamenávání životních událostí pochopitelně ještě nevypovídá nic o tom, jaké mechanismy působí na změnu psychického stavu sportovce. Je nebezpečí, že při posuzování větších změn či životních událostí mohou být opomenuty vlivy menší, které se dlouhodobě kumulují. Jako příklad lze uvést postupně rostoucí tenzi mezi partnery, trenérem a sportovcem, pocit zhoršování zdravotního stavu atd. Přestože se velkým životním událostem nelze vyhnout, byla by v mnohých případech možná určitá prevence či terapie, která by jim předcházela nebo je následovala. V případě menších potíží je analýza mnohem obtížnější, protože sportovec i jeho okolí je často bagatelizují, objektivní příčiny nelze většinou odstranit, a tak se během doby jejich působení prohlubuje.

Pro pochopení a vysvětlení všech souvislostí odchodů sportovců ze Středisek vrcholového sportu nestačí zaměřit se pouze na sledování významných životních událostí. Je nutné znát to, jak se jedinec se situacemi vyrovnává, jaká je struktura životních frustrací, které mohou být potenciálně zdrojem psychických změn a selhání a jaké jsou osobnostní předpoklady sportovce samého. Preventivně by měla být zjišťována hodnotová orientace sportovce, struktura jeho spokojenosti v oblastech sportovních i mimosportovních, okruhy životních událostí, které by se mohly stát zátěžovými. Domníváme se, že uvedené poznatky by měly být brány v úvahu zejména při výběru sportovců do Středisek vrcholového sportu, při plánování jejich sportovního růstu a při jejich posuzování.

Léčebná tělesná výchova jako prostředek rehabilitace vznikla jako specifická forma činnosti v oblasti vzájemného „styku“ tělesné kultury a péče o zdraví a rozvíjí se v procesu diferenciaci a integraci těchto složitých forem lidské činnosti, jež vystupují jako komponenty socialistického způsobu života. Integrační vztah mezi oběma sférami činnosti se projevuje v léčebné tělesné výchově jak v oblasti praxe, což znamená ve vlastním procesu tělesných cvičení, tak v oblasti vědeckých základů vzájemného pronikání vědeckých poznatků z teorie tělesné kultury a medicíny. Přes oblast tělesné kultury a oblast zdravotnictví se uskutečňují i vnější vazby léčebné tělesné výchovy s ostatními komponenty a prvky struktury socialistického způsobu života. Analýza místa léčebné tělesné výchovy v celkové struktuře tělesné kultury, pojímané v roli komponentu socialistického způsobu života [Merhautová, Joachimsthaller 1980; Matvejev 1983] ukazuje, že léčebná tělesná výchova současně s tělesnou výchovou, sportem a turistikou tvoří jádro specifických forem činnosti tohoto složitého systému. Cílem a výsledkem léčebné tělesné výchovy je terapie, zvýšení adaptace organismu, kultivace osobnosti a rozvoj sociálních vztahů. Tak kromě specifického úkolu — léčby prostřednictvím pohybové činnosti — plní také obecné úkoly tělesné kultury, zaměřené na rozvoj osobnosti a prohlubování mezilidských vztahů. Léčebná tělesná výchova chápána jako prvek systému péče o zdraví plní léčebně rehabilitační a profylaktické funkce. V tomto systému nefunguje jenom v izolované podobě, ale ve vzájemném propojení a těsné interakci s jinými klinickými obory, včetně tělovýchovného lékařství. Ve vztahu k nim vystupuje také jako metoda a prostředek komplexní patologické funkční léčby.

Léčebná tělesná výchova i ostatní prostředky regenerace a rehabilitace se stále více uplatňují v dnešním pojetí vrcholového sportu. Sportovní trénink vyvolává řadu změn v organismu, a to jak v bezprostřední reakci na určitou zátěž, tak i v dlouhodobějších důsledcích. Zaměřenost a intenzita tréninku mohou v pozitivním, ale i v negativním směru ovlivnit celkovou nemocnost sportovců. Například výsledky mnohaletých klinických vyšetření sportovců prokazují, že častější nadměrná zátěž převyšující morfologické a funkční možnosti jednotlivých článků oporně pohybového aparátu nebo chronické přepínání neodpovídající funkčnímu stavu organismu či časté soutěžení v neobvyklých klimatických a geografických podmínkách apod. se projeví — zvláště u nejmladších věkových kategorií sportovců — vyšší frekvencí patologických změn.

Tréninkové zatížení představuje fyziologický podnět specifického zaměření, jenž by měl být optimální pro každá období přípravy, a to z hlediska trvání, intenzity a frekvence zátěže. Proto se v současné teorii i praxi sportovního tréninku, jakož i v tělovýchovném lékařství a fyziologii sportu, stávají aktuální problémy zotavení a zvyšování výkonnosti sportovců pomocí nejracionálnějšího propojení základních tréninkových prostředků s jinými nespecifickými prostředky. Aktivní zásah do procesu adaptace a procesu zotavení poskytuje doplňující možnosti pro intenzifikaci tréninkového procesu a zvýšení jeho efektivity. Tento zásah je možný především prostřednictvím systému opatře-

ni vřazených do intervalů mezi tréninky a zaměřených na upevnění dosaženého tréninkového efektu a vytvoření východiska pro další zvyšování funkční kapacity organismu sportovce.

V systému těchto opatření může sehrát důležitou roli využití prostředků léčebné tělesné výchovy a rehabilitace. Objektem našeho výzkumu byly vztahy těchto sportovců k prostředkům regenerace a rehabilitace. Dále jsme se snažili zjistit, do jaké míry jsou sportovci v této oblasti informováni. Jako metodu jsme volili dotazník v rozsahu 25 otázek. Dotazník vyplnilo 73 sportovců (návratnost 73 %). Ze sportovních odvětví jsme volili sporty kolektivní (21 sportovců), zbytek představoval sporty individuální.

Dotazník byl rozdělen do 3 tematických bloků. První blok charakterizoval skupinu vrcholových sportovců z hlediska pohlaví, příslušnosti k středisku vrcholového sportu, věku, vzdělání, zaměstnání a výkonnosti. Zkoumaný soubor tvořilo 34 mužů a 39 žen. Byli to zástupci vrcholových středisek: Rudá Hvězda, Praha (odbíjená, řeckořímský zápas, plochá dráha, moderní gymnastika), Sparta (košíková), dále reprezentační výběr tenistů, plavců a atletů, kteří absolvovali společné tréninkové soustředění. Nejvíce sportovců patřilo do věkové kategorie 21—25 let a to 31,5 %. V rozmezí mezi 15—18 lety a 19—20 lety bylo shodně 23,3 % sportovců. Věk do 15 let byl zastoupen 5,5 % a nad 31 let 8,2 %.

Pokud jde o vzdělání, bylo v souboru nejvíce středoškoláků, a to 46,6 %; 17,8 % bylo vyučených; 1 ze sportovců měl ukončenou trenérskou školu. 46,6 % dotazovaných bylo studenty, 21,9 % příslušníky ozbrojených složek, 13,7 % dělníky a 4,1 % zaměstnanci v tělovýchově nebo trenéry.

5,5 % sportovců uvedlo, že začali sportovat v době, kdy jim ještě nebylo 6 let, 38,4 % mezi 6—10 lety; v 11—15 letech začalo sportovat 31,5 %. Je zajímavé, že 17,8 % začalo sportovat v dosti „pozdním“ sportovním věku, mezi 16—18 lety. Úzce specializovat se začalo 26 % sportovců ve věku 11—15 let, většina však až v 16—18 letech (32,9 %).

Nejvyšší dosažená výkonnost; 39 sportovců umístění do 3. místa v ČSSR; 21 sportovců jsou zasloužilými mistry sportu a 10 sportovců je mistry sportu. Mezi dotazovanými byli 2 světoví rekordmani (atletika) a 9 sportovců se umístilo mezi prvními třemi na světě. Jednalo se o soutěže jak dospělých, tak juniorů a dorostenců.

V druhém bloku dotazníku byly otázky věnované zdraví sportovce: jak se sám cítí po stránce zdravotní a co pro svoje zdraví dělá. Odpovědi na otázku, jaký je a byl zdravotní stav sportovce před a v průběhu závodní činnosti jsou uvedeny v tab. 1.

Z odpovědí vyplývá, že pouze zhruba 50 % vrcholových sportovců z našeho vzorku je naprosto zdravých, ostatní mají menší či větší zdravotní potíže. 52,1 % sportovců nebylo zraněno, druhá polovina dotázaných zraněna byla. Většina zranění se týkala končetin: poranění šlach (8,2 %), kloubní zranění (9,6 %), pohmoždění kostí a zlomeniny (5,5 %). K těmto otázkám, které se týkají zdravotního stavu sportovce, se úzce váže problematika komplexní lékařské péče. Na otázku, jak často se sportovci podrobují komplexní lékařské prohlídce, odpovědělo 56,2 % dotazovaných, že je komplexně prohlíženo pouze 1x ročně, což je v dnešních podmínkách vrcholového sportu velmi málo. Hospitalizováno bylo 35 sportovců. Na otázku, zda byl sportovec během své sportovní činnosti přetrénován či přetížen, odpovědělo záporně 37 %, 1x bylo přetíženo či přetrénováno 20,5 % a vícekrát 35,6 %. Procento sportovců, kteří byli častěji přetrénováni, je velké. Otázkou je, zda je to nevhodným tréninkovým plánem, nebo podceňováním prostředků regenerace a rehabilitace.

Tabulka 1. Zdravotní stav sportovce před závodní činností a v průběhu této činnosti

Před závodní činností	N	%	V průběhu závodní činnosti	N	%
výborný	37	50,7	bez potíží	40	54,8
dobrý	31	42,5	časté úrazy	12	16,4
menší zdravotní potíže	5	6,8	častá onemocnění		
			chřipky, angíny atd.	9	12,3
špatný	—	—	chronické poruchy		
			kosterně svalového		
			aparátu	5	6,8
			jiná vážnější onemocnění	3	4,1
			časté úrazy a onemocnění	2	2,7
			neodpověděl	2	2,7

Subjektivní preference regeneračních a rehabilitačních procedur je patrna z tab. 2.

Z tabulky 2 vyplývá, že nejvíce sportovcům vyhovuje masáž, která jim pomáhá jak po stránce zdravotní, tak po stránce výkonnostní. Ostatní prostředky sportovci většinou nevyužívají pro velkou únavu z tréninku a nedostatek času. Kompenzační cvičení většinou neznají nebo o nich pouze slyšeli. V 17,8 % případech provádějí některou z uvedených procedur sami doma, a to pravidelně. Nepravidelně provádí některou z procedur 57,5 %. Nepravidelnost je způsobena nedostatkem času a únavou. Sportovci nemají dostatek informací o kompenzačním cvičení, automasážích, využití tepelných účinků na unavené svaly, masážích sprchou apod. Některým z uvedených procedur se sportovci podrobují: (1)

Zajímavé byly odpovědi na otázky, zde sportovci znají základní účinky rehabilitačních a regeneračních procedur na lidský organismus a kde se s tím seznamují. Částečně znalo tyto základní účinky 57,5 % dotázaných. Dobře je znalo 37 % a vůbec je neznalo 2,7 %. Trenér seznamoval s účinky rehabilitačních procedur pravidelně 27,4 % sportovců, nahodile 56,2 % a vůbec ne 13,7 %. Trenéři tedy nevěnují dostatečnou pozornost těmto problémům. Neinformovanost sportovců pak vede k nedůvěře k prostředkům rehabilitace a regenerace a k jejich podceňování. Na otázku, kam sportovci docházejí na regeneraci a rehabilitaci odpovědělo 64,4 % dotazovaných, že tato zařízení jsou přímo v SVS, ostatní je mají k dispozici v tělovýchovných jednotách,

(1) V této otázce chyběla kolonka s údajem „nepravidelně“, protože řada sportovců nemá možnost se ve všech případech procedurám podrobovat pravidelně. Svědčí o tom například nevybavenost prvoligových hal (košíková), kde chybí masér i základní regenerační prostředky.

	N	%
pravidelně po tréninku	46	63
pouze před závody	5	6,8
pouze po závodech	4	5,5
pravidelně před i po závodech	9	12,3
nepodrobují se vůbec	4	5,5
nevyplnil	4	5,5

Léčbu v lázních nebo rehabilitačních zařízeních absolvovali dotázaní sportovci takto:

	N	%
1x	17	23,3
vícekrát z důvodů úrazů, onemocnění	12	16,4
pravidelně z důvodů chronické nemoci, úrazů	1	1,4
nebyl jsem	42	57,5
nevyplnil	1	1,4

Tabulka 2. Subjektivní preference regeneračních a rehabilitačních procedur

prostředky	Hledisko			
	zdravotní		výkonnostní	
	N	%	N	%
vodoléčba	11	15,1	4	5,5
elektroléčba	4	5,5	1	1,4
masáže	26	35,6	43	58,9
sauna	15	20,5	11	15,1
horské slunce — Solux	6	8,2	—	—
kompenzační cvičení				
léčebná TV	5	6,8	4	5,5
manuální terapie	—	—	1	1,4
psychoterapie	—	—	1	1,4
nevyplnil	6	8,2	8	11,1

nebo docházejí do nemocnic. 15,1 % sportovců nemá pravidelnou možnost podrobovat se regeneraci a rehabilitaci.

Pokud jde o názory na tuto problematiku, odpovědělo 23,3 % sportovců, že je rehabilitace a regenerace nutná a potřebná, 6,8 % odpovědělo, že je součástí tréninku, že musí být pravidelná, jinak není účinná. Další odpověděli, že přispívá k výkonu a má vliv na psychiku, je nutná pro růst a prodloužení sportovní kariéry, jiní zase vyzdvihli účinek těchto procedur na doléčování starých úrazů.

Z odpovědí vyplývá, že většina sportovců si uvědomuje důležitost procesů rehabilitace a regenerace ve vrcholovém sportu. Překvapivé je procento (15,1) sportovců, kteří odpověděli, že nemají možnost pravidelně se podrobovat těmto procedurám. Ačkoli se obecně uznává, že prostředky rehabilitace a regenerace jsou organickou součástí komplexní sportovní přípravy, jsou značné rezervy jak ve vytváření podmínek, tak i ve využívání těchto prostředků samotnými sportovci. Dále se ukázalo, že se u vrcholových sportovců vyskytují některá specifická onemocnění a důsledky úrazů, které jim zabraňují v rychlejším růstu sportovní výkonnosti.

Proto je nutné zintenzívnit rehabilitační a regenerační péči zvláště u nejmladší kategorie sportovců, kde může vlivem negativních změn organismu docházet k předčasnému ukončení závodní činnosti. Dále je nutno respektovat zásadu, že každá choroba, poranění i jeho léčba jakýmkoli prostředkem je individuální, tak jako je individuální osobnost sportovce a jeho způsob tréninku. Proto je rehabilitace a regenerace každého sportovce náročnou a individuálně experimentální činností vyžadující odborné vedení a kontrolu jak rehabilitačního, tak i tréninkového procesu.

Literatura

- Bartušek, B.: *Regenerace sil a výkonových dispozic vrcholových sportovců*. Praha, Metodický dopis ČSTV 1979.
- Javůrek, J.: *Kompenzační cvičení v rámci regenerace sil mladých sportovců*. Praha, Lékař a TV 1980, č. 1, s. 3—7.
- Kvapilík, J. a kol.: *Využití regeneračních procedur u sportující mládeže*. Praha, Lékař a TV 1981, č. 3, s. 80—81.
- Máčková, J.: *Komplexní lékařské sledování vrcholových sportovců*. Praha, Lékař a TV 1979, č. 1, s. 49—51.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Telesná kultura — súčasť socialistického spôsobu života*. Bratislava, Šport 1982.

**Podiel rodiny na telovýchovnej aktivite
detí predškolského veku
v okrese Trebišov**

**JÁN JUNGER
EMÍLIA ŠČERBOVÁ**
Pedagogická fakulta UPJŠ,
Prešov

Význam rodiny nespočíva len v reprodukcii spoločnosti a vo výchove a vzdelávaní mladej generácie v najútlejšom a najsenzibilnejšom veku, ale tiež v tom, že prostredníctvom rodiny človek vstupuje do spoločenského života, v ktorom žije v úzkom kontakte s jej členmi. Prostredníctvom rodinného prostredia si osvojuje dieťa prvé pohľady na svet, vytvára si vzťah k rodičom a súrodencom, postoje k okolitému prostrediu, spoločnosti, k celkovému daniu.

V socialistickej spoločnosti, v ktorej starostlivosť o človeka, o rozvoj všetkých pozitívnych stránok ľudskej osobnosti stojí v popredí záujmu, narastajú oprávnené požiadavky aj na rodinnú výchovu. Dôležitým faktorom tejto výchovy sa stále častejšie stáva telesná kultúra ako dynamicky sa rozvíjajúci mnohostranný sociálny jav.

Význam vykonávania pohybovej činnosti sa prejavuje predovšetkým v ranom veku. Dieťa samovoľne zaraďuje pohyb do väčšiny vykonávaných činností. Podchytenie záujmu v tomto období prispieva k vypestovaniu trvalého vzťahu k telovýchovnej činnosti. A to je dôležitá úloha, na plnení ktorej sa podieľa taktiež rodina. Jej účasť na realizácii tejto úlohy nemá len jednostranný význam, teda neformuje sa len osobnosť dieťaťa, ale aj rodičia plnením svojich rodičovských úloh formujú seba. Zároveň sa telovýchovná činnosť v rodine stáva stmelujúcim prvkom v jej živote.

V našom príspevku sa pokúsime na základe empirických výskumov a teoretickej analýzy zistiť, akým spôsobom sa rodina podieľa na telovýchovnej aktivite detí predškolského veku v okrese Trebišov. Za základné úlohy považujeme zistiť spôsob podielu tejto realizácie a porovnať stav telovýchovnej aktivity predškolských detí v meste a na dedine, ako aj poukázať na zdroj vedomostí rodičov o správnej výchove dieťaťa.

Metodika výskumu

Výskum, ktorý sme uskutočnili prostredníctvom štandardizovaného dotazníka, je čiastkovou úlohou výskumnej práce štátneho plánu ekonomického výskumu, realizovaného v ZSSR, BLR a ČSSR. Pre naše potreby bol uskutočnený v trebišovskom okrese, teda v oblasti poľnohospodársky zameranej. Výskum sme uskutočnili v školskom roku 1983/84, do ktorého bolo pojatých 5 materských škôl, z toho 2 v meste Trebišov a 3 dedinské materské školy. Celkový súbor predstavuje 98 detí — 37 z mesta a 61 z dediny.

Nedostatkom sprevádzajúcim každú dotazníkovú metódu, ako je povrchnosť, neúplné odpovede a hlavne nízka návratnosť, sme predišli tak, že informáciu o vyplňovaní dotazníka sme podali na ZRPŠ, ktorého sme sa zúčastnili. Rodičov sme oboznámili s cieľom, ktorý výskumom sledujeme, k čomu prispeje. Dotazník vyplnili obaja rodičia doma. Doba návratu bola týždeň. Zo 101 rozdанных dotazníkov sa nám vrátilo 98, t.j. 97 %.

Použili sme dotazník anonymný, pozostávajúci zo 60 zatvorených otázok. Môžeme ho rozdeliť do 7 blokov, ktoré obsahujú tieto údaje:

1. Sociálno-demografické údaje o deťoch a rodičoch
2. Údaje o stave zdravia a fyzickom rozvoji sledovaných detí a členov ich rodiny
3. Údaje o sociálno-ekonomických podmienkach rodiny
4. Údaje o obraze života sledovaných detí
5. Údaje o podmienkach pohybovej činnosti detí
6. Údaje o pohybovej aktivite rodičov, súrodencov
7. Možnosti a pedagogická kultúra rodičov, ich výchovná činnosť

Diskusia a výsledky

Pri zisťovaní, kto vedie dieťa k pohybovej aktivite (viď tab. 1) sme prišli k záveru, že ak je dieťa vedené k pohybovej aktivite, je to v prevažnej miere zásluhou oboch rodičov, v meste viac ako na dedine. Pri podiele iba jedného z rodičov je to predovšetkým vplyv otca. Podiel súrodencov predstavuje na dedine 16,3 % ,kým v meste sa nevyskytol ani jeden prípad. Veľké percento je aj takých prípadov, keď sa s dieťaťom nikto nezaobrá, čo považujeme za vážny nedostatok.

Účasť rodičov na rozvíjaní záujmu dieťaťa o šport, telesnú výchovu a turistiku spočíva predovšetkým v spoločnom sledovaní športových prenosov a di-
vákkej účasti priamo na jednotlivých podujatiach. Počas dovolení a víken-

Tabuľka 1. Kto vedie dieťa k pohybovej výchove

	Mesto N = 37		Dedina N = 61	
	N	%	N	%
otec	8	21,6	16	26,2
matka	0	0	5	8,1
obidvaja rodičia	22	59,4	16	26,2
prarodič	1	2,7	1	1,6
súrodenec	0	0	10	16,3
niekto iný	0	0	2	3,2
nikto	6	16,2	11	18,3

Tabuľka 2. Účasť rodičov na rozvíjaní záujmu dieťaťa o šport

	Mesto N = 37		Dedina N = 61	
	otec	matka	otec	matka
pravidelne s ním cvičím	5,4	0	1,6	4,9
beriem ho na tréning	13,5	0	3,2	0
dovolenka — plávanie, lyžovanie	35,1	0	12,6	6,5
víkend — cvičím a športujem s ním	37,8	29,7	31,1	21,3
športové prenosy	40,5	37,8	21,3	16,3
beriem ho na športové podujatia	29,7	10,8	24,5	6,5
rozprávam mu o športovcoch	13,5	0	6,5	1,6
nevenujem pozornosť rozvíjaniu tohoto záujmu	2,7	29,7	16,3	54,0

Údaje v tabuľke sú uvedené v %

Tabuľka 3. Kedy sa rodičia venujú pohybovej výchove dieťaťa

	Mesto N = 37		Dedina N = 61	
	otec	matka	otec	matka
pravidelne	24,3	18,9	11,5	18,0
len cez víkend	29,7	29,7	44,2	31,1
len cez dovolenku	35,1	32,4	19,6	26,2
vôbec nie	10,8	18,9	24,6	24,6

Údaje v tabuľke sú uvedené v %

dov rodičia s deťmi cvičia a športujú častejšie, podiel otcov je vyšší. Väčšina matiek nevenuje zvýšenú pozornosť rozvíjaniu záujmu o tieto aktivity, čo sa častejšie prejavuje na dedine (viď tab. 2).

V meste sa aktívnej pohybovej výchove dieťaťa venujú rodičia hlavne počas dovolenky, na dedine cez víkend. S väčšou pravidelnosťou sa pohybovej výchove dieťaťa venujú mestskí otcovia a dedinské matky. Vôbec sa jej nevenuje väčšie percento rodičov dedinských detí ako mestských (viď tab. 3).

Hlavnými príčinami, ktoré bránia bližšie sa venovať dieťaťu, je nedostatok času. U otcov sa častejšie vyskytuje zaneprázdnenosť profesionálneho charakteru, u matiek je to starostlivosť o rodinu.

Z organizovaných cvičení javia rodičia najväčší záujem o športový oddiel. Zvýšený záujem o prácu v odbore ZRTV v meste je zapríčinený zrejme slabšou informovanosťou o náplni práce tohto odboru na dedine (viď tab. 4). Nezáujem o organizované cvičenie je príznačnejší pre rodičov dedinských detí.

Z telovýchovných činností je u detí najobľúbenejšia jazda na bicykli, kolo-bežke, trojkolke a kolieskových korčuľiach. Za nimi nasledujú pohybové a loptové hry a prechádzky. Najmenej zastúpené je korčuľovanie a lyžovanie, čo vyplýva z geografických a klimatických podmienok skúmanej oblasti.

Základným zdrojom poznatkov rodičov o správnej výchove dieťaťa sú relácie v televízii, články z novin, časopisov a odborných publikácií. Rodičia dedinských detí získavajú viac poznatkov od pracovníkov predškolských zariadení. Záujem matiek o poznatky od pedagógov a detských lekárov je v porovnaní so záujmom otcov vyšší. Takmer žiadny záujem nie je o prednášky a besedy.

Tabuľka 4. Aké typy telovýchovy preferujú rodičia pre svoje deti

	Mesto N = 37		Dedina N = 61	
	otec	matka	otec	matka
odbor ZRTV	16,2	18,9	3,2	4,9
športový oddiel	56,7	54,0	54,0	44,2
odbor turistiky	5,4	5,4	6,6	6,6
nemám záujem, stačí školská TV	8,1	8,1	18,0	21,3
nemám záujem z iných dôvodov	13,5	13,5	18,0	22,9

Údaje v tabuľke sú uvedené v %

Zo získaných výsledkov vyplýva, že najväčší podiel na rozvoji telovýchovnej činnosti detí skúmanej oblasti majú obidvaja rodičia, v prípade podielu len jedného z nich je to predovšetkým vplyv otca.

Podiel rodičov na zvyšovaní záujmu dieťaťa o vykonávanie jednotlivých aktivít sa v najväčšej miere prejavuje u tých, ktoré vykonávajú spoločne (plávanie, lyžovanie). Sú to činnosti, ktoré prevládajú u mestských rodín počas dovolení a u dedinských počas víkendu.

Pri porovnávaní stavu telovýchovnej činnosti mestských a dedinských detí nám vychádza, že väčšia pozornosť zo strany rodičov je venovaná deťom mestským a u týchto detí sa prejavuje aj väčší záujem o prevádzanie telovýchovných činností.

Pri objasnení zdroja vedomostí o správnej výchove dieťaťa zisťujeme, že ešte stále existuje značný nezáujem o teoretické vedomosti. Prevládajú informácie z masovokomunikačných prostriedkov, u matiek poznatky získané lekárskou osvetou, na dedine aj od pracovníčok predškolských zariadení.

Za efektívnejšiu cestu k zvyšovaniu záujmu rodičov o telovýchovnú aktivitu detí považujeme prehĺbenie koordinácie úsilia predškolských zariadení, spoločenských inštitúcií a rodiny pri vytváraní podmienok pre jej realizáciu s cieľom dosiahnuť to, aby sa telovýchovná činnosť stala nedeliteľnou súčasťou spôsobu života všetkých členov socialistickej rodiny.

Literatura

- Bělinová, L. a kol.: *Pedagogika predškolského veku*. Bratislava, SPN 1981.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Telesná kultúra — súčasť socialistického spôsobu života*. Bratislava, Šport 1982.
- Stráňai, K. — Kalnický, L.: *Príspevok k otázke funkcie rodiny v procese budovania a fungovania socialistického systému telesnej kultúry*. In: Acta fac. educ. phys. Univ. Comenianae XVI. Bratislava 1975.
- Sýkora, F. a kol.: *Telesná kultúra v živote dieťaťa*. In: Sborník VR ÚV ČSTV. Bratislava, Šport 1981, č. 12, s. 10—27.

Filozofické a sociologické problémy tělesné kultury

Rozpracování metodologických východisek komplexního poznávání a osvětlování tělesné kultury jako sociálního jevu se stává ve vyspělé socialistické společnosti nezbytným požadavkem společenské praxe z hlediska vědeckého řízení této oblasti lidské činnosti. Současné však sféra zájmu metodologie vědy o tělesné kultuře se nemůže omezit pouze na základní výzkum, ale musí obsáhnout i specifickou problematiku aplikovaného výzkumu. Obsahová propracovanost kategoriálního aparátu a metodologie celého systému věd o tělesné kultuře přispěje i k jejich efektivnímu přínosu do styčných oblastí teoretického poznání a aplikovaného výzkumu.

Určité první kroky v rozpracování metodologie poznávání tělesné kultury v uvedeném komplexním pojetí se začaly realizovat díky společnému úsilí vědců socialistických zemí v rámci mnohostranné vědecké spolupráce v oblasti tělesné kultury a sportu nazvané *Filozofické a sociologické problémy tělesné kultury*. Za základní metodologický regulátor byla zvolena obecná kategorie marxisticko-leninské filozofie — *socialistický způsob života*. Od metodologického základu marxisticko-leninské teorie tvorby socialistického způsobu života se začala odvíjet metodologická východiska a výchozí pojmová struktura koncepte tělesné kultury. Přes tuto obecnou kategorii je zajištěna vazba výzkumu tělesné kultury na filozofické poznání a zpětný vliv vědy o tělesné kultuře na obecnější poznatky o řízení sociálních procesů. Výsledky kolektivního výzkumu zaměřeného na propracování teoreticko-metodologických východisek tělesné kultury v teoretické reflexi socialistického způsobu života byly publikovány ve společných monografiích *Sport i obraz žizni* (Moskva, Fizkultura i sport 1979), *Fizičeskata kultura i socialističeskij način na život* (Sofia, ECNPKFKS 1982) a *Očerki po teorii fizičeskoj kultury* (Moskva, Fizkultura i sport 1984). Cílem tohoto kolektivního výzkumu je prohloubit poznatky o evolučně genetických, kauzálních a systémově strukturálních zákonitostech tělesné kultury a na tomto základě zdůvodnit praktická opatření k zefektivnění jejího řízení v životě socialistické společnosti.

V současné době se úsilí vědců v rámci 1. směru mnohostranné vědecké spolupráce soustřeďuje na to, aby v metodologii věd o tělesné kultuře byly hlouběji propracovány i její vazby na obecně filozofickou kategorii — „všestranný rozvoj osobnosti“. Je to důležité nejen z hlediska prohloubení poznatků o řízení procesů fyzického zdokonalování člověka v rámci všestranného a harmonického rozvoje jeho osobnosti, ale i z hlediska přínosu teorie tělesné kultury k řešení obecnějších problémů, především problémů vztahu biologického a sociálního v člověku. K řešení této problematiky mají přispět i společné empirické sociologické výzkumy, usku- tečňované na základě jednotného projektu a metodiky. Cílem těchto výzkumů je získat sociologickou informaci o místě a funkcích tělesné kultury ve způsobu života různých sociálně demografických skupin obyvatelstva socialistických zemí a o vlivu tělovýchovných a sportovních aktivit na formování hodnotových orientací a rozvoj osobnosti dětí, mládeže a sportovců.

V současné pětiletce se v rámci 1. směru řeší tyto výzkumné úkoly:

1. Hlavní metodologické problémy výzkumu v oblasti tělesné kultury a sportu jako komponentů socialistického způsobu života a kultury (koordinuje SSSR).
2. Společensko-kulturní hodnoty tělesné kultury a sportu (koordinuje PLR).
3. Hodnotové orientace špičkových sportovců a společenské hodnoty vrcholového sportu (koordinuje MLR).
4. Sportovní aktivita pracujících jako komponent socialistického způsobu života (koordinuje BLR).
5. Tělesná kultura ve způsobu života dětí předškolního věku (koordinuje ČSSR).
6. Tělesná kultura a sport ve způsobu života mládeže (koordinuje NDR).

Předpokládá se, že v příští pětiletce bude v rámci filozofických a sociologických problémů tělesné kultury řešení jako hlavní úkol *Sociální faktory a cesty zdokonalování tělesné kultury a sportu jako komponentů socialistického způsobu života a kultury*. Pozornost se má soustřeďovat především na zkoumání vztahů tělesné kultury k ostatním sférám života a kultury socialistické společnosti; osvětlení tělesné kultury jako prvku kultury osobnosti; výzkum sociálních faktorů a mechanismů formování aktivního vztahu obyvatelstva k tělovýchovným a sportovním aktivitám; zjišťování orientace různých skupin obyvatelstva na zdraví a další hod-

noty tělesné kultury; zkoumání přínosu tělesné kultury jako faktoru zvyšování pracovní a společensko-politické aktivity osobnosti v socialistické společnosti.

Jarmila Merhautová

Informace o sídlištním experimentu

Při zabezpečování úkolů masového rozvoje tělesné výchovy vystupuje se stálou naléhavostí do popředí požadavek soustředit pozornost především na ta místa, která svými podmínkami, stavem a úrovní tělesné výchovy dosud zaostávají za běžným průměrem a společenskou potřebou. K takovým místům patří již dlouhodobě sídliště.

Na sídlištech žije dnes již čtvrtina obyvatel naší země. Demografické složení obyvatel je odlišné od staré městské zástavby. Lidé zde žijí, zvláště v počátečním období, izolovaně a ve značné anonymitě. Nový vztah k sídlišti jako k domovu se vytváří velmi pozvolna. Tělesná výchova, která je důležitým prostředkem rekreace, přispívá k obnově pracovní síly a k účelnému využívání volného času, by měla na sídlištech přispívat také k odstranění pocitu izolace obyvatel a k vytvoření pozitivní sociální identifikace s regionem.

Vlna výstavby sídlišť výrazně přispěla k zlepšení kulturního prostředí bydlení; doplnění některých druhů občanského vybavení se však stále opožďuje. Tento nepříznivý trend se projevuje zejména ve výstavbě zařízení pro pohybovou rekreaci a tělesnou výchovu. Urbanistické normy v tomto směru nejsou plněny (např. na pražských sídlištech jsou plněny pouze na 20 %).

V těchto aglomeracích se nedaří vytvářet zázemí, které je adekvátní navyklému životnímu režimu obyvatel starých zástaveb. Je nezbytné hledat cesty k plně produktivní působnosti institucí politického systému jak ve sféře státních orgánů, tak i společenských organizací.

Český ústřední výbor ČSTV přistoupil k řešení této problematiky s iniciativou ověřit, zda je možné ve stávajících podmínkách dosáhnout lepších výsledků rozvoje tělesné výchovy na sídlištech, než jaké jsou dosud. Proto je realizován společenský experiment (který v žádném případě neaspiruje na název vědecký) k ověření postupu a možností v zajišťování rozvoje tělesné výchovy obyvatel sídlišť. Experiment je realizován v průběhu let 1982–85 ve vybraných tělovýchovných jednotkách sídlištního typu. Při výběru míst i tělovýchovných jednotek, které se stanou nositeli experimentu, bylo přihlédnuto na jedné straně k velmi různorodé situaci v rozloze sídlišť a jejich rozestavenosti, stavu jejich občanské a tělovýchovné vybavenosti a možnosti jejího dalšího rozvoje, na druhé straně k ochotě tělovýchovných jednotek účastnit se experimentu a plnit požadavky na ně kladené. Po zvážení všech těchto aspektů se nositeli experimentu staly: TJ Tempo Praha, TJ Slovan Bohnice, TJ Rozvoj Plzeň, TJ OSP Přerov, TJ Čtyři Dvory, Pedagog a Vltava z Českých Budějovic, TJ Mládí Olomouc, TJ Start Brno a TJ Baník Sokolov.

Cílem experimentu bylo:

- zmapovat existující možnosti tělovýchovy na sledovaných sídlištech a vytvořit na sídlišti takové podmínky pro uplatnění pestré škály tělovýchovných forem, které by respektovaly potřeby obyvatel sídlišť ve volném čase, v pracovních i mimopracovních dnech;
- hledat nové formy nejen tělovýchovně metodické, ale i organizační a řídicí.

Realizaci těchto cílů umožnila dotace Českého ústředního výboru ČSTV a obětavá práce dobrovolných i profesionálních pracovníků zúčastněných tělovýchovných jednotek.

Dosavadní výsledky realizace experimentu

Zatímco v roce 1981 a částečně i 1982 šlo o vytvoření příznivých celospolečenských podmínek pro realizaci experimentu, v roce 1983 a 1984 se tělovýchovné jednotky mohly ve větší míře soustředit na rozvoj tělesné výchovy, sportovních činností a materiálně technické zabezpečení na sídlištech.

Společné programy a spolupráce s organizacemi

Hned v počátku experimentu byly záměry a jejich konkretizace na každý rok vyjádřeny ve formě *Společných programů rozvoje tělesné výchovy na sídlištech*, které koordinovaly spolupráci složek tělovýchovného hnutí a vycházely ze specifických

kých odlišností jednotlivých sídlišť. Jednalo se o obtížný úkol — na sídlišťích nebyla dotvořena struktura politického systému a také tělovýchovným jednotám nebyla věnována potřebná odborně metodická pomoc ze strany vyšších orgánů. První poznatek tedy byl: Pokud bude zvolena stejná cesta, pak úspěšné řešení sídlištní problematiky vyžaduje zásadní posílení významnosti politického a společenského postavení tělovýchovných jednot na sídlišťích. V průběhu experimentu bylo zjištěno, že *Společné programy rozvoje tělovýchovy na sídlišťích* se osvědčují a budou zřejmě nejvhodnější metodou sjednocující spolupráci všech zúčastněných složek. Další partneři, kteří se na nich podílejí, nejsou však na řešení sídlištní problematiky dosud dostatečně připraveni a bude třeba zvýraznit úlohu komisí NV pro mládež a tělovýchovu, vytvořit předpoklady pro zapojení do účasti na *Společných programech* nejen ROH, ale rovněž přímo podniků a závodů v daném regionu. Určitou cestou by mohla být patronace velkých podniků nad jednotlivými sídlišťi.

Nejbohatšího rozsahu i intenzity spolupráce s dalšími složkami tělovýchovného hnutí se v rámci experimentu podařilo dosáhnout tělovýchovné jednotě v Přerově, Českých Budějovicích a Plzni. Nejčastější a nejlepší je spolupráce se školami (všechny zúčastněné tělovýchovné jednoty), poměrně často však dochází ke sporům (nikoli konfliktům) kvůli provozu a údržbě tělovýchovných zařízení (tělocvičen a „otevřených“ hřišť). Dosavadní opatření k řešení této problematiky jsou málo účinná a v praxi se obtížně prosazují. Proto v další fázi bude potřebné, aby národní výbory vytvořily koncepci provozu školních tělocvičen a otevřených školních hřišť, která by respektovala potřebu masového rozvoje tělovýchovy a sportu na sídlišťích.

Ekonomické zabezpečení

Základním zdrojem financování rozvoje tělovýchovy a sportu ve sledovaných sídlišťích jsou v rozhodující míře prostředky experimentujících tělovýchovných jednot, které jsou dle stanovené metodiky experimentu ve vybraných činnostech posilovány o účelové dotace Českého ústředního výboru ČSTV. Na finančních zdrojích se podílí *Výbor pro tělovýchovu a sport vlády ČSR*. V některých případech se tělovýchovným jednotám podařilo navázat ekonomicky výhodnou spolupráci s podniky a institucemi, pro něž zabezpečují tělovýchovné služby. V *souhrnu* však lze konstatovat, že se zatím *nepodařilo ve větší míře dosáhnout potřebného sdružování finančních prostředků* od jiných organizací, národních výborů, podniků a institucí tak, jak stanoví i metodika zpracování *Společných programů rozvoje tělovýchovy a sportu*. Vážnost *Společných programů* se zvýší, nebudou-li pouhým soupisem akcí, ale bude-li se jednat o společné programy a rozpočty. Vyřešení ekonomické problematiky podmiňuje udržení dosavadní úrovně a rozsahu zejména částečně organizovaných a neorganizovaných tělovýchovných činností po roce 1985.

Materiální technické zabezpečení

Pozornost se soustředila na efektivní využívání všech stávajících tělovýchovných zařízení v místě a realizace investičních akcí, na nichž se finančně podílí *Český ústřední výbor ČSTV*.

Všechna tělovýchovná zařízení, která se tělovýchovným jednotám zúčastněným na experimentu podařilo získat, jsou plně využívána a ve většině míst jejich kapacita limituje další rozvoj činnosti, zejména placených tělovýchovných služeb, ale také rozvoj členské základny sportovních oddílů. Plné využívání stávajících zařízení a potřeba dalších vede tělovýchovné jednoty i k hledání nových přístupů k zabezpečování tělovýchovných činností — betonové stoly na stolní tenis umístěné na sídlišťi, minitělocvičny v obytných domech.

Jako nejsložitější se jeví výstavba vlastních tělovýchovných zařízení. Dosavadní zkušenosti ukazují, že bez účinné pomoci národních výborů, společenských organizací a institucí mohou tělovýchovné jednoty jen velmi obtížně realizovat navrhované akce ve stanovených termínech.

Tělovýchovná činnost

V rozvoji sídlištní tělovýchovy byly preferovány ty tělovýchovné činnosti, které mají nejlepší předpoklady pro masový rozvoj, nejsou náročné na ekonomické zabezpečení a lze je zajišťovat v žádoucí kvalitě. Tyto činnosti jsou rozvíjeny ve struktuře jak organizovaných, tak i částečně organizovaných a spontánních forem. Jednotlivé tělovýchovné jednoty měly za úkol rozvíjet všechny formy, navíc však měly specializované úkoly, které spočívaly ve výraznějším zaměření na jednu z oblastí. Úkoly si tělovýchovné jednoty vybíraly samy podle svých podmínek a možností zajištění.

Rozvoj organizovaných forem

tělovýchovy a sportu patří k hlavním úkolům experimentu. Za dva roky (tj. od roku 1981 do konce roku 1983) vzrostl počet členů v zúčastněných tělovýchovných jednotách o 27 %. Výrazný podíl na tomto nárůstu má nově založená tělovýchovná jednotka *Rozvoj Plzeň*, která se orientovala v největší míře na základní a rekreační tělesnou výchovu. Ke vzniku a rozvoji nových oddílů a odborů dochází průběžně ve všech tělovýchovných jednotách zúčastněných na experimentu.

Nárůst členské základny v oborech základní a rekreační tělesné výchovy zaměřených na moderní formy, vcelku jasně prokazuje, že tato orientace je správná (džezgymnastika, aerobik, cvičení pro kardiaky, snižování nadváhy, cvičení proti bolestivosti páteře, cvičení na trampolinách, cvičení rodičů a dětí). Toto zaměření však s sebou nese i jiný jev — ukázalo se, že spádová oblast pro členství v některých netypických oddílech základní a rekreační tělovýchovy zúčastněných tělovýchovných jednot je mnohem širší než sídliště, tj. než odpovídalo záměru (v případě některých oddílů až 30 % členů nebydlí na sídlišti). Totéž, ještě ve větší míře, platí v netradičních sportovních oddílech (př. softbal — baseball — 50 % členů nebydlících na sídlištích, rehabilitace na koních — 80 %, otužování — 80 %, judo — 40 %). Nakolik je rozsah spádové oblasti pro členskou základnu těchto oddílů určen specifičností zaměření oddílů (tj. sídliště nestačí pokrýt kapacitu oddílů), kvalitou prováděného tělovýchovného procesu či nedostatkem konkurence jiných, nesídlištích tělovýchovných jednot nebylo zatím možné v rámci experimentu seriózně zjistit.

Částečně organizované formy tělovýchovy

zahrnují akce pořádané pro veřejnost (které mají za úkol vzbudit zájem o tělovýchovu u co největší části populace) a placené tělovýchovné služby.

Veřejně přístupné akce (běhy, pochody, turnaje, závody)

Každoročně se zvyšuje jejich počet (např. oproti roku 1982 stouplо množství pořádaných akcí v r. 1983 o 78 %). Pořádání veřejně přístupných akcí je těžištěm práce především v tělovýchovných jednotách v Českých Budějovicích, velké masové akce organizují TJ Tempo Praha, TJ Slovan Bohnice Praha. Se stoupajícím množstvím akcí v oblasti klesá počet účastníků na akcích. Náznak tohoto trendu je možné sledovat i mimo experiment: možnost výběru umožňuje vyhranit zájmy i lépe nasycovat poptávku. Kromě toho je z hlediska organizátorů obtížné zajistit velké masové akce jak finančně, tak organizačně. U akcí pořádaných sídlištními tělovýchovnými jednotami v Praze tvoří spádovou oblast účastníků celé hlavní město. Rámcově lze usuzovat na nedostatek nabídky v jiných částech Prahy, ale bližší rozbor účastníků veřejně přístupových akcí v Praze a okolí nebyl v rámci experimentu proveden.

Pořádání turnajů a závodů pro veřejnost je pro tělovýchovné jednoty ekonomicky náročné. Tělovýchovné jednoty tuto činnost rozvíjejí díky dotacím *Českého ústředního výboru ČSTV* v poměrně bohatém sortimentu. Po ukončení experimentu, nebude-li situace vyřešena jinak, lze předpokládat, že tento způsob tělovýchovného působení na veřejnost bude první sférou, kde se pokles dosavadní činnosti tělovýchovných jednot projeví.

Placené tělovýchovné služby

Zatímco veřejně přístupné akce jsou formou základní informace o tělovýchovném procesu, jsou placené tělovýchovné služby již nástrojem ovlivňování životního režimu i životního způsobu občanů. Účast v této formě tělovýchovné činnosti má pro frekventantů již i zdravotní smysl. Dosavadní výsledky experimentu ověřily, že tyto služby nejsou jen zdrojem příjmů tělovýchovných jednot, ale i vhodným způsobem náboru do organizované tělovýchovy v ČSTV (např. v TJ Rozvoj Plzeň se 80 % frekventantů PTS stalo v dalším období členy TJ).

V rámci experimentu jsou poskytovány jak služby průběžné, sezónní, tak i pobytové a víkendové. Zajišťování těchto služeb je silně závislé na zabezpečování materiálních i kádrových podmínek. Tělovýchovné jednoty, které tyto podmínky mají, pružně reagují na zavádění nových, moderních trendů v tělovýchově. Jsou pořádány kurzy džezgymnastiky, tenisu, lyžování, letní i zimní tábory pro děti i celé rodiny s bohatým výběrem tělovýchovné činnosti, akce typu *Léto dětí* pro ty, kteří nemohou opustit město, služby pro zdravotně oslabené apod.

Neotřelý je především přístup TJ OSP Přerov, kde v rámci *Centra volného času* je prováděna průzkumná činnost zaměřená na potřeby a zájmy volného času oby-

vatel. Výsledky těchto průzkumů jsou okamžitě aplikovány v tělovýchovném procesu, jehož účinnost je rovněž výzkumníky sledována.

Tělovýchovné jednoty, které zavedly placené tělovýchovné služby, jsou jediné, které se neobávají, že po skončení experimentu a zastavení finanční dotace *Českého ústředního výboru ČSTV*, budou nuceny svou dosavadní činnost omezit.

Spontánní tělovýchova

Rozvoj spontánních tělovýchovných činností je ovlivňován zejména výstavbou tělovýchovných zařízení. Relativně nenáročnou pomůckou s výrazným efektem, která vznikla v rámci experimentu, jsou betonové stoly na stolní tenis, které si získaly velkou popularitu. Také provoz otevřených školních hřišť, která jsou v odpoledních hodinách a víkendech přístupná veřejnosti, podstatně přispívá k rozvoji tělovýchovy na sídlišti.

Závěr

Sídlištní experiment si nekladl ani neklade cíle vědecké, ale ryze pragmatické. Má široké společensko-politické zaměření a jeho úkolem je zvyšovat i úroveň součinnosti jak jednotlivých složek tělovýchovného hnutí, tak orgánů ČSTV. Do určité míry se to daří, přesto se však stále plnění většiny úkolů opírá v rozhodující míře pouze o činnost experimentujících tělovýchovných jednot.

Shrnutí požadavků a zkušeností získaných experimentem umožní v jejich závěru formulovat některé zásady metodiky postupu rozvoje tělovýchovy a sportu na sídlištích.

Vhodným doplňkem výsledků by mohl být průzkum členské základny tělovýchovných jednot a frekventantů placených tělovýchovných služeb ve vztahu k populaci žijící na sídlišti, zaměřený k naplní volného času a úloze tělovýchovy v tomto kontextu. O přípravě tohoto průzkumu se uvažuje.

Použitá literatura

Tělesná výchova a sport v životním způsobu obyvatel sídlišť. Sborník příspěvků tematické konference v Pardubicích, vydal ČÚV ČSTV, metodické oddělení 1980.
Současný stav a zkušenosti z experimentu Sídliště — interní zpráva ČÚV ČSTV 1984.

Jana Půlpánová

Perspektivy změn tělesné kultury ve způsobu života učňovské mládeže

Rok 1984 se stal významným rokem pro československé školství, v němž bylo již v celé šíři realizováno nové pojetí výchovné vzdělávací práce. Toto pojetí přináší změny, které se významně dotýkají systému vzdělávání učňovské mládeže. Změny v obsahu a charakteru práce, automatizace výrobního procesu, moderní technické vybavení atd., to vše vyvolává potřebu mnohem efektivnější přípravy člověka na jeho profesionální funkci a odborné kompetence. Dominantní složkou v systému vzdělávání učňů se stala příprava na povolání ve smyslu speciálního i všeobecně vzdělávacího charakteru.

Nedílnou součástí tohoto systému je i tělesná výchova. Bohužel ani nová koncepce ji v rámci výuky dostatečně nevyužívá. Dvě hodiny povinné tělesné výchovy v prvních a jedna hodina v dalších ročnících učebních oborů nesplňují představu o maximálním využití nenahraditelných hodnot tělesné kultury pro mládež a učně především.

Školní tělesná výchova je sice doplněna tzv. mimopracovní tělesnou výchovou v týdnech praktické výuky a tělovýchovnými chvilkami na pracovišti před zaměstnáním i v jeho průběhu. I zde však zjišťujeme značné nedostatky, v některých případech dokonce absenci těchto forem.

Výsledkem této situace je v řadě výzkumů zjištěná nižší úroveň některých ukazatelů zaměřených na tělesnou zdatnost a výkonnost učňovského dorostu [Komárek 1974; Rob 1978; Sýkora 1978].

Příčinu je možné hledat v neadekvátním začlenění tělesné výchovy jak v rámci školy, tak i ve způsobu života učňovské mládeže vůbec. Jednotlivé příčiny se vzájemně prolínají a doplňují a jejich kořeny spatřujeme ve třech základních faktorech.

1. Systém řízení a organizace

Nedostatky v této oblasti se týkají především nedodržování předepsaného počtu hodin povinné tělesné výchovy a jejího obsahového zaměření a dále nízké úrovně či vůbec absence ostatních forem tělesné výchovy. V některých školách [Rob 1978 uvádí dokonce 87 %] chybí například zvláštní tělesná výchova, jinde je nedostatečně řízena mimoškolní tělesná výchova. Ukazuje se také nutnost vytvořit jednotný systém zájmové tělesné výchovy v těchto zařízeních, zajistit návratnost a součinnost s prací tělovýchovných jednot atd.

2. Kádrové zajištění

Zatímco v povinné školní tělesné výchově se počet učitelů bez požadované kvalifikace snížil na učňovských školách až na 9 % [Rob 1978], ostatní formy tělesné výchovy jsou vedeny většinou mistry odborného výcviku, vychovateli a jinými pracovníky.

3. Stav tělovýchovného zařízení učňovských škol

Zhruba 50 % odborných učilišť i učňovských škol má tělesnou výchovu v pronajatých tělocvičnách, ve zbylých 50 % je velké množství nevyhovujících prostor. Stejná situace je i v materiálním zajištění zájmové tělesné výchovy, pouze 5 % těchto škol vlastní bazén.

Zajímavé a pro řešení výše uvedených problémů podstatné jsou otázky místa tělesné kultury v životním režimu učňů. Ukazuje se, že tělovýchovná činnost zaujímá v životě této skupiny mládeže významné místo a zájem o ni je veliký.

Dílčí výsledky sociologického šetření, které jsme provedli u 756 učňů v některých vybraných odborných učilištích (1) ukázaly, že zhruba polovina této mládeže ve volném čase závodně sportuje v rámci sportovních oddílů ČSTV. Také v přehledu ostatních zájmových činností se tělesná výchova a sport objevuje na 1. místě (40 %) a téměř stejných hodnot dosahuje počet těch, kteří považují sport za nejlepší způsob trávení volného času (43 %). Pokud jde o další formy tělesné kultury, dávají učni přednost organizovaným akcím (turistické akce, školní přebory atd.). Tělovýchovná a sportovní činnost individuálního, rekreačního charakteru (domácí gymnastika, rekreační sport, kondiční běh atd.) je preferována 17 %.

Zbývá však 40 % učňů, kteří vůbec nesportují, anebo jen nahodile, příležitostně. I když nejčastěji uváděným důvodem sportovní neaktivity je nedostatek času (vyplyvající z jiného zájmového zaměření či nadměrných studijních povinností), je toto vysoké procento signálem k radikálnímu řešení celého problému.

Z uvedeného vyplývá, že je nutno zajistit efektivnější využití tělesné kultury pro harmonický rozvoj učňovské mládeže, a to nejen v systému školního vzdělávání, ale i ve volném čase, ve způsobu života. Hlavní úkoly zde spatřujeme ve studiu zájmové činnosti učňů a v její výraznější orientaci na tělesnou kulturu. Mladí lidé mají zájem o sportovní činnost i správnou představu o funkci tělesné kultury v životě člověka a společnosti. Většina učňů chápe význam tělesné kultury pro zdraví a tělesnou zdatnost, kladně hodnotí její přínos pro kvalitní způsob využití volného času a přijímá i její podíl na tvorbě morálních a volních vlastností osobnosti. Avšak pouhé pochopení nemusí být ještě motivačním zdrojem k jeho konkrétní realizaci.

Jediné možné řešení spatřujeme v cílevědomě řízeném systému tělesné kultury ve způsobu života učňů s cílem sjednotit její funkce s ostatními společenskými procesy. Tělesná kultura se v tomto postavení stává významnou součástí struktury socialistického způsobu života a nabývá zcela nových kvalitativních rysů. Ty spočívají v postupném rozšíření jejich funkcí na všestranný rozvoj, a to nejen v rámci fyzického zdokonalování člověka, ale i formování jeho osobnosti. Hlubší zkoumání kvalitativní přeměny tělesné kultury je východiskem pro její řízení, především v životě naší učňovské mládeže. Chápeme-li tělesnou kulturu jako součást socialistického způsobu života, pak v souladu s jeho změnami probíhá i její postupný kvalitativní rozvoj.

Probíhající změny v charakteru práce se dotýkají především přípravy učňovské mládeže a vytvářejí v systému jejich tělesné výchovy zcela specifický úkol. Jsou v něm zahrnuty požadavky na přípravu člověka k pracovní činnosti. Jedná se o podíl tělesné kultury na zvýšení pracovní výkonnosti, zlepšování adaptace k měnícím se podmínkám práce, na regeneraci pracovních sil a na uchování práce schopnosti po celý produktivní věk.

(1) Šetření provedl Výzkumný ústav tělovýchovný UK v roce 1982 ve vybraných odborných učilištích na území ČSR.

Celá řada odborných prací zabývajících se dílčími pohledy na uvedenou problematiku i první komplexní metodologické studie zaměřené na vztah tělesné kultury a socialistického způsobu života ukazují na nutnost co nejrychlejšího vytvoření řízeného systému tělesné kultury, tak jak jsme se pokusili naznačit. Zároveň ukazují, že uvedené možnosti tělesné kultury při rozvoji všestranně rozvinuté mládeže naší společnosti daleko převyšují úroveň jejich dosavadní realizace.

Použitá literatura

- Komárek, L.: *Tělesná výchova v denním režimu pracujícího dorostu*. Praha, Lékař a TV 1974, č. 1, s. 13—15.
- Rob, F.: *Dílčí poznatky z analýzy současného stavu tělesné výchovy v učňovském školství*. Teorie a praxe tělesné výchovy 1978, č. 10, s. 615—621.
- Sýkora, F.: *Stručný vývoj a současný stav telesnej výchovy mládeže a jej skumanie*. In: Analýza stavu telesnej výchovy mládeže na Slovensku. Praha, Metodický dopis ČUV CSTV 1978, s. 25—43.

Zuzana Šaffková

Sport a volný čas. X. mezinárodní seminář komise CIEPS-UNESCO

Na podzim 1983 se uskutečnil v Piešťanech X. mezinárodní seminář komise CIEPS Sport a volný čas, jehož ústředním tématem byly *Úkoly výzkumu a jeho praktické využití v masovém a rekreačním sportu*. Komise Sport a volný čas je jednou ze stálých komisí CIEPSu, který působí jako Světová rada pro tělesnou výchovu a vědy o sportu při organizaci UNESCO. Cílem rady je koordinovat medicínské, biomechanické, sociologické, psychologické a pedagogické výzkumy týkající se sportovní problematiky a přenášet získané výsledky do praxe.

Jednání semináře se zúčastnilo 98 domácích a 39 zahraničních odborných a vědeckých pracovníků ze Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Bulharska, Jugoslávie, NDR, NSR, Finska, Norska, Švédska, Rakouska, Švýcarska a Kuby.

Úvodní referát na téma *Úkoly výzkumu a jeho praktické využití v masovém a rekreačním sportu* přednesl J. Hrčka (ČSSR). Poukázal na prudký rozvoj rekreačního sportu v posledních desetiletích a připomenul, že v současnosti je ve společenských vědách kladen mimořádný důraz na zkoumání otázek způsobu života, v němž je tělesná kultura pevně zakotvena. Shrnul výsledky existujících výzkumných studií v oblasti rekreační tělesné výchovy a naznačil tak sféry využití sportovně rekreačních aktivit. Podstatné jsou vztahy: rodina a rekreační sport (trávení volného času ve vlastním bytě, o víkendech a dovolených); pracovní výkonnost a rekreační sport (tělovýchovné chvíle, problematika duševně pracujících); tělesná zdatnost a rekreační sport (onemocnění pohybového systému či kardiorespiračního aparátu, zdravotně oslabení, obezita atd.). S tím úzce souvisí využití výzkumu při rozpracování individuálních i kolektivních metodik a norem. Závažnou otázkou zůstává konkrétní určení ekonomické hodnoty vlivu rekreační tělesné výchovy na zdraví člověka. Hodnoty jsou vypočítávány na základě tří typů údajů: a) pracovní neschopnost, b) náklady na léky, lékařskou péči a pobyt v nemocnici, c) úroveň produktivity práce. Bude proto úkolem výzkumu věnovat značnou pozornost získávání lidí pro sportovně rekreační činnosti (propagace, výchova) a vypracovat přesné metody ke zjišťování ekonomické hodnoty vlivu rekreačního sportování. Doporučil, aby se v mezinárodním měřítku realizovala široká výměna informací z výzkumných studií masového a rekreačního sportu.

Další jednání semináře bylo rozděleno do 4 tematických okruhů: 1. sociálně psychologické aspekty; 2. pedagogické aspekty; 3. zdravotnické aspekty; 4. materiálně technické a organizační aspekty.

1. Sociálně psychologické aspekty

Tento tematický okruh byl uveden metodologicky orientovaným příspěvkem V. U. Ageevce (SSSR), *Sociálně psychologické aspekty výzkumů v oblasti masového a rekreačního sportu*. Autor zdůraznil, že všechny úspěchy dosažené sovětským tělovýchovným hnutím jsou předurčeny masovostí, přičemž sovětská společnost aktuálně řeší úkol přeměny tělovýchovného hnutí z masového na všelidové. V podmínkách současné společnosti je tělesná výchova a sport objektivní potřebou společenského vývoje a představuje mohutný „průmysl“ zdraví a výchovy. S tím souvisí ve společenském vědomí stále šířeji uznávaný význam tělesné výchovy a sportu pro duševní a tělesný vývoj současného člověka. V. U. Ageevce dále vymezil zvláštnosti

tělesné výchovy v období rozvinutého socialismu. Jsou to: zvýšení společenského významu tělesné výchovy, vzrůst její úlohy v komunistické výchově sovětských lidí, upevnění zdraví a jejich příprava k pracovní činnosti, zlepšení podmínek pro tělesnou výchovu a sport, zavedení tělesné výchovy a sportu do způsobu života sovětských lidí.

Metodologicky podnětný byl také příspěvek J. Merhautové a F. Joachimsthalera (ČSSR) *Sociální aspekty tělesné kultury ve volném čase*. Autoři poukázali na některá metodologická východiska výzkumu tělesné kultury ve volném čase. Volný čas i tělesnou kulturu chápou jako vzájemně propojené komponenty socialistického způsobu života, které splňují dva základní principy: a) zaměřenost na všestranný harmonický rozvoj člověka, b) realizaci přechodu uspokojování základních potřeb k vyšším sociálním potřebám. Analyzovali údaje ze sociologických výzkumů o uplatnění tělesné kultury ve volném čase u různých sociálně demografických skupin. Výsledky ukazují, že sféra životních činností realizovaných ve volném čase sehrává významnou roli v rozvoji člověka. Socialistická společnost od ní neočekává pouze regeneraci pracovní síly, ale předpokládá její přínos k harmonickému rozvoji osobnosti.

T. Wolanska (PLR) se ve svém sdělení *Výzkum rodinného sportu a jeho význam pro politiku sportu* zabývala vlivem rodinného prostředí na orientaci k tělesné výchově. Poukázala na nutnost poznání postojů a názorů jak rodičů, tak i dětí na trávení volného času, a tím i na otázky tělesné kultury. Pro praktické účely je důležitá analýza materiálních podmínek rodiny.

A. Formánková (ČSSR) se ve svém vystoupení věnovala *problematické tělovýchovných a sportovních aktivit z hlediska zapojení, postojů a názorů pracovních kolektivů Brigád socialistické práce*. Výsledky výzkumu ukázaly, že hnutí BSP se zatím neprojevovalo jako faktor, který by rozvíjel tělovýchovné zájmy.

Otázkou struktury volného času žáků středních škol a provozováním tělesné výchovy a sportu se zabývala M. Goševa (BLR). Zamýšlela se nad tím, proč je čas na vzdělání zařazován do sféry volného času když doba, kterou žáci věnují učení, nemůže být považována za skutečný volný čas. Výsledky empirických výzkumů středoškolské mládeže v Bulharsku odhalují zajímavý paradox vztahu přání a realizace v oblasti tělesné výchovy. Jako zájem zaujímá jedno z předních míst v hierarchii činností, ale její skutečná realizace je v žebříčku podstatně níže.

J. Ozdžinski (PLR) referoval ve sdělení *Některé biologické a sociologické aspekty účasti na tělesných cvičeních* o výsledcích výzkumu tří sledovaných skupin mužů (karatisté, kulturisté a nesportující kontrolní skupina), a to z hlediska účasti na soustavných tělesných cvičeních, působení na aktivní a tvůrčí trávení volného času a porovnání úrovně vybraných motorických testů u všech skupin. Zjištěné údaje prokázaly vyšší úroveň tělesné zdatnosti u sportovně aktivních mužů, pozitivní účinek sportovní rekreace na způsob života (životospráva, zvýšená aktivita atd.) a kladný vliv na rozvoj kreativního trávení volného času.

O *vztahu vrcholového a rekreačního sportu* informoval K. Straňai (ČSSR), který zdůraznil možnost i potřebu přenosu zkušeností a vědeckých poznatků získaných ve vrcholovém sportu do praxe a teorie pohybové rekreace.

B. Sila (Jugoslávie) se v příspěvku *Stanovisko slovinského obyvatelstva k zásahům do horských oblastí* dotkl ožehavé problematiky ochrany přírody na straně jedné a využívání přírodních krás turisty a horolezci, které je podmíněno výstavbou silnic, hotelů, lanovek apod., na straně druhé. Bylo zjištěno, že Slovinci jsou názorově rozděleni do dvou skupin, odlišujících se povoláním a místem bydliště. Obyvatelé příměstských oblastí jsou více proti zásahům do horských oblastí než obyvatelé měst. S vyšším vzděláním roste názor na zachování horské přírody.

Vliv programované sportovní rekreace na psychosomatické stav tělesně postižených byl obsahem sdělení H. Berčiče (Jugoslávie). Zdůraznil potřebu organizované a pravidelné rekreační sportovní činnosti, která se pro tuto subpopulaci musí stát trvalou součástí každodenních životních činností. Výzkumný vzorek 110 paraplegiků byl rozdělen do dvou rovnocenných skupin, z nichž jedna se po dobu 3 měsíců podrobovala sportovnímu programu rekreačně pod dohledem odborníků. Po skončení experimentu byly obě skupiny vyšetřeny antropometrickými, funkčními, motorickými a psychologickými testy. Získané výsledky potvrdily pozitivní vliv sportovní rekreačního programu v oblasti antropometrických a morfologických charakteristik (snížení tělesné hmotnosti a podkožního tuku), funkčních schopností (snížení tepové frekvence v klidu, větší vitální kapacita plic a lepší adaptační schopnost soustavy krevního oběhu), motorických schopností (zvýšení dynamometrické síly, výbušné síly, zlepšení pohybové koordinace) a v psychické sféře (snížení počtu neurotických příznaků, získání životního optimismu).

Na problematiku *rekreačního sportu u skolioticky oslabených dětí* se zaměřily J. Labudová a S. Vajeczková (ČSSR). Po dobu dvou let sledovaly dvě skupiny postižených dětí, z nichž jedna pravidelně cvičila a plavala. Autorky zjistily, že u pravidelně cvičících se výrazně zlepšil nejen klinický nálezn, ale došlo k pozitivním změnám i v psychickém vývoji dětí.

J. Kábele (ČSSR) se ve svém příspěvku *Tělovýchovné aktivity jako socializační faktor u dětí sluchově a řečově postižených* zaměřil na postavení a roli tělovýchovných aktivit v rodinách s komunikačně handicapovanými dětmi. Provedl porovnání s rodinami, kde nejsou sluchově a řečově postižené děti, a zjistil významné rozdíly z hlediska obsahu, pestrosti a pravidelnosti pěstování tělovýchovných aktivit. Děti sluchově postižené vykazovaly o 37 % a řečově postižené o 30 % nižší množství pohybových činností oproti normálním dětem. Dále poukázal na nedocenenost vhodných forem tělovýchovných aktivit pro socializaci postižených dětí a s tím související nutnost větší aktivizace rodičů při probouzení zájmu dětí o tyto činnosti.

Úloha rodiny při formování tělovýchovných zájmů byla námětem dvou příspěvků. H. Medeková (ČSSR) konstatovala, že postoje rodičů k tělovýchovné a sportovní činnosti významně souvisejí s postoji dětí. Na základě empirické studie analyzovala dva podstatné faktory ovlivňující pohybové aktivity dětí: rodičovský sportovní vzor a „sportovní klima“ rodiny. J. Nálevková a H. Dvořáková (ČSSR) poukázaly na roli matky při uplatnění tělovýchovných aktivit ve způsobu života nejmladších věkových kategorií. Z výzkumných údajů vyplývá, že v působení na vědomí rodičů v oblasti tělesné kultury již není nutné akcentovat pozornost na osvětlení významu a potřeby pohybových aktivit. Těžisté působení je nutno přenést do sféry konání, s čímž souvisí vytváření podmínek pro společné cvičení a sportování rodičů s dětmi.

2. Pedagogické aspekty

Vstupní referát *k pedagogickým zřetelům rekreačního sportu* přednesl F. Nowak (Rakousko). Upozornil, že sportovní pedagogika je výchovně vědecký obor, který byl dříve zaměřen pouze ke školní praxi. Tento přístup byl později nahrazen sportovně teoretickou pedagogikou, jež se naopak praxi vzdalovala. V současné době probíhá období diferenciaci na učební programy související se sportem, zaměřené na volný čas, společensko-kritické, zaměřené na žáky nebo související s motorikou. Za hlavní pedagogické činitele označil: osobnost cvičitele; rozsah látky, výukové a učební cíle; všeobecnou metodiku a postup výuky; informace a korigování.

B. Drdák (ČSSR) se v příspěvku *Poznatky z výzkumu v masovém rekreačním sportu v ČSSR z hlediska pedagogických aspektů* zaměřila na stanovení obsahu, tj. výběru tělesných cvičení a forem pro jednotlivé věkové kategorie dětí, mládeže a dospělých. V tomto směru kladně hodnotila ZRTV, včetně *Odznaku zdatnosti*, a různé formy *Hnutí pohybem ke zdraví*, které aktivizují širokou veřejnost ke kondičnímu a intenzivnímu provádění rekreačních sportů. Vědeckovýzkumná sledování potvrdila skutečnost, že kvalita tělovýchovného procesu je nejsilnější motivací pro udržení zájmu o systematické pěstování tělesné kultury ve volném čase.

U. Krüger (NDR) přednesl referát na téma *Výchozí body tréninkově metodického výzkumu v rekreačním sportu*. Zdůraznil, že rekreačně sportovní činnosti často souvisejí mnohem silněji se společensky a psychicky zvýrazněnými cíli než s úsilím o vyšší tělesnou zdatnost. Pozitivní účinky sportu však předpokládají i určitou kvalitativní úroveň sportovní činnosti. Úkolem je proto vytvořit takový model sportování, který by se zřetelem ke geneticky podmíněným procesům vývoje udával dílčí cíle pro jednotlivé životní etapy, soustavy norem a další kritéria výkonosti, jakož i sportovní prostředky a metody. Autor navrhl, aby pro tréninkově metodickou směrnicí v rekreačním sportu byl životní cyklus jedince rozdělen na tři fáze: a) Fáze celkového rozvoje a zvyšování výkonnosti zahrnuje tělesnou výchovu v předškolním věku, ve školách a v ozbrojených složkách, tedy asi do 25. roku života. Tato fáze je charakterizována všestrannou tělesnou přípravou, specializací v určitém druhu sportu a snahou o individuálně nejvyšší možné výkony. b) Fáze celkového udržování tělesné výkonnosti při částečném zlepšování výkonu v některých motorických ukazatelích je typická pro střední věk asi do 45. roku života. c) Fáze pomalého poklesu výkonnosti, který je podmíněn stárnutím. Základní funkcí sportu by mělo být zpomalování a přirozené korigování rychlosti a účinku celkového poklesu tělesné výkonnosti.

Zajímavý příspěvek H. Piotrowské (PLR) *Ovládání sportů a účast dospělých na tělesné rekreaci* se zabýval interpretací výsledků výzkumu zaměřeného na preference tělesných cvičení a ovládání sportů. Referující konstatovala, že jen malé procento (6,8) dotazovaných se pravidelně věnuje sportovním činnostem. Rovněž

ovládání sportů není na optimální úrovni, přičemž lépe se v tomto směru ukazují muži. Dotazovaní bez ohledu na pohlaví uvedli kondiční běhání a plavání jako sporty pro celý život.

Z. Teplý (ČSSR) informoval o výsledcích tří reprezentativních výzkumů české populace orientovaných na *postoje a zapojení občanů starších 15 let do rozmanitých forem tělesné výchovy, sportu a pohybové rekreace* v celoročním cyklu, resp. v týdenním režimu. Setření přinesla tyto poznatky: a) u většiny lidí participujících na tělovýchově převažuje činnost nepravidelná, nahodilá a epizodická, jež pro účinnou regulaci pohybového režimu má jen nepatrný význam; b) převažují činnosti neorganizované; c) časový objem tělovýchovné činnosti je individuálně značně rozdílný; d) významné rozdíly v účasti, objemu a soustavnosti byly prokázány při členění souboru do dílčích skupin podle věku, pohlaví, vzdělání, ale i některých dalších biosociálních faktorů. Z aspektu praxe se jeví potřebné propojit organizované a neorganizované formy tělovýchovy.

Problematika sportovních her, které ve výzkumu zastupovala odbíjená, byla námětem sdělení M. Rovného (ČSSR). Závěry z výzkumného sledování rekreační odbíjené upozorňují na nutnost věnovat zvýšenou pozornost zapojení žen, pěstování doplňujících kondičních aktivit, přenesení hry pokud možno zpět do přírody a motivačním faktorům podněcujícím jedince ke sportovní činnosti.

Přehlednou a vyčerpávající zprávu o *výzkumu sportů a volného času*, včetně činnosti finských sportovních svazů v letech 1981–1983, podal J. Juppi (Finsko). Finské obyvatelstvo lze podle účasti v rekreačních sportech rozdělit do tří skupin. Asi 33 % dospělých provozuje sport nebo jinou tělovýchovnou činnost dvakrát týdně. Jedna třetina se účastní jenom příležitostně a zbylá třetina je pasivní. Nejobyčejnějšími a nejpopulárnějšími druhy rekreačních sportů jsou pěší turistika, domácí gymnastika, kondiční běh, plavání, odbíjená, v létě cyklistika, veslování, badminton, v zimě běh na lyžích. Motivačními faktory rekreačního sportování jsou zotavení a relaxace. Značná pozornost byla věnována rozvoji rekreačních sportů pro tělesně postižené, invalidy a starší osoby. Významnou roli v propagování i organizaci konkrétních sportovních rekreačních akcí sehraje činnost tří sportovních svazů, a to Finského svazu rekreačních sportů, Finského svazu běhu na lyžích a Dělnického tělovýchovného svazu. Každý ze svazů pořádá specificky zaměřené tělovýchovné a zdravotně preventivní kampaně a zároveň se organizačně podílí na celostátních sportovních kampaních, které mají dlouhodobý charakter (např. Finsko jezdí na kole, Finsko lyžuje).

Příspěvek J. Žižkaye (ČSSR) *Význam, místo a uplatnění vědeckovýzkumných poznatků v oblasti turistiky v masové a rekreační tělovýchově* přednesl L. Kandl (ČSSR). Autor prezentoval turistiku jako významný prostředek masové a rekreační tělesné výchovy. Zdůraznil potřebu orientace na mládež a na hledání a ověřování nových variant využívání obsahu turistiky se zřetelem na kvalitu plnění úloh výchovných, vzdělávacích a tělovýchovně medicínských. Informačně cenné sdělení — *Trimming 130 — Kampaň pro sport a zdraví* — přednesla S. Wedekindová (NSR). Náplní kampaně Trimming 130 (Buď fit 130) je provozování sportu zábavnou formou tak, aby při zatížení organismu 2x10 minut týdně bylo dosaženo tepové frekvence 130 tepů za minutu.

Problematikou uzavřeného *vysokoškolského sportu* pro učitele, studenty a zaměstnance nebo otevřeného sportu na vysokých školách pro jedince nemající žádný vztah k vysoké škole se zabýval příspěvek S. Bjeloborodova a A. Krügera (NSR). Výzkumné pozorování uzavřeného i otevřeného modelu prokázalo nutnost akceptace lokálních podmínek a tradic.

M. Blagajc a M. Stejč (Jugoslávie) seznámili přítomné s dílčími výsledky výzkumu zabývajícím se *strukturou hodiny sportovní rekreace*. Setření bylo prováděno z hlediska obsahového, časového, organizačního, fyziologického, metodického, informačního a sociálněpsychologického.

B. Šeffler (ČSSR) se v příspěvku *Uplatnění rekreačního sportu ve vysokoškolských koležích* zaměřil na otázku sportovní rekreačních aktivit studentů ve volném čase. Výzkum poukázal na důležitost skutečnost, a to na rozpor mezi zájmem o tělovýchovné aktivity a jejich skutečnou realizací. Tuto disproporci vysvětluje nevyhovujícími prostorovými a materiálními podmínkami pro provádění tělesné výchovy a sportu ve volném čase.

3. Zdravotnické aspekty

Úvodní referát *Výzkum, jeho úkoly a praktické využití v rekreačním sportu — zdravotní aspekty*, který přednesl S. Israel (NDR), byl koncipován jako širší vhled do medicínské problematiky rekreačního sportu. Autor shrnul dosavadní poznatky

o vztahu „zdraví a rekreační sport“ a podal výstižný přehled o problémových okruzích, které je třeba podrobit výzkumnému šetření (tělesné schopnosti, dávkování zatížení, působení na rizikové faktory, psychické funkce, stárnutí apod.). Základním úkolem medicíny v rekreačním sportu je zpracovat získané vědecké poznatky v rámci optimalizujícího způsobu života tak, aby se propagovala odborná zdravotní výchova a bylo možno adekvátně působit na získávání lidí pro pravidelné sportování.

Na příkladu *změn ve vývoji a interiorizace potřeby lokomoce v průběhu hominizace* vyložil svůj příspěvek *Naše biologické dědictví* O. Astrand (Švédsko). Porovnáním současného způsobu života s životním stylem našich předků odkryl aktuální nedostatky spočívající v omezení spontánního pohybu v důsledku změn v činnostech. Tělesný trénink považuje za ideální kompenzaci současného zčásti „sebeničivého“ životního stylu. Sdělení bylo dokumentováno bohatým a výstižným fotografickým materiálem.

E. Ericksson (Švédsko) referoval o *přínosu lékařů v oblasti výzkumů prevence úrazů v rekreačním sportování*, což konkretizoval na sjezdovém lyžování. O pozitivním *vlivu lékařsky programovaných aktivních dovolených* na motorické vlastnosti žen pracujících v pohostinstvích hovořil D. Rubeša (Jugoslávie). O. Veselá, I. Gályová a J. Čermák (ČSSR) se v příspěvku *Zdravotní faktory limitující činnost a zařazení do rekreační tělesné výchovy* zaměřili na existenci civilizačních chorob, včetně jejich kompenzace přiměřenou tělovýchovnou aktivitou.

Nutriční problematika byla námětem sdělení S. Mahlamäki-Kultanenové (Finsko). Informovala o probíhajícím programu *Výživa a sport*, jehož cílem je podpoření zdraví obyvatelstva ovlivněním návyků ve stravování a zapojením do sportování. Součástí kampaně je rozsáhlá publicita (vydávání letáků, příruček a knih), poradenská pomoc a pořádání speciálních kursů o výživě. Zvláštní pozornost je věnována mladým lidem, neboť věk se ukazuje z hlediska výchovy ke správné výživě jako významný činitel.

Netradiční přístup k otázkám *kondičního běhu* zvolila B. Schöttlerová (NSR), která zdůraznila jak pozitivní, tak negativní faktory, jež jsou především důsledkem přehánění běhání (poruchy opěrného a pohybového ústrojí) nebo běhání ve zdravotně nevhodných lokalitách (hustě osídlené či industrializované oblasti).

E. Kozdrónová (PLR) v referátu *Vliv různých forem pohybové činnosti na tělesnou pracovní schopnost dospělých lidí* informovala o výsledcích výzkumu zaměřeného na rekreační trénink prováděný 2x týdně po 45 minutách po dobu sedmi měsíců u tří různých skupin dospělých, kteří kondičně běhali, plavali nebo pěstovali gymnastiku. Z výzkumu vyplynulo, že zvolené zatížení je dostatečné pro podstatné funkční změny adaptace soustavy krevního oběhu na námahu, je-li do rámce této pohybové činnosti zahrnuto dynamické namáhání, jež aktivuje velké svalové skupiny.

O problematice *dosahování aerobní zdatnosti* ve vztahu k regulaci tělesné hmotnosti referoval J. Vifazka (ČSSR). Poukázal především na některé trendy změn tělesné hmotnosti v souvislosti s dietou, pohybovým režimem a individuálním metabolismem.

J. Hřeka a A. Zrubák (ČSSR) se v příspěvku *Vliv diferencovaných režimů na vybrané somatické, motorické a funkční ukazatele u obézních jedinců* zabývali porovnáním dvou skupin mužů a žen, které se lišily z hlediska pohybového režimu. Oba soubory absolvovaly shodný redukčně dietetický režim po dobu 1 měsíce. Výsledky ukázaly, že hypokalorický dietní režim bez pohybového režimu snižuje tělesnou hmotnost na úkor tuku, ale též na úkor svalové výkonnosti. Naproti tomu hypokalorický režim s pravidelnou tělovýchovnou aktivitou přináší společně s redukcí hmotnosti i zlepšení svalové výkonnosti u některých ukazatelů kardiovaskulárního systému.

Na významný podíl zlepšení zdravotního stavu *jedinců s poruchami páteře* na základě pravidelného provádění některých dýchacích a kompenzačních, aktivizačních a relaxačních cvičení z hathajógy a pránájámy poukázala J. Motajová (ČSSR).

Příspěvek J. Nováka (ČSSR) *Vrcholový sport a sport ve volném čase z lékařského hlediska* byl zaměřen na otázky prožívání volného času vrcholových sportovců. Autor poukázal na význam úpravy životosprávy a výběru vhodných vytrvalostních a psychorelaxačních cvičení, včetně cílené přípravy sportovce na zdravý způsob života po ukončení aktivní sportovní činnosti.

S. Mahlamäki, M. Ihanainen, A. Ahlström (Finsko) na základě výzkumu zpracovali informační sdělení na téma *Spotřeba potravy v souvislosti s masovými běžeckými závody — současná praxe a cíle výchovy ke správné výživě*. Sledovali spotřebu potravy rekreačních běžců ve dnech před závodem, ráno před závodem,

v průběhu závodu a po skončení závodu. Zjistili, že výchova ke správné výživě je velice obtížná, neboť souvisí s povahou, zvyky a cíli rekreačních běžců. Obecným poznatkem bylo podcenění příjmu tekutin před závodem. Autoři doporučují věnovat správné výživě rekreačních sportovců náležitou výzkumnou pozornost.

4. Materiálně technické a organizační aspekty

Vstupní referát tohoto okruhu přednesl L. Engström (Švédsko), jenž zdůraznil, že jeho základním poznatkovým zdrojem jsou zkušenosti švédské proveniencie. Zaměřil se především na obhajobu *potřeby výzkumu v oblasti rekreačního sportu a zabezpečení podmínek pro jeho realizaci*. S tím souvisí i další otázky typu: výběr výzkumných problémů, pořadí důležitosti výzkumů, snadnost aplikace, formy šíření osvětových informací apod.

P. Bankov (BLR) v příspěvku *Systémová analýza a problémy řízení tělesné výchovy a sportu v socialistických podnicích* osvětlil úlohu systémové analýzy v tělesné kultuře a na základě konkrétního výzkumu dokumentoval přínos v oblasti řízení tělesné výchovy a sportu. Vymezil vliv komplexu společenských, ekonomických a organizačních řídicích faktorů na proces vlastního řízení. Na tomto základě se formulují problémové situace a přijímá se primární řešení pro aktuální kompenzaci a regulaci. Konkrétní výzkum provedený v rámci 204 socialistických závodů přinesl řadu podnětů, které vyústily ve vypracování strukturálně funkčních modelů pro optimální řízení tělesné výchovy a sportu v socialistických podnicích.

S. Čelikovský (ČSSR) se v příspěvku *Kritéria kvality tělovýchovného procesu, systém a struktura výkonnostních norem* zaměřil na vymezení sedmi cílových kategorií účinnosti tělovýchovného procesu: a) rozvoj socialistického vědomí, třídních a všelidských morálních vlastností; b) rozvoj tělesné zdatnosti, pohybové výkonnosti, pohybových schopností a dovedností; c) kultivace pohybového projevu; d) psychická zdatnost a odolnost; e) zdravotní stav jako důsledek tělovýchovného procesu a pohybového režimu; f) životospráva; g) rozsah vědomostí o společenské funkci tělesné výchovy, o zásadách a metodách i formách účinné regulace pohybového režimu. S vymezením cílových kategorií úzce souvisí i tvorba příslušných norem, jejichž vypracování je základem pro společenskou praxi.

Problematiku přímých a nepřímých ekonomických efektů řešil ve svém referátě *Ekonomický základ rekreačních služeb v turistice* M. Bartoluci (Jugoslávie). Přímé ekonomické efekty sportovní rekreace v turistických podnicích jsou patrné z rozdílu mezi příjmem a náklady sportovní rekreačních služeb (pronájem sportovních zařízení a nářadí, služby v průběhu pohybově zaměřeného víkendového či prázdninového pobytu apod.). Nepřímé ekonomické efekty představují ekonomické hodnoty, jež jsou zahrnuty v celkovém provozu a pocházejí od uživatelů (vytvoření stále klientely, uspokojení hostů i mimo rámec tělovýchovných atrakcí, adekvátní či náhradní nabídka pohybových činností při špatném počasí apod.). Výzkumné sledování realizace sportovní rekreačních pobytů ukazuje na pozitivní společenský aspekt i rentabilní dosahování přídavných ekonomických efektů.

B. Skirstadová (Norsko) informovala o *nových projektech* v oblasti „sport pro všechny“ v posledních dvou letech v Norsku. Zdůraznila spolupráci mezi sportovním a zdravotnickým sektorem, včetně rozšíření projektů na další skupiny obyvatel (starší osoby, školní děti apod.). Otázkami *vědeckého základu organizovaných aktivních dovolených* a jejich realizací v praxi se zabýval M. Bangov (Jugoslávie). Informoval o zřízení speciálních středisek s profesionálním lékařským a kineziologickým personálem, který v současnosti zabezpečuje a ověřuje čtyři formy programované aktivní dovolené.

Z. Šprynar (ČSSR) se v příspěvku *Optimalizace podmínek pro masový sport a rekreaci na úrovni základního regionu* zabýval bariérami rozvoje a využívání podmínek pro masovou tělesnou kulturu a potřebou integrace tělovýchovných a rekreačních zařízení v regionu tak, aby vznikl adekvátně vybavený komplex, který by splňoval požadavky institucí i občanů všech věkových kategorií z hlediska saturace pohybovými aktivitami.

M. de Oca Alvarez (Kuba) podal přehled o rozvíjení některých forem *masové turistiky na Kubě*. Hlavním prostředkem rozvoje turistiky jsou trvalé kempinkové základny vybudované v nejatraktivnějších oblastech. Došlo k velkému rozšíření táboření, a to hlavně mezi dětmi a mládeží. Výzkumy zaměřené na zapojení obyvatel do různých forem tělesné výchovy vyústily v tzv. typologii kubánského obyvatelstva z hlediska účasti na tělovýchově.

Podnětný příspěvek na téma *Miniškoly rekreačního sportu jako pokus o funkční propojení sportovní rekreace dětí a výběru talentů* přednesl M. Strnad (ČSSR). Hlavní cíle miniškol, které pracují se 7 až 8letými dětmi jsou: a) časná informace

o možnostech a formách rekreačního sportu; b) pomoc rodičům i dětem v posuzování úrovně tělesné výkonnosti; c) poradenská činnost pro jedince, jež míří do sféry závodního sportu z hlediska volby sportovní specializace.

Analýzou současného stavu a možnostmi dalšího rozvoje tělesné kultury na venkově se zabýval M. Kutý (ČSSR), jenž na základě poznatků získaných sociologickým šetřením vymezil okruh závažných problémů typických pro venkovskou populaci, kterým bude třeba věnovat zvýšenou pozornost (úbytek vesnického obyvatelstva, využívání příznivých materiálně technických podmínek pro tělovýchovné činnosti, nízká participace žen a obyvatel staršího věku na pohybových aktivitách, potřeba aktivizace společenských organizací, průmyslových podniků a zemědělských družstev při zabezpečování různých forem tělovýchovné činnosti).

Na základě shrnutí poznatků ze všech referátů a diskusních příspěvků byly formulovány následující závěry:

1. Rekreační sport se v moderní společnosti stává stále důležitější složkou způsobu života. Po počátečních stadiích rozvoje vědecké činnosti v oblasti škol, ozbrojených složek a výkonnostního sportu vzrůstá potřeba zintenzivnění výzkumu rekreačního sportu. Zvláštní pozornost je třeba věnovat sociologickému, tělovýchovně lékařskému, pedagogickému a tréninkové metodickému výzkumu.
2. Ve většině zemí existují sociologické analýzy postojů a chování různých sociálně demografických skupin. Účast na rekreačně sportovních činnostech je ovlivněna společenskou rozmanitostí obyvatelstva. Kromě faktorů věku a pohlaví patří k důležitým diferenciací ukazatelům úroveň dosaženého vzdělání, typ povolání, rodinné prostředí, příjem a společenský status v místě bydliště.
3. Při rozvoji rekreačního sportu je třeba přihlížet k psychologickým a pedagogickým problémům. Je třeba důkladněji zkoumat ty faktory, které ovlivňují jednání především dospělé populace ve volném čase a efektivnost výchovy.
4. Ve všech zemích jsou k dispozici různé rekreačně sportovní programy. V budoucnosti bude nutné, aby tyto programy vycházely z jednotného teoretického základu, který stanoví metody a cíle tělesné výchovy pro určité fáze životního cyklu člověka.
5. Poznatky výzkumu rekreačního sportu je třeba uplatňovat již v nejranějších ontogenetických stadiích. S tím souvisí požadavek, aby výuka tělesné výchovy na školách všech typů odpovídala zaměřenosti celoživotní tělovýchovné aktivity člověka.
6. Tělovýchovně lékařský výzkum je rozhodujícím činitelem v rekreačním sportu. V budoucnosti se musí zaměřit na tyto problémové okruhy: optimální kombinace tělesných schopností člověka, stanovení prahu adaptability, míra minimální a optimální dávky zátěže vzhledem k věku, pohlaví a zdravotnímu stavu, včetně osob handicapovaných.
7. Výzkumná problematika rekreačního sportu si vyžaduje zlepšení koordinace v mezinárodní spolupráci a ve výměně poznatků a zkušeností.

X. mezinárodní seminář komise CIEPS *Sport a volný čas* věnovaný otázkám výzkumu v rekreačním sportu přinesl řadu cenných poznatků, které obohatí jak teorii, tak i praxi tělesné kultury. Vytvořil bázi pro rozvoj spolupráce v tak významných aspektech sociologického výzkumu tělesné výchovy a sportu, jako jsou věk, pohlaví, vzdělání, obývaná lokalita a sociální prostředí rodiny.

Josef Kábele

СТАТЬИ

<i>Гимл А.</i> : Физкультура — составная часть жизни социалистического общества	226
<i>Чехак В.</i> : К основным проблемам марксистской социологии спорта	231
<i>Столяров В. И.</i> : Физкультура и социалистический образ жизни	239
<i>Мергаутова Я. - Йоахимсталер Ф.</i> : К проблематике физкультурной и спортивной деятельности в образе жизни молодого поколения	251
<i>Барта М. - Некола Я.</i> : Внутренняя структура физкультурной деятельности	266
<i>Лингарт И.</i> : Социологические проблемы большого спорта	277
<i>Урквнн Монтано П. А.</i> : Физкультура и спорт в образе жизни населения Кубы	294

ИЗ ЭМПИРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

<i>Кравчик З.</i> : Социально-культурные ценности спорта в свете эмпирических исследований	299
<i>Теплы З.</i> : Роль физкультуры в режиме движения молодого поколения	306
<i>Кабеле Й. - Дворжакова Г.</i> : Влияние семьи на двигательную деятельность городских и сельских детей дошкольного возраста	316
<i>Копецка Т.</i> : Обстоятельства ухода спортсменов из центра большого спорта	322
<i>Ковделкова А.</i> : Использование средств реабилитации и регенерации в большом спорте	327
<i>Юнгер Я. - Щербова Е.</i> : Роль семьи в физкультурной активности детей дошкольного возраста в Требшновском районе	331

СООБЩЕНИЯ И ИНФОРМАЦИЯ

<i>Мергаутова Я.</i> : Философские и социологические проблемы физкультуры	335
<i>Пулпанова Я.</i> : Информация об эксперименте в микрорайоне	336
<i>Шаффкова З.</i> : Перспективы изменения физкультуры в образе жизни ученической молодежи	339
<i>Кабеле Й.</i> : Спорт и свободное время (X-ый Международный семинар комиссии ЦИЕПС - ЮНЕСКО)	341

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filozofii a sociologii, ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon 24 93 91, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova 40, 112 29 Praha 1, — Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. — Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 60,— — Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve smečkách 30, 111 27 Praha 1. — Tisknou Tiskářské závody, n. p., závod 5, Sámova 12, 101 46 Praha 10. — Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v prosinci 1984. Číslo vyšlo v květnu 1985. Distribution rights in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 340108 D-8000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 21; 1985 (6 issues) DM 105,—

Table des Matières No.3/1985

Numéro monothématique sur la sociologie du sport

ARTICLES

<i>Himl A.</i> : Education physique, partie de la vie de la société socialiste	226
<i>Čechák V.</i> : Au sujet des problèmes fondamentaux de la sociologie marxiste du sport	231
<i>Stoljarov V. I.</i> : La culture physique et le mode de vie socialiste	239
<i>Merhautová J.</i> — <i>Joachimsthaler F.</i> : Sur les problèmes des activités d'éducation physique et du sport dans le mode de vie de la jeune génération	251
<i>Bárta M.</i> — <i>Nekola J.</i> : La structure intérieure des activités d'éducation physique	266
<i>Linhart J.</i> : Problèmes sociologiques du sport d'élite	277
<i>Urquía Montano P. A.</i> : La culture physique et le sport dans le mode de vie de la population de Cuba	294

DES RECHERCHES EMPIRIQUES

<i>Krawczyk Z.</i> : Valeurs social-culturelles du sport sous le jour des recherches empiriques	299
<i>Teplý Z.</i> : Participation de la culture physique au régime de mouvement de la génération jeune	306
<i>Kábele J.</i> — <i>Dvořáková H.</i> : Influence de la famille sur les activités de mouvement des enfants de l'âge préscolaire à Prague et à la campagne	316
<i>Kopecká T.</i> : Circonstances du départ des sportifs du Centre du sport d'élite	322
<i>Koudelková A.</i> : Application des moyens de réhabilitation et de régénération dans le sport d'élite	327
<i>Junger J.</i> — <i>Ščerbová E.</i> : Participation de la famille à l'activité d'éducation physique des enfants de l'âge préscolaire dans l'arrondissement de Trebišov	331

RAPPORTS ET INFORMATIONS

<i>Merhautová J.</i> : Problèmes philosophiques et sociologiques de la culture physique	335
<i>Půlpánová J.</i> : Information sur un expériment dans un district d'habitation	336
<i>Šaffková Z.</i> : Perspectives des modifications de la culture physique dans le mode de vie des apprentis	339
<i>Kábele J.</i> : Sport et loisir (10ème séminaire international de la Commission CIEPS-UNESCO)	341

Contents No.3/1985

Monothematic Number on the Sociology of Sports

ARTICLES

<i>Himl A.</i> : Physical Training, a Part of the Socialist Society's Life	226
<i>Čechák V.</i> : Marxist Sociology of Sports — Comments on Fundamental Issues	231
<i>Stoljarov V. I.</i> : Physical Culture and the Socialist Way of Life	239
<i>Merhautová J.</i> — <i>Joachimsthaler F.</i> : On Problems of Physical-training and Sporting Activities in the Way of Life of the Young Generation	251
<i>Bárta M.</i> — <i>Nekola J.</i> : Internal Structure of Physical-training Activities	266
<i>Linhart J.</i> : Sociological Problems of Top Sports	277
<i>Urquía Montano P. A.</i> : Physical Culture and Sports in the Way of Life of the Population of Cuba	294

FROM EMPIRICAL RESEARCH

<i>Krawczyk Z.</i> : Sociocultural Values of Sports in the Light of Empirical Research	299
<i>Teplý Z.</i> : Share of Physical Culture in the Movement Regime of the Young Generation	306

<i>Kábele J. — Dvořáková H.</i> : Influence of the Family on Movement Activities of Prague and Country Children of the Preschool Age	316
<i>Kopecká T.</i> : Conditions Connected with the Withdrawal of Sportsmen from the Top Sports Centre	322
<i>Koudelková A.</i> : Application of Means of Rehabilitation and Regeneration in Top Sports	327
<i>Junger J. — Ščerbová E.</i> : Participation of the Family in Physical-training Activities of Preschool Children in the District of Trebišov	331

NEWS AND INFORMATION

<i>Merhautová J.</i> : Philosophical and Sociological Problems of Physical Culture	
<i>Půlpánová J.</i> : Information on a Housing-estate Experiment	335
<i>Saffková Z.</i> : Prospects of Changes in Physical Culture in the Way of Life of Apprentices	339
<i>Kábele J.</i> : Sports and Leisure (10th International Seminar of the CIEPS-UNESCO Commission)	341

Inhalt Nr.3/1985

Monothematische Nummer über die Soziologie des Sports

ABHANDLUNGEN

<i>Himl A.</i> : Körpererziehung, Bestandteil des Lebens der sozialistischen Gesellschaft	226
<i>Cechák V.</i> : Beitrag zu den Grundproblemen der marxistischen Soziologie des Sports	231
<i>Stoljarov V. I.</i> : Körperkultur und die sozialistische Lebensweise	239
<i>Merhautová J. — Joachimsthaler F.</i> : Zur Problematik der Körpererziehungs- und Sportaktivitäten in der Lebensweise der jungen Generation	251
<i>Bárta M. — Nekola J.</i> : Innere Struktur der körpererzieherischen Tätigkeiten	266
<i>Linhart J.</i> : Soziologische Probleme des Hochleistungssports	277
<i>Urquía Montano P. A.</i> : Körperkultur und Sport in der Lebensweise der Bevölkerung Kubas	294

AUS EMPIRISCHEN ERFORSCHUNGEN

<i>Krawczyk Z.</i> : Sozialkulturelle Werte des Sports im Lichte empirischer Erforschungen	299
<i>Teplý Z.</i> : Anteil der Körperkultur am Bewegungsregime der jungen Generation	306
<i>Kábele J. — Dvořáková H.</i> : Einfluss der Familie auf Bewegungsaktivitäten vorschulpflichtiger Kinder in Prag und auf dem Lande	316
<i>Kopecká T.</i> : Umstände des Abgangs der Sportler vom Hochleistungssportzentrum	322
<i>Koudelková A.</i> : Ausnutzung der Rehabilitations- und Regenerationsmittel im Hochleistungssport	327
<i>Junger J. — Ščerbová E.</i> : Anteil der Familie an der Körpererziehungstätigkeit der vorschulpflichtigen Kinder im Bezirk Trebišov	331

NACHRICHTEN UND INFORMATIONEN

<i>Merhautová J.</i> : Philosophische und soziologische Probleme der Körperkultur	335
<i>Půlpánová J.</i> : Information über ein Siedlungsexperiment	336
<i>Saffková Z.</i> : Perspektiven der Körperkulturwandlungen in der Lebensweise der Lehrlingsjugend	339
<i>Kábele J.</i> : Sport und Freizeit (X. internationales Seminar der CIEPS-UNESCO Kommission)	341